

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

PLATON VE FREUD'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK

M. Gökalp Çuhacı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

PLATON VE FREUD'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK

M. Gökalg Çuhacı

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

21/06/2021

M. Gökalp ÇUHACI

I “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Nazile KALAYCI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

M. Gökalep ÇUHACI

ÖZET

ÇUHACI, Gökalp M. *Platon ve Freud'da İnsan, Ruh ve Uygarlık*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

İnsan yaşamı ve eylemleri, düşünce tarihinde her zaman önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Öyle ki, insanın nasıl bir canlı olduğunu bilmek, toplumsal yaşamı anlamak ve insanlığın kurduğu uygarlığı ele almak bakımından elzemdir. Bu yüzden birçok düşünür, insan davranışlarını açıklayabilmek için uğraşmış ve bu bağlamda insan ruhu üzerine düşünceler üretmiştir. Platon, insanın içgüdülerine ve arzularına rağmen, toplumda uyum içinde yaşayabileceğini düşünmektedir. Freud ise insanı, doğası gereği bencil olan, hazza ulaşmaktan başka bir amacı olmayan bir canlı olarak düşünmekte; uygarlığı ise insanı sınırlayan, içgüdülerini bastırmaya zorlayan, hoşnutsuzluk veren bir yapı şeklinde tanımlamaktadır. Buna rağmen iki düşünür de insanı açıklayabilmek adına, birbirlerine oldukça yakın ruhsal yapılar oluşturmuş ve uygarlığı bir araya getiren ve gelişmesini sağlayan nedenler söz konusu olduğunda benzer açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı, Platon ve Freud'un insan ve ruh üzerine olan düşüncelerini incelemek, benzerliklerini ve farklılıklarını saptamak ve bu görüşlere bağlı olarak ulaşılan uygarlık tasarımlarını karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler

Ruh, Uygarlık, Mutluluk, Eros, Zihinsel aygıt, Haz, İçgüdü

ABSTRACT

ÇUHACI, Gökalp M. *Human, Soul and Civilization in Plato and Freud*, Master's Thesis, Ankara, 2021.

Human life and actions are always discussed as one of the most prominent topics in intellectual history. Such that, determining what kind of a living being the human is essential for understanding the social life and evaluating the civilization established by humanity. Therefore, many thinkers have tried to explain human behaviour, in this context have produced thoughts on the human soul. Plato thinks that man can live in harmony in society, despite his drives and desires. Freud, on the other hand, thinks that man is a creature who is selfish by nature and has no other purpose than to achieve pleasure. He defines civilization as a structure that limits people, forces them to suppress their drives and creates discontent. Despite this, both thinkers created very close psychic structures to explain human beings and made similar explanations when it comes to the reasons that bring civilization together and enable it to develop.

The aim of this study is to examine Plato and Freud's thoughts on human and soul, to determine their similarities and differences, and to compare the civilization designs reached based on these views.

Keywords

Soul, Civilization, Happiness, Eros, Psychic apparatus, Pleasure, Drive

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: PLATON'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK	7
1.1. UYGARLIĞIN İDEAL HALİ: <i>POLITEİA</i>	7
1.1.1. Toplumsal Adalet	9
1.1.2. Bireysel Adalet ve Ruhun Bölümleri	12
1.1.3. Aile Kurumunun Ortadan Kaldırılması, Toplumsal Yaşam.....	14
1.1.4. Yönetim ve Karakter Biçimleri	17
1.1.5. Doğuştan Gelen Dürtüler, Tiran Karakter ve Mutsuzluğu	24
1.2. PLATON VE EROTİK DUYGULAR: <i>PHAİDROS</i> ve <i>SYMPOSION</i> ..	28
1.2.1. <i>Phaidros</i>	28
1.2.2. <i>Symposion</i>	31
1.3. HAZZIN YAŞAMDAKİ YERİ: <i>PHİLEBOS</i> ve <i>GORGİAS</i>	36
1.3.1. <i>Philebos</i>	36
1.3.2. <i>Gorgias</i>	40
1.4. ÖLÜMÜN KABULLENİLMESİ: <i>PHAİDON</i>	43
2. BÖLÜM: FREUD'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK	47

2.1. ZİHİNSEL AYGIT	54
2.2. BASTIRMA VE BİLİNÇDİŞİ	59
2.3. SÜPER-EGO’NUN OLUŞUMU VE OEDİPUS KARMAŞASI	65
2.4. HAZ VE GERÇEKLİK İLKELERİ	71
2.5. CANLININ TEMEL YÖNELİMLERİ: YAŞAM VE ÖLÜM İÇGÜDÜLERİ	76
2.6. HER BİREY BİR UYGARLIK DÜŞMANIDIR.....	82
2.6.1. Uygarlığın Kısıtlamaları.....	83
2.6.2. Grup Ruhbilimi ve Uygarlığı Bir Arada Tutan Nedenler.....	88
2.6.3. Bireyin Uygarlık Karşısındaki Tutumu ve Uygarlığın Durumu	96
2.6.4. Uygarlığın Tarihsel Gelişimi.....	100
2.6.5. Savaşın Kaçınılmazlığı.....	105
3. BÖLÜM: FREUDYEN PSİKANALİZ-FELSEFE İLİŞKİSİ VE FREUDYEN PSİKANALİZİN TEMEL KAVRAMLARININ PLATON’DA TEŞHİSİ	109
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	147
EK 1. Orijinallik Raporu.....	152
EK 2. Etik Kurul/Komisyon İzni ya da Muafiyet Formu	154

GİRİŞ

Felsefe tarihinde birçok düşünürre göre insanlar “mutluluğu” hedefler, ona ulaşmak için çabalar. Fakat, mutluluğa ulaşmanın ve dolayısıyla “iyi yaşam” sürmenin nasıl olacağı konusunda fikir ayrılığına düşerler. Birçok kez mutluluk ve iyi yaşam, haz ile bağlantılı olarak düşünülmüştür. Bu fikrin arkasında, bütün canlıların hazzın peşinden koştuğu, haz duymaya yönelik isteğin, canlı davranışlarını yönlendiren birincil ilke olduğu hipotezi yatar. Dolayısıyla insan da yaşamı boyunca hem acı ve hazzsızlığın yokluğunu hem de yoğun hazlar yaşamayı amaçlar. İnsan mutluluk arayışı ve mutlu kalma isteği doğrultusunda; kendi çıkarlarının, kendi iyi yaşamının peşinde koşar ve hiç sönmeyen bu istek, insanı hırs ve açgözlülüğe sürükler. Fakat, insan dünya üzerinde tek başına değildir, toplumsal yaşam içindedir; dolayısıyla yönelimleri diğer insanların mutluluk arayışı ile çakışabilir. Hırs ve açgözlülük durumu sürekli olarak devam edemeyeceği gibi, insan temel ihtiyaçlarını karşılamak için topluma gereksinim duyar. Dolayısıyla, uygarlık insanı belli tehlikelerden korurken, bir yandan da insanı sınırlayan, ona set çeken bir yapı olarak karşımıza çıkar.

Yukarıda tasvir edildiği şekliyle insan, dürtülerinin egemenliğinde olan bir canlıdır. Dolayısıyla, onda uygarlığın sınırlamasına karşı bir huzursuzluk oluşur ve tam anlamıyla toplumla uyum içinde yaşaması söz konusu değildir. Fakat, insanın hayvani yanına vurgu yapan bu betimleme, gerçekten insanı ve eylemlerini anlamak için yeterli midir? Antik Çağdan bu yana, sıklıkla, insanın akıl sahibi bir varlık olduğu vurgusu yapılmıştır. İnsan, bu özelliği ile diğer canlılardan ayrı olarak düşünülür. İnsanın, akli sayesinde, hırsı ve açgözlülüğünü yenerek, toplumda diğer insanlarla uyum içinde yaşayabilme imkânı olduğuna inanılır. Bu çalışmada, uygarlığı, sınırlayıcı ve hoşnutsuzluk veren yönleriyle ele alan Freud'un ve insanın akli yönü sayesinde, toplumda uyum içinde yaşayabileceğini öne süren Platon'un görüşleri incelenmiştir. İki düşünürün de insanı nasıl tasvir ettiği üzerinde durulmuş, buna bağlı olarak insan ruhu üzerine görüşleri ele alınmıştır. Çalışmamızı mümkün kılan ana nokta hem Platon'un hem de Freud'un uygarlığın özelliklerini ve sorunlarını insan ruhundan yola çıkarak açıklamaya çalışmalarıdır.

Tez çalışmamızın birinci bölümünde Platon'un görüşleri incelenmiştir. Platon, insanı hem iyiye hem de kötüye yönelebilen bir canlı olarak düşünmektedir. Platon'a göre, insan, ruhunda, doğuştan gelen bir takım zararlı dürtüleri barındırdığı gibi, akli bir yön de barındırmaktadır. Ruhunun akli bölümü sayesinde güzelliği, iyiliği, ölçülülüğü düşünerek, ruhunda uyumu sağlayabilir ve adil bir birey haline gelerek, bir düzen içinde, yani toplumda uyum içinde yaşama şansına sahip olabilir. İnsanın ruhunun uyumsuzluğu, ahenginin bozulması ise akli yönü ile arzularının savaş halinde olduğu anlamına gelir. Böyle bir durumda insan adaletten uzaklaşır ve zulmetmeye yönelir. Toplumda yaşayan diğer insanlarla bir birlik içinde olduğunu düşünmez ve bencillik ile kendi amaçlarının peşinden giderek, arzularının doyumunu için çabalar. Platon'a göre, toplum içinde yaşayan bireylerin nasıl bir ruha sahip olduğu toplumsal yaşamı doğrudan etkileyirken, yönetim şeklinden kaynaklanan toplumsal yaşam da bireyleri etkilemektedir. Başka bir deyişle, kötü yönetilen bir devlette bireyin ruhunun uyum içinde olması ve iyi bir yaşam sürmesi beklenemez. Bu sorunların çözümü ise eğitimden geçmektedir. Devletin en önemli görevi yurttaşlarına iyi bir eğitim sağlamaktır ve bu eğitim felsefi değerlere göre yapılmalıdır. Ancak bu şekilde iyi yetişmiş bireyler hem kendi ruhlarındaki uyumu hem de devlet içinde yurttaşların birliğini sağlayabilir. Görüldüğü üzere Platon için insan ruhu her şeyin temelinde olan bir yapıdır.

Her düşünür, düşüncelerinde kendi çağının izlerini taşımaktadır, dolayısıyla, Platon'un neden bu görüşleri öne sürdüğünü anlayabilmemiz için, yaşadığı dönemi incelememiz gerekmektedir. Platon'un yaşadığı dönemi Yunan uygarlığının çöküş dönemi olarak nitelememiz pek de yanlış olmayacaktır. Bu dönemde, eskiden Yunan uygarlığının zirvesi olarak düşünülen Atina askeri ve ekonomik gücünü kaybetmiş ve Yunan dünyasında politik olarak gerilemiştir. Sofistlerin uğrak noktası haline gelmiş olan Atina, artık bir eğitim merkezi olarak görülmeye başlanmıştır (Cevizci, 2019, s. 82). Sofistler, kendileriyle birlikte Atina'ya, kuşkuçuluk ve rölativizmi de getirmişlerdir. Platon, diyaloglarında, sofistlerin özellikle etik ve politik görüşlerine karşıt görüşler olarak yer vermiş ve Atina'nın mevcut çöküş halini daha da hızlandıracağını düşündüğü için eleştirmiştir. Ahlakın toplumdan topluma değiştiği ve dolayısıyla göreceli olduğu; insanların bu kurallara topluluğun yarattığı baskı yüzünden uyduğu (insanların cezadan

kurtulma ihtimali olduğunda adil olmaya çalışmayacakları); adaletin özünün güç olduğu ve güçlü olanın her zaman haklı olduğu; “iyi yaşamın” da hazza ulaşmak ve acıdan kaçınmaktan başka bir şey olmadığı vb. görüşlerle sıklıkla mücadele etmiştir (Cevizci, 2019, s. 100). Dolayısıyla, Platon “iyi yaşamın” “iyinin” bilgisine sahip olmaya bağlı olduğunu öne sürerek, etik ve politik alanda mevcut rölativizmden kurtulmaya çalışmıştır. Sofistler bu görüşlere mevcut düzenleri gözlemleyerek ulaştığı için, Platon bu düzenleri ideal toplumun bozulmuş halleri olarak belirlemiş; felsefe eğitiminin korunması halinde bozulmaların engellenebileceğini düşünmüştür.

Platon hakkında genel kanı, Sokrates’in ölümünden sonra, topluma yönelik küçük çaplı iyileştirme girişimlerinin işe yaramayacağını düşünmesidir (Zeller, 2017, p. 187). Sokratik kendini bilme-kendine yönelme uygulamaları bireyler tarafından kabul görüyor ya da reddediliyor, ama sonuç olarak hep küçük ölçekli kalıyordu. Dolayısıyla, Platon radikal düşüncelerin, kökten değişikliklerin tarafını tutmuştur. “Polisin” baştan aşağıya yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (Platon, *Mektuplar*, 325d-326b). Çalışmamız Platon’un, hedefine ulaşmak için gereken kavramları insan ruhu üzerinden oluşturduğu düşüncesiyle ilerlemektedir. Başka bir deyişle, saydığımız sorunların çözümüne, Atina’nın “kurtuluşu” için gereken kavramlara insan üzerine psikolojik bir çözümleme sonrasında ulaşmaktadır.

Tahmin etmenin çok da zor olmayacağı üzere, günümüzde yaşayan bir insanın “toplum” ya da “uygarlık” kelimelerini kullanırken ifade ettiği şey ile Antik Yunan’da yaşayan bir yurttaşın ifade ettiği oldukça farklıdır. Antik Yunan’da toplumsal yaşam, “polis” adı verilen kent devletlerinde sürdürülmekteydi ve bu örgütlenme modern toplumlara oranla oldukça küçük ölçeklidir. Dolayısıyla, Platon’u incelerken topluma işaret etmek istediğimizde “polisi”, uygarlığa işaret etmek istediğimizde ise her biri farklı özellikler gösteren, birbirleri ile rekabet halinde olan birçok kent devletinden oluşan Antik Yunan uygarlığının düşünülmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, topluluk yaşamından uzak olan, başka bir deyişle topluluğa yabancılaşan, kendini topluluğun dışında konumlandıran herhangi bir insanın “iyi” olabileceği ve “iyi yaşam” sürebileceği düşüncesinin, “polisin” yurttaşlarına oldukça ters geleceğini belirtmek gerekmektedir (Platon, *Yasalar*, 875a-875c). Bu yüzden, toplumun (ve buna paralel olarak, aynı zamanda uygarlığın da)

özgürlükleri kısıtlayıcı bir yanının olduğu ve bireylerde hoşnutsuzluk yaratacağı fikri bu yurttaşlara oldukça yabancıdır. Bu durum, kendini, en güzel, “polis” örgütlenmesinin “doğal” olduğu düşüncesinde göstermektedir. Platon, doğal bir yapı olan “polis”, yurttaşların gelişiminden ve onlara “iyi yaşam” sağlamaktan sorumlu olduğunu düşünmektedir (Copleston, 2013, s. 102-103). Bir slogan yaratmamız gerekirse; “yurttaş ‘polis’ için değil, ‘polis’ yurttaş içindir.” Bu anlayışa, modern devlet örgütlenmelerinde rastlamak oldukça zordur. Platon ise, ideal toplumunu politika ile etiğin birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içe olduğu klasik dönem siyaset felsefesi ilkelerine göre oluşturduğu için bu anlayışı merkezi konuma yerleştirmiştir.

Tez çalışmamızın ikinci bölümünde Sigmund Freud’un görüşleri değerlendirilmiştir. Freud’un insan ve uygarlık üzerine öne sürdüğü görüşler detaylı bir şekilde incelenmiştir.¹ Freud bu görüşlere kurucusu olduğu ve psikanaliz adını verdiği yöntemi geliştirirken ulaşmıştır. Psikanaliz adından da anlaşılacağı üzere insan ruhunu çözümlenme işlemidir. Dolayısıyla, Freud için de Platon’da olduğu gibi insan ruhu temel bir yapıdır ve Freud’un dünya görüşünü oluşturan ilk basamak insan ruhu üzerine yaptığı incelemelerdir. Freud, bu incelemeleri doğrultusunda, bütün canlıların temel amacının hazza ulaşmak olduğunu; insanın da diğer canlılar gibi her zaman yüksek hazlı doyumlar yaşamayı ve acıdan uzak durmayı amaçladığını düşünmektedir. Başka bir deyişle, mutluluk basit olarak haz veren doyumun gerçekleşmesidir. İnsan, doyuma ulaşamadığı takdirde, büyük bir ruhsal gerilim içinde olacak ve nihayetinde hastalanacaktır. Hazza ulaşma ülküsünden vazgeçemeyen insan, aynı zamanda diğer insanlar ile rekabet halindedir ve toplumsal yaşam şartlarının dayattığı zorunluluk, onu doyumdan tamamen vazgeçmeye ya da göze batmayan, rekabetin daha az olduğu yeni yollar bulmaya zorlamaktadır. İnsan kendini, sıklıkla, gerçeklik karşısında haz elde etmeyi ertelemiş olarak bulmaktadır. Dolayısıyla, uygarlık içinde yaşamaktan başka çaresi olmayan insan, her zaman ket vurulmuş, kısıtlanmış, sınırlanmış bir haldedir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak, hoşnutsuzluğa ve bunun yan etkisi olarak belirli patolojik durumlara sebebiyet vermektedir. Gene de insan uygarlığı, tarih boyunca bir şekilde ayakta kalmayı başarmış

¹ Freud, “kültür” ile “uygarlık” kavramlarını, aralarında herhangi bir farklılık yokmuş gibi kullanmaktadır (2015b, s. 170). Dolayısıyla, biz de çalışmamızda, bu iki kavramı birbirleri yerine geçecek şekilde kullandık.

ve birtakım başarılarla imza atmıştır. Freud, uygarlığın kazanımları olarak belirlediği bu başarıları ve insan uygarlığının özelliklerini değerlendirerek, gelecek adına umutlu olup olmamak gerektiğini sorgulamaktadır.

Platon için yaptığımız gibi, Freud'un yaşadığı dönemi de yorumlamamız gerekmektedir. Freud, üniversite yıllarında, Yahudi olduğu için toplum içinde kabul görmediği; muhalefete ve gücü elinde bulunduran çoğunluğun yasaklamalarına maruz kaldığı bir eğitim dönemi geçirdiğini belirtmektedir (2016, s. 11). Böyle bir durumun ruh halini etkilemediğini düşünmek, fazlaca iyimser olacaktır. Freud'un gençliği, büyük modern, "uygarlaşmış" toplumların sürekli olarak birbirleriyle mücadele halinde olduğu, silahlandığı ve dolayısıyla dünya çapında ilk büyük savaşa doğru sürüklendiği; iç politikada antisemitizm ve ırkçılık vb. toplumu ayrıştırıcı görüşlerin etkin olduğu bir döneme denk gelmektedir. Fikirsal anlamda nispeten daha verimli çalışmalar verdiği olgunluk dönemi ise iki büyük dünya savaşı arasına, yani gençlik dönemine oranla bile insanlığın daha sıkıntılı olduğu, belirttiğimiz politikaların daha yoğun bir şekilde uygulandığı bir döneme denk gelmektedir. Bunlara ek olarak, uzun süre boyunca çalışmaları otoriteler tarafından kabul görmemiş ve şiddetle eleştirilmiştir. Bu durum onu daha içe dönük, kapalı bir "cemaate" hitap etmek zorunda bırakmış ve gittikçe dogmatikleştirmiştir. Dolayısıyla, şöyle bir yorum yapmamız çok da yanlış olmayacaktır: "Aydınlanmaya" olan inancın çökmeye başladığı, insanlıktan umudun tükenmek üzere olduğu, savaşın ve getirdiklerinin her anlamda toplumsal yaşamın merkezinde konumlanmış olduğu bir dönemde; Darwin'den oldukça etkilenen ve düşüncelerinin temelinde insanın hayatta kalmak için uyum sağlamak zorunda olduğu görüşünü geçiren (Freud, 2016, s. 10), muayenehanesinde sürekli olarak Viktorya Dönemi'nin ağır ahlaki zorunlulukları altında ezilerek hasta olan orta sınıfa mensup insanları inceleyen (Fromm, 2018, s. 14) ve son olarak -çalışmamızda ileride göreceğimiz üzere- dini dünya görüşlerine ve özgürleştirici ideolojilere pek de sıcak bakmayan bu adamın, uygarlık hakkında iç açıcı yorumlar yapması beklenemezdi.

Çalışmamızın üçüncü bölümü, psikanalizin temel kavramlarının Platon'un metinlerinde teşhis edilmesine ayrılmıştır. Dolayısıyla, iki düşünürün görüşleri karşılaştırılmış ve birbirleriyle sınanmıştır. Bu çabanın merkezi konumunda, düşünürlerin insan ruhunu

tasarlayış şekilleri, yani Platon'un ruh bölümlemesi ve Freud'un Ego, İd ve Süper-Ego'dan oluşan zihinsel aygıt savı bulunmaktadır. Platon'un *Gorgias* ve *Philebos* diyalogları, Freud'un haz ve gerçeklik ilkeleri üzerinden yorumlanmıştır. *Symposion* ve *Phaidros*'ta karşımıza çıkan Eros'un, Freud'un düalist içgüdüler kuramındaki yaşam içgüdüsü ile özdeş olarak düşünülebileceği gösterilmiştir. "Özdeşleşme" süreçlerinin ve "yüceltme" mekanizmasının Platon'un kurmaya çalıştığı ideal topluluktaki etkinliği tartışılmıştır. Bir bakıma Platon'un, Freud'un uygarlığı bir arada tutan psikolojik nedenler olarak sıraladığı özelliklerin Freud'dan çok önce bilincinde olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Freudyan psikanalizin dünya görüşüne felsefi düşünce içerisinde yer açmaya çalışılmış, aynı zamanda savaşın, yıkımın, saldırganlığın uygarlık içinde zorunlu olarak ortaya çıkması gibi ulaştığı sonuçlar bakımından oldukça tehlikeli olan bu dünya görüşüne yönelik birtakım eleştiriler öne sürülmüştür.

Sonuç bölümünde ise, Freud düşüncesinin temel çıkmazları ve sorunları belirlenmeye çalışılmış, bu konular üzerinde Platon'un birtakım yanıtlar verebilme ihtimali olduğu gösterilmiştir.

1. BÖLÜM: PLATON'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK

1.1. UYGARLIĞIN İDEAL HALİ: *POLITEİA*

Platon'un uygarlık hakkındaki görüşlerinin büyük bir kısmı *Politeia* eserindedir, dolayısıyla tez çalışmamızda bu eserin incelenmesi elzemdir. *Politeia*'nın temel konusu "adalet" kavramıdır, başka bir deyişle metin boyunca tartışma, adaletin ne olduğunun belirlenmesi, ulaşıp ulaşılamadığı, neyin adil olduğu gibi sorular üzerinden ilerlemektedir. Platon'un tercih ettiği adalet tanımı eserde açık bir şekilde dile getirilir (*Devlet*, 433b). Fakat, tartışma o noktaya gelmeden önce metnin farklı bölümlerinde farklı adalet tanımlarına da yer verilir. Bu noktada düşünülmesi gereken adalet tanımlarının her birinin insan uygarlığına ait bir olguyu göstermesidir. Başka bir deyişle, adaletin tanımı değiştikçe, adil olmaya çalışan kişinin davranışlarının buna paralel olarak değiştiğini ve toplumsal yaşamı bu tanım doğrultusunda etkilediğini fark etmemiz gerekir. İnsanların, bazı olağan dışı haller haricinde, adil olmayı isteyeceği ön kabulü, açık olarak dile getirilmese de metnin temelinde vardır. Fakat, adil olmayı ya da adil gözükmeyi neden isteyecekleri de adalet tanımı ile ilişkilidir. Dolayısıyla, Platon için uygarlık düşüncesi adalet kavramından bağımsız olarak düşünülemez için, incelememize sırasıyla adalet tanımlarını vererek başlayacağız.

İnceleyeceğimiz ilk adalet tanımı, "insanın dostlarına iyilik etmesi, düşmanlarına ise kötülük etmesi, zarar vermesidir" (Platon, *Devlet*, 334b).² Bu tanıma göre hareket eden bir insan, dostunu düşmanından ayırırken hata yapması durumunda, kendisinin düşman sandığı ama aslında dost olan bir kişiye karşı sebepsiz yere kötülük yapabilir. Aynı zamanda, adil olan kişinin, adil olmayanlara kötülük yapmak yerine, iyilik yaparak onları da adil hale getirmesi gerekir. Dolayısıyla, adil olan kişi hiçbir şekilde zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmayan kişi olmalıdır (Platon, *Devlet*, 335e).

² Bu tanımdan önce metinde iki tane daha adalet tanımı geçmektedir. İlkinde, adalet "sözünün eri olmak ve başkasından alınan onayı ona geri vermek olarak düşünülür" (Platon, *Devlet*, 331c). Bu tanım hatalıdır. Çünkü, alınan bir şeyin geri verilmesi kişinin yararının gözetilerek yapılması gereken bir eylemdir, o şeye sahip olması kişinin zarar görmesine neden oluyorsa iadenin gerçekleştirilmemesi daha iyidir. Benzer şekilde, adil olmak borcun ödenmesi ile de bir tutulmamalıdır. Çünkü, böyle bir tanım yapıldığı takdirde adalet kullanıma indirgenmiş olmaktadır.

Metin ilerledikçe çürütülen ikinci önemli adalet tanımı ise, Thrasymakhos'un Sokrates'e karşı çıkması sonucunda yaptığı tanımdır: “adalet güçlünün çıkarına olan şeydir” (Platon, *Devlet*, 338c). Bu tanım doğrudan iktidar ile ilgilidir. Devleti yöneten hâkim gücün ülke üzerindeki tek söz sahibi olduğunu düşündüğümüzde; yönetim şekline bağlı olarak bu gücün, adaleti kendi çıkarlarına uyacak şekilde uygulaması beklenir. Dolayısıyla, adalet yönetimde olanların isteği ile bir tutulur. Sokrates'e göre, yönetenlerin hata yapma ihtimalini göz önünde bulundurmaması bakımından tanım, geçersizdir. Eğer, yöneticiler hata yapar da kendi zararlarına olan bir kuralın yararlı olduğunu sanırlar ve halktan bu kurala itaat etmelerini beklerlerse, bu durum yapılan adalet tanımına aykırı olacaktır. Thrasymakhos, buna güçlü olanın asla hata yapmayacağını öne sürerek karşı çıkar. Fakat Sokrates, her meslek grubunun bilgisini, o bilgiye sahip olmayan kişilerin yararına kullandığını, yöneticiliğin de bunlardan biri olduğunu, dolayısıyla yöneticinin de kendisinin değil, yönetilen çoğunluğun çıkarını gözettiği takdirde sanatını gerçekleştireceğini dile getirir (Platon, *Devlet*, 342e). İkna olmayan Thrasymakhos, adil olmayan kişinin, adil olana oranla her durumdan daha kazançlı çıkacağını, dolayısıyla hayatında hep mutlu olacağını; adil olan kişinin ise sürekli zarara uğramasından dolayı mutsuz olmaya mahkûm olduğunu ve adil olan kişinin haksızlık yapmaktan çekindiği için değil, haksızlığa uğramaktan korktuğu için, güçsüzlüğünden dolayı adil olmaya çalıştığını iddia eder. Lakin tiran olmayı, yani en adaletsiz insan olmayı başaran kişi, ceza almayacağından ötürü en büyük adaletsizlikleri yapmaktan çekinmeyecektir (Platon, *Devlet*, 344a-344c).³ Nihayet, tartışmanın sonuna doğru Sokrates, haksız davranışta bulunanların bile kendi aralarında bir çeşit adalete ihtiyaçları olduğunu gösterir (Platon, *Devlet*, 351c-352c). Dolayısıyla, adalet insan ruhunun bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Adaletsizlik değil, adil olabilmek bir beceridir, bir yetenektir; iyi ruha sahip olanların gerçekleştirebileceği bir şeydir.

Tartışmanın devamında Glaukon, insanların adaleti kendisi için istemediğini ve adaletin,

³ Aslında, Thrasymakhos'un anlatmak istediği temel düşünce, adaletsizliğin bir beceri olduğudur. Adaletsiz olmayı başardığı ölçüde kişinin kazancı artar ve ceza olasılığından sıyrılır. Tersine, adil kişi saf veya beceriksiz olduğu için, ya adil olmanın daha iyi olduğuna inanır ya da adaletsiz olmayı beceremeyeceği için göze alamaz. Sokrates, yalnızca kavrayışsız insanların, bir konuda herkesten üstün olmaya çalışacağı görüşü üzerine yoğunlaşarak, Thrasymakhos'u çürütmeye çalışmaktadır.

adil olarak görünmenin getireceği saygınlık dolayısıyla tercih edildiğini dile getirmektedir. Kendisinin düşüncesi böyle olmasa da çoğunluk adaleti bu şekilde yorumlamaktadır. Eğer adil olarak anılmanın toplumsal yaşamda bir getirisi olmasaydı, insanların adil olmak için uğraşmak istemeyeceğini öne sürerek, Sokrates'in açıklamalarını bu yöne çekmek ister. Glaukon, insanların adaletin sağlanması için kendi aralarında bir anlaşma yaptığını belirtir. Ona göre, Thrasymakhos'un iddialarına benzer şekilde, çoğunluğun görüşü, adaletsizlik yapmanın kazanç sağlamasından dolayı iyi bir şey olduğu yönündedir. Fakat, adaletsizlik kendi başlarına geldiğinde karşılaşacakları zararın, kendi kazançlarından daha büyük olacağını fark etmişler ve adaleti sağlamak adına diğer insanlarla anlaşmaya varmışlardır. Bu durumda da adalet, cezalandırılmayacak şekilde haksızlık yapmak ile karşılık veremeyecek şekilde haksızlığa uğramak arasında bir durum haline gelir (Platon, *Devlet*, 358a-359a). Oysaki, adalet kendisi için arzu edilen ve diğer koşullardan daha çok mutluluk sağlayacak bir şey olmalıdır. Sokrates'in aşması gereken zorluklardan birisi budur.⁴ Bu noktada, Adeimantos araya girerek, egemen kültürün bu konudaki görüşlerini Sokrates'e hatırlatır. Aslında, adaletli olmak değil adil gibi görünmek önemlidir, toplumun genel kabulleri gençleri bu yola sevk etmektedir. Dolayısıyla, en makul davranış, adaletsiz bir insan olmayı seçmek, fakat adil olarak tanınmak ve tanrılara adaklar sunup, kurban keserek af dilemektir (Platon, *Devlet*, 362d-366a). Sokrates bu eleştirilere de yanıt vermeli, adaleti genel kanıları yıkacak şekilde tanımlamalıdır. Aslında, Glaukon gibi, Adeimantos'un görüşleri de adalet lehinedir, ikisinin de amacı Sokrates'i, adaletin en doğru tanımına ulaştırmak için harekete geçirmektir.

1.1.1. Toplumsal Adalet

Sokrates, adaletin hem tek tek insanların hem de devletin ulaşması gereken bir hedef

⁴ Tiran olmaya gücü yeten birinin diğer insanlarla anlaşma yoluna girmesinin beklenemeyeceği belirtilerek, "Lydiyalı Gyges" anlatısına yer verilir (Platon, *Devlet*, 359c). Anlatıyı kısaca özetlemek gerekirse; Gyges bir gün görünmezlik gücü veren bir yüzük bulur ve bu yüzüğü kullanarak ülkesinde tiran haline gelir. Anlatının sunulmasının sebebi böyle bir gücün hem adil insana hem de adil olmayana verilmesi halinde sonuçların ne olacağını tartışılmasıdır. Glaukon'un görüşüne göre, adil olmayan insan, yüzüğün gücünü adilmiş gibi göstermek için kullanacak ve mutluluğunu artıracak; diğeri ise bu yolu seçmediği için nihayetinde pişman olacaktır.

olduğunu belirterek, önce adaletin devlet içinde nasıl oluşabileceğine odaklanmaktadır. (Platon, *Devlet*, 368e). Bu noktada Sokrates'in adım adım meşhur devletini kurmaya başladığını görmekteyiz. Sokrates'e göre insanların bir araya gelmesinin sebebi, ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılamamanın zorluğu, yani kendi kendine yetememeleridir. Bu bakış açısından, topluluk oluşturmak, hayatta kalmak için bir zorunluluktur. Sokrates'in yarattığı bu toplulukta iş bölümü ile insanlar birbirlerinin ihtiyaçlarını giderirler. Daha sonrasında Sokrates, gerekli meslek gruplarını topluluğa katarak, oluşumu genişletir (Platon, *Devlet*, 369a-372d). Fakat, Glaukon'un bu oluşuma bir itirazı vardır. Öyle ki, Sokrates'in anlattığı devlet sadece temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Fakat, insanların kaliteli bir yaşama sahip olması için bundan fazlası gerekir. Böylece, topluluk daha da genişletilerek, "polise" yakın bir hal alır. (Platon, *Devlet*, 372e-375a).

Sokrates'e göre bu meslek gruplarından en önemlisi, toplumu korumakla yükümlü koruyucular ya da bekçilerdir. Bu görevi yerine getirebilecek yetenekli kişiler, çocukken seçilmeli ve sıkı bir eğitimden geçirilmelidir. *Politeia*, metnin uzunca bir bölümü gençlerin eğitime ayrılmıştır. Özetle gençlere, kendilerine hâkim olmalarını öğretecek şekilde "ölçülülük" üzerine ve neyden korkulup neyden korkulmaması gerektiğini bilecek şekilde "cesaret" üzerine bir eğitim verilmelidir. Başka bir deyişle, bu eğitim ruhun erdemlerini geliştirmek adına uygulanmalıdır.⁵ Erdemlere yönelik eğitim "müzik" başlığı altında toplanır (Platon, *Devlet*, 402c). Bu eğitime ek olarak gençlerin fiziksel gelişimleri için beden eğitimiyle ilgilenmeleri gereklidir.

Devlet/toplum oluşturulduktan ve eğitim revize edildikten sonra, düzenin korunması için kimin yönetimde olması gerektiği tartışması ile karşılaşmaktayız (Platon, *Devlet*, 412b). Yöneticiler, çocukluğundan beri ciddi bir eğitim alan bekçiler arasından seçilmelidir. Eğitim sürecinin en başından itibaren, bekçiler düzenli olarak baştan çıkarıcı etmenlere karşı test edilmeli, görev bilinçlerini hiçbir zaman kaybetmemiş olanlar belirlenmelidir. Sokrates'e göre, zevkin baştan çıkarıcılığı ya da korkunun ürkütücülüğü bekçilerin

⁵ Platon'da ruhun erdemleri; ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adalettir. Aynı zamanda, bir devlet de bu özellikleri içinde barındırmalıdır. Platon için, toplumsal adalet ile bireysel adalet arasında bağ vardır. Başka bir deyişle, adalete sahip olmayan bir toplumda, birey de adil olamaz.

aldıkları eğitimden uzaklaşmalarına, düşüncelerinin değişmesine, aldanmalarına sebebiyet verebilir. Bu durum, “büyülenme” olarak betimlenir. Dolayısıyla, bekçiler her yaşta zevk ve korku koşulları altında denenmeli ve aldanmayanlar aralarından seçilerek, gereken yaşa ulaştıklarında yönetici olarak atanmalıdır (Platon, *Devlet*, 412d-414a).

Sokrates, bekçilerin ve yöneticilerin ne olursa olsun devlete olan bağlılıklarını yitirmemesi için bir “yalana” başvurmuştur.⁶ Yurttaşlar arasındaki birliğin, kardeşlik bağının oluşturulması ve devlet düzeninin korunması için, bütün halka “Fenike masalı” anlatılmalıdır (Platon, *Devlet*, 414c). Bu masalı kısaca özetlemek gerekirse; tanrı insanları doğuştan, topluluk içinde farklı sınıflara ait olacak şekilde yaratmıştır. Aynı zamanda anlatıda, yurttaşların aynı toprak ananın çocukları olduğu; dolayısıyla hem vatanlarına hem de kardeş oldukları için birbirlerine bağlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlatının kullanılmasının amacı, herkesin içine bulunduğu sınıfı kabullenip, daha fazlasını istememesini, düzene karşı ayaklanmamasını sağlamaktır.

Oluşturulan yeni devlette, bekçilerin özel mülkiyet edinmesi yasaklanmıştır. Diğer yurttaşlar aldıkları hizmetin karşılığı olarak, bekçilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için vergi verirler. Bekçilerin aldıkları ücret, para biriktirmelerini engelleyecek miktarda olmalıdır (Platon, *Devlet*, 416d). Fakat, Adeimantos, bu şartlar altında yaşayacak bekçilerin pek de mutlu olamayacaklarını, devleti korumak dışında kendilerine ait hiçbir eylemi gerçekleştiremeyeceklerini, bu yüzden de düzeni suçlayacaklarını belirtir. Bunun üzerine Sokrates, devleti kurarken bir sosyal sınıfın mutluluğunu değil, bütünün mutluluğunu hedeflediklerini hatırlatır. Bekçilere, görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek şekilde gereğinden fazla mutlu olma imkânı tanımak, devletin asıl amacı olan bütünün mutluluğu hedefini sarsabilir. Benzer şekilde, zanaatkar sınıfının da olması gerekenden fazla özgürlüğe sahip olmaması gerekmektedir. Devlette var olan, bekçiler de dahil, bütün meslek grupları ne zengin ne de yoksul olmalı, sadece kendilerine yetecek

⁶ Daha öncesinde, Sokrates, kamunun lehine olacak durumlarda yalana başvurmanın meşru olduğunu belirtir (Platon, *Devlet*, 389b). Topluluk içinde yalan söylemek kesinlikle yasaklanmıştır. Yöneticilere karşı yalan söylemek, hekime karşı yalan söylemek ile bir tutulur. Yalan söyleme hakkı, sadece topluluğun yararına olacak şekilde, yöneticiye tanınır. Sokrates’e göre, sebebi ne olursa olsun, yalan söylediği anlaşılan yönetici, yalanın ülke çapında kınanması nedeniyle, gene de yurttaşlar karşısında utanç duyacaktır. Bu bölümde karşımıza çıkan Fenike masalı ise, bu şekilde kullanılan yalandan farklıdır. Daha çok topluluğun kurucu mitosu, efsanesi olarak değerlendirilmelidir.

kadarına sahip olmalıdır. Sokrates'e göre, bu durumun sağlanmadığı, yani içinde zengin ve fakir grupların olduğu devletler, aslında devlet olarak anılmayı hak etmezler. Kendi içinde çıkar çatışması yüzünden zayıf düşmemesi ve devamlılığını sürdürebilmesi için; devletin uyumlu bir teklik, bütünlük içinde olması gerekmektedir (Platon, *Devlet*, 419a-423d).

Sokrates'e göre, mükemmel olan bir şey, "bilge", "cesur", "ölçülü" ve "adil" olmalıdır. Dolayısıyla, oluşturulan yapının mükemmel, ideal bir devlet olması için, bu özelliklere sahip olması gerekir. Sokrates'in devletinde, bekçilerin en iyilerinden seçilen yönetici sınıf, aldıkları eğitim doğrultusunda öngörülü kararlar alacağı için "bilgelik" özelliğini gösterirler. Bekçi sınıfı ise, gene aldıkları eğitim sayesinde, nelerden korkulup nelerden korkulmayacağını ayırt edebildikleri ve bu eğitime olan inançlarını hiç kaybetmeyecekleri için "cesarete" sahiptir. Ölçülülüğün ise, toplumun bütününe yayılması gerekmektedir.⁷ "Ölçülülük" özelliğine sahip olmaları, zanaatkar (üretici) sınıfın, yönetici sınıf ile uyum içinde yaşamasını sağlar (Platon, *Devlet*, 427e-432a).

Tartışmanın başından itibaren asıl amaç olan "adalet" tanımına nihayet ulaşılmıştır. Adalet, diğer üç özelliğin veya erdemnin gelişmesini sağlayan zemin olarak karşımıza çıkar. "Herkesin kendine ait olana sahip olması ve üzerine düşen işi yapması" adalet olarak tanımlanır (Platon, *Devlet*, 434a). Devletin oluşumunda, daha en baştan bu ilke gözetildiği ve devletin diğer üç özelliğe sahip olduğu tespit edildiği için adalet de sahip olduğu söylenmektedir. Herkesin, bu adalet ilkesine uyması durumunda, devlet içinde diğer özellikler de varlığını sürdürecektir.

1.1.2. Bireysel Adalet ve Ruhun Bölümleri

⁷ Sokrates ölçülülük erdemini açıklarken, ilk kez insan ruhunda bulunan iyi ve kötü yandan bahseder (Platon, *Devlet*, 431a). Ruhun iyi yanı, akılla kötü yanı ise arzularla bağdaştırılır. Ölçülülük bir anlamda, ruhun kötü yanının denetim altına alınması, kişinin arzularına yenik düşmeyerek, kendini kontrol edebilmesidir. Buna ek olarak yöneticilerin üstünlüğünü tanımak ve verdikleri kararlara uymak da ölçülülük ile alakalıdır. Çünkü, yöneticiler, topluluğu oluşturanların bireysel arzularının, genelin mutluluğunun önüne geçmesini engelleyecek şekilde yasalar koymaktadır.

Sokrates, adil bir insanın adil bir devlete benzeyeceğini dile getirir. Nasıl adil devlette, farklı görevleri olan üç sınıf ve bu sınıfların sahip olduğu belirleyici özellikler varsa; insan ruhunun benzer şekilde üç bölümden oluştuğu ve her bölümün ayrı bir özellik gösterdiği düşünülebilir. Bu görüşe göre, ruhun bölümlerinden biri öğrenmeyle, diğeri öfkelenmeyle, sonuncusu ise arzuların giderilmesiyle görevlidir (Platon, *Devlet*, 435b-436a). Ruhun üç bölümden oluştuğunun ispatı, Sokrates tarafından şu şekilde yapılır: Susamış bir insan, yoğun bir şekilde su içmeyi arzular; fakat, su içmemesi için kendini şartlayabilir. Aynı anda, su içmeye yönelik bir arzu ve engelleyici bir otorite, ortaya çıkar. Su içmeyi engelleyen otorite ruhun akıllı, mantıklı yönü olarak, su içmeye yönelik arzuyu oluşturan ise ruhun arzulayan (akıl dışı) yanı olarak düşünülür (Platon, *Devlet*, 439d). Böylece, insan ruhunun en az iki bölümden oluştuğu gösterilmiş olur. Ruhun üçüncü yanının gösterilmesi ise daha karmaşıktır.⁸ İnsanın arzularına yenik düştüğünde, kendisine öfke duyduğu birçok durumla karşılaşırız ya da mantıksız duyguların, ruhun arzu duyan yanından taraf olup, aklın yasaklarına karşı çalıştığını görürüz (Platon, *Devlet*, 440b). Böylece, insan ruhu da devletin üç büyük sınıftan oluşmasına benzer şekilde, üç bölüme ayrılmış olarak kabul edilir. Sokrates, iyi bir eğitim alındığı takdirde, öfkelenen yanın, akli yan ile ortak hareket ettiğini belirtmektedir (Platon, *Devlet*, 441a).

Hatırlayacağımız üzere, devletin adil olması, içinde bulunan üç sosyal sınıfın üzerine düşeni yapmasına bağlıydı. Benzer şekilde, insanın adil olması da ruhun bölümlerinin kendi payına düşeni yerine getirmesine ve uyum içinde olmasına bağlıdır. Ruhun akli ve öfkelenen bölümü, alınan eğitim sayesinde, ortak çalışarak, ruhun en büyük bölümü olan ve doğası gereği asla doyurulamayan arzulayan yan üzerinde denetim kurmalıdır. Aksi takdirde, arzulayan bölüm hakimiyeti ele geçirerek, ruhu tamamen bedensel zevklere

⁸ Ruhun öfkeli yanı söz konusu olduğunda karışıklık yaratan durum, onun kendisine özgü bir bölüm mü yoksa diğeri iki bölümden birine mi dahil olduğu üzerinedir. Öfkelenen yan gösterilmeye çalışılırken verilen örnekler, ruhun bu bölümünü tasvir ettiği için önemlidir. Örnek olarak anlatılan hikayelerden biri, yolda ceset gören bir insanın, bakmamak için kendini tutmasına rağmen, daha sonra baktığı için kendisine duyduğu öfke ile ilgilidir. Sokrates'in diğeri örneği ise, haksızlık yaptığını düşünen kişinin, haksızlığa uğrayan kişi tarafından cezalandırıldığında ses çıkarmaması üzerinedir. Benzer şekilde, bu senaryonun tersi de tartışılmış ve bu sefer, haksızlığa uğrayan kişinin, aklın sesi ile yatıştırılana kadar ne olursa olsun mücadele edeceği belirtilmiştir (Platon, *Devlet*, 439e-440e). Bu örneklerden çıkarmamız gereken sonuç, öfkelenen yanın hem akli yan ile hem de arzulayan yan ile ortaklaşa çalışabileceğidir. Üçüncü yanın, öfkelenmek dışında başka işlevleri de sıralanmıştır; atılgan, gözü pek olmak, hayatta kalma kavgası vermek vb. Belirtmek gerekir ki, bu bölümün işlevleri, diğeri iki bölüm gibi açık değildir. Çalışmamızda karışıklık yaratmaması için, ruhun üçüncü bölümünden bahsederken, öfkeli veya öfkelenen yan terimini kullanacağız.

yönlendirir. Bölümler arasında uyum sağlandığında, insanın erdemleri ortaya çıkar. Ruhun öfkelenen bölümü, neden korkulup neden korkulmaması gerektiği üzerine aklın koyduğu kurallara, duyumsanacak olan haz veya acıdan etkilenmeyecek şekilde, uyduğu takdirde, insan “cesaret” erdemine sahip olur. “Bilgelik” erdemini kazandıran ise, ruhun bütün bölümlerine neyin yararlı olduğunu belirlemesi nedeniyle akli yandır. Son olarak, ruhun diğer bölümleri, yönetimin akli bölümde olduğunu kabul edip, ayaklanmadıkları takdirde kişi “ölçülü”, “sağduyulu (aklı başında)” olur (Platon, *Devlet*, 441e-442d).

“Adalet” ise, “cesaret”, “bilgelik” ve “ölçülülük” erdemlerine sahip olan bireyde ortaya çıkan şeydir. Dolayısıyla, Sokrates, adaletin, insanın dış dünyasıyla değil iç dünyasıyla, yani özüyle alakalı bir şey olduğunu belirtir. Ona göre, adil insan, ruhun bölümlerinin etkinlik alanları dışına çıkmasını engelleyen, iç dünyası düzen içinde olan, öfkelenen ve arzulayan bölümler üzerinde denetim kurabildiği için kendisine hâkim olmayı başarabilen, dolayısıyla kendisiyle barışık olan insandır (Platon, *Devlet*, 443d). Adaletsizlik ise, ruhun bölümleri arasında çatışma olduğunda, arzulayan ve öfkelenen bölümlerin, akli bölüme karşı ayaklandığında ortaya çıkmaktadır. Korkaklık, budalalık, ölçüsüzlük gibi erdemlerin tersi sayılabilecek özellikler, kişi kendine hâkim olmadığında, yani adaletsizlik durumunda ortaya çıkmaktadır. Sokrates’e göre, doğal olan, ruh üzerinde akli yanın egemenlik kurmasıdır. İyi bir yaşam, ruhtaki erdemleri ve adaleti ortaya çıkartıyor, ruhun kusursuzlaşmasını sağlarken, kötü bir yaşam tarzı ise tersine etki yaratmaktadır (Platon, *Devlet*, 444b-444e).⁹

1.1.3. Aile Kurumunun Ortadan Kaldırılması, Toplumsal Yaşam

Politeia metninin önemli bir bölümü, aile düzeninin incelenmesine ayrılmıştır. Bahsedilen yeni düzende kadınların ve çocuklarının yaşantısını belirlemenin devlet açısından oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Sokrates’in bu konudaki temel fikri, bekçiler arasında kadın ve çocukların ortak olmasıdır. Fakat tartışma, daha en baştan

⁹ Dolayısıyla, metinde daha önce tartışılan, adaletsiz yaşayan kişinin adil olana oranla, hayatı boyunca, daha avantajlı olacağı argümanı da bertaraf edilmiştir. Çünkü, Sokrates’e göre, adaletsizlikten elde edileceği düşünülen maddi kazanımların hiçbiri, ruhun bozulmasının insan üzerinde yaratacağı etkiyi telafi edecek güçte değildir.

kuşkuları ve uyarıları beraberinde getirir. Sokrates, çoğunluğun bu görüşe karşı olacağını, katılsalar bile uygulanamayacağını iddia edeceklerini öne sürerek, konuşmaktan çekinir. Hatta, kendisi de bu düzenin zorluklarından dolayı, söyleyeceklerinden emin değildir (Platon, *Devlet*, 449e-451b).¹⁰

Sokrates, kadınlara bekçiler için tasarlanmış eğitimin verilmesi halinde, onların da iş bölümüne katılabileceğini belirtir. Kadınlar da erkekler gibi zihinsel eğitimden geçirilmeli, eğitimin ikinci bölümü olan beden eğitimini de gymnasiumlarda erkeklerle beraber yapmalıdırlar (Platon, *Devlet*, 451d).¹¹ Fakat, bu görüş gene Sokrates tarafından sınıranır. Öyle ki, devlet oluşturulurken herkesin kendi yaratılışına uygun işi yapması, ilke olarak belirlenmişti. Kadın ile erkek yaradılıştan farklı iseler, aynı görevleri yerine getirmeleri imkansızdır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, kendisine uygun işi yapması ilkesi, yani meslek seçimi, kişinin doğuştan gelen yatkınlıkları ile alakalı olarak düşünülür ve cinsiyete bağlı olarak değişmez. Devlet görevleri ise, mesleki yatkınlıklar ile alakalı değildir. Dolayısıyla, kadınlar da devlet görevlerinde yer almalıdır, başka bir deyişle bekçilik yapabilirler. Yaratılışa (veya doğaya) asıl aykırı olan şey, meslekleri kadın veya erkeğe uygun diye ayırmak; devlet görevlerini tamamen erkeklere bırakıp, kadınlara hiçbir sorumluluk yüklememektir (Platon, *Devlet*, 453b-456c).¹²

Sokrates'e göre, gelebilecek bütün eleştirilere rağmen, önerilen yeni düzen devlet için en iyi düzendir ve gerçekleştirilmesi mümkündür. Fakat, aşılması gereken daha büyük bir zorluk mevcuttur. Tek-eşlilikten vazgeçilmesi ve buna bağlı olarak, çocukların ortak

¹⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki, kadınların ortak kullanılması, tek taraflı olarak düşünülmesi gereken, cinsel nesne seçimi ile alakalı değildir. Amaç, üreme eylemi üzerinde devlet politikası oluşturmaktır. İleride göreceğimiz üzere, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olacağı bir çok-eşlilik düzeni tasarlanmaktadır.

¹¹ Sokrates, yenilikçi fikirlerin, çoğu zaman, geleneklerin oluşturduğu bakış açısı yüzünden, topluluğa gülünç geldiğini dile getirir. Daha önce denenmemiş olan şeyin gülünç gelmesi doğaldır. Yenilik ilk uygulandığında tepki ile karşılaşır, ilerleyen zamanlarda ise halk bu yeniliğe alışır ve yadırgamayı bırakır. Öne sürülen önemli görüşlerden biri, kadın ve erkeğin gymnasiumlarda, birlikte çıplak olarak çalışmasıdır. Bu durumun da uygulandığı takdirde, başta yadırganıp sonrasında normalleşeceği belirtilmektedir (Platon, *Devlet*, 452a).

¹² Bu paragraftan sonra, Platon'un kadınlar ile erkekleri tamamen eşit olarak gördüğü düşünülmemelidir. Erkeklerin çoğu konuda kadınlardan üstün olduğu vurgulanmaktadır. Düşünülmeli gereken şey, bir erkeğin başka bir erkeğe oranla bekçiliğe daha yatkın olmasına benzer şekilde, aynı durumun kadınlar için de geçerli olmasıdır. Kısaca, en iyi erkekler ve en iyi kadınlar bekçi olmalıdır. Amaç bekçiliğe uygun olan kadın ve erkeklerin seçilip, bir arada yaşamalarını ve iş bölümü yapmalarını sağlamaktır. Bekçiliğe dahil olan işler arasında, daha hafiflerinin kadınlara, daha zorlarının erkeklere bırakılması hedeflenmektedir (Platon, *Devlet*, 456b-457a).

olması planlanmaktadır. Başka bir deyişle, anne ve babalar çocuklarını, çocuklar da anne ve babalarını tanımayacaklardır. Yeni doğan her bebek, topluluğun ortak çocuğu olacak ve yetişmelerinde herkes sorumlu olacaktır (Platon, *Devlet*, 457a-457e). Böylece, çocukların, doğumdan tasarlanan eğitimi alacak yaşa gelene kadar geçen sürede nasıl bakılacağı sorunu çözülmeye çalışılır.

Bir arada yaşayan kadın ve erkek bekçilerin aile kurması, diğer herkesten ayrı olacak şekilde çift olarak yaşamaları engellenmiştir. Fakat, hem devletin devamlılığının sağlanması için üreme olmalı hem de bekçilerin cinsel dürtüleri göz ardı edilmemeli, doyurulmalıdır. Sokrates, hayvanlarda ve bitkilerde uygulanan çiftleştirme yöntemlerinin, tamamen devlet kontrolünde, genç bekçilere uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Yani, yetenekli kadın ve erkeklerin, kendileri gibi olanlarla ilişkiye girmesi sağlanmalı ve sürekli olarak yetenekli nesiller ortaya çıkarmak için uğraşılmalıdır. Yöneticiler, bireylerin arzu ve duygularını dikkate almadan, tamamen topluluktan gizli bir şekilde, kimin kiminle çiftleştirilmesi gerektiğini belirleyecektir. Aynı zamanda, bu eşleşmelerin sayısını belirlemek, yani nüfusu dengede tutmak görevi de yöneticilerdedir. Devlet görevlilerinin, doğan çocukları toplayarak, şehir dışına çıkarması; yetenekli çiftlerin çocuklarının diğerlerinden ayrılması ve bekçi adayı oldukları için özel olarak büyütülmeleri planlanmaktadır. Bekçilerin, bütün çocuklara “oğlum” ya da “kızım” diye, çocukların da onların hepsine “anne” ya da “baba” diye ve çocukların birbirlerine ise “kardeşim” diye seslenmeleri beklenmektedir (Platon, *Devlet*, 457d-461e).¹³

Toplumsal yaşamı düzenlemek adına gerçekleştirilecek bu uygulamaların amacı, devletin bir bütün haline gelmesini sağlamaktır. Sokrates’e göre, devlette birlik kurulması için,

¹³ Çalışmanın amacı metinde yer alan nüfus politikasının detaylıca incelenmesi değildir, neyin amaçlandığının gösterilmesi yeterli olacaktır. Fakat, *Politeia*’da geçen nüfus politikasının “karanlık” yönlerine kısaca değinmekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. İlk olarak devlette, âşık olmak ve topluluktan kopuk yaşamak hoş görülmemektedir ve neredeyse yasaklanmıştır. İkincisi, devlet yetenekli olmayan (ya da bekçilikten gelmeyen) çiftlerin çocuklarını genellikle önemsememektedir, bu doğumlar yalnızca nüfus dengesini sağlamak açısından önemlidir. Mevcut sınıf sisteminin sürekliliği amaçlanmaktadır; belirli sayıda bekçi, belirli sayıda zanaatkar olması gerekmektedir. Sakat doğan çocukların, toplumda yeri yoktur, ölüme terk edilmelidir. Devlet, çocuk yapma yaşına karışmaktadır. Devletten izinsiz yapılan çocuklar, “piç” ilan edilerek topluluktan dışlanmalıdır. “Ensest yasağı” bir şekilde uygulanmaktadır. Son olarak, savaş hukuku incelenmektedir; çocukların savaş alanına götürülmesi ve savaşa alıştırılması hedeflenmektedir.

acıların ve sevinçlerin ortak olması, olaylar karşısında bütün yurttaşların aynı şeyleri hissetmesi gerekmektedir. Yurttaşların hepsi aynı değerlere sahip olmalı, kimse “yabancı” konumuna düşmemeli; hiçbir yurttaş bir başkasını kayırmamalı, çıkar çatışması yaşanmamalıdır. Başka bir deyişle, devlet tek vücut olmalıdır. Böylece, bir yurttaşın başına gelmiş olan iyi ya da kötü bir olayın, herkesin başına gelmiş sayılması ve paylaşılması amaçlanmaktadır (Platon, *Devlet*, 462b-463c).

Sokrates’e göre, aşılması gereken birinci zorluk, kadınların eğitilmesi ve iş bölümüne dahil edilmesiydi; ikinci zorluk ise toplumsal yaşamı düzenleyerek, aile bağlarını ortadan kaldırmak ve bunun sonucunda her yurttaşın birbirini kardeş olarak görmesini sağlayarak, devleti bir bütün haline getirmektir. Karşılaşılabilecek üçüncü zorluğun ise, diğer ikisinden çok daha büyük olacağı belirtilmektedir. Sokrates, anlattığı devletin gerçekleştirilebilir olduğunu ispatlamak zorundadır. Bu uğurda, mevcut yönetim biçimleri arasında, ideal devlete en yakın olan bulunmalı; bunların yanlış uygulamalarını tespit edip, nasıl düzeltilmeleri gerektiği tartışılmalıdır. Sokrates, iktidar ile felsefenin tek bir elde toplanması gerektiğini düşünmektedir. Başka bir deyişle, metnin en ünlü cümlesini anarsak; “ya filozoflar kral ya da krallar filozof olmalıdır”. Aksi takdirde, insanlığın mutsuzluğunun sonu gelmez ve tasarlanan ideal devlet gerçekleşme imkanına kavuşamaz (Platon, *Devlet*, 472a-473e).¹⁴ Antik Yunan şehir devletlerindeki yerleşik düzen ve çoğunluğun filozoflara bakış açısı yüzünden, gerçekleştirilmesi en zor hedef budur.

1.1.4. Yönetim ve Karakter Biçimleri

Sokrates’in tasarladığı yönetim biçiminin, ideal veya “en iyi” yönetim şekli olduğu kabul edildikten sonra, bu yönetime yakın olan diğer biçimlerin “iyi” olarak tanımlanacağı

¹⁴ Metnin ilerleyen bölümlerinde, filozofun ne olduğu, neyi bildiği, nasıl yaşaması ve fikirlerini topluma nasıl empoze etmesi gerektiği üzerine detaylı tartışmalar yapılır. Çünkü, yönetimi devralacak olan filozofun, bütün yönleriyle değerlendirilmesi ve gerçekten ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Platon’un adını felsefe tarihinde ölümsüzleştiren; “idealar”, “mağara alegoris”, bilmek ve sanmak arasındaki fark gibi öğretiler, *Politeia* metnin altıncı ve yedinci bölümünde yoğunlaşırlar. Aynı zamanda, çoğunluğun filozofa bakış açısı ve filozofun eğitimi gibi oldukça önemli konular da bu bölümlerde ele alınmaktadır. Çalışmamız gereği bu bölümler üzerinde uzun uzadıya durmayıp, metnin sekizinci bölümündeki yönetim biçimlerinin sayısı kadar ruh ya da karakter tipi olduğu tartışmasına atlıyoruz. Çünkü, çalışmamızın odağı, Platon’un tasarlamış olduğu ideal uygarlıkta, sıradan insanların ruhsal yaşamlarının nasıl olacağıdır. Filozofun yaşantısına, diğer insanlara etki ettiği ölçüde değinmiyoruz.

belirlenmektedir. Yönetimler ile yönetim altındaki yurttaşların birbirine benzeyeceği görüşü nedeniyle; yönetim biçiminin iyi ya da kötü olmasına bağlı olarak, iyi ya da kötü yaşam biçimleri de gösterilmiş olacaktır. Mevcut durumda, yönetimde filozofların bulunduğu hiçbir uygarlık olmadığı için, mevcut yapıların hepsi, Sokrates'e göre kusurludur. Bu kusurlu yapılar, dört ana yönetim şekli altında incelenebilir. Bu yönetim biçimleri, altında yaşayan insanların mutluluğu bakımından teker teker incelenmelidir. Metinde, yönetim biçimleri iyiden kötüye doğru şu şekilde sıralanmaktadır: “timokrazi”, “oligarşi”, “demokrasi” ve “tiranlık”. Sokrates'in tasarladığı toplum ise, “aristokrasi” olarak düşünülmektedir.¹⁵ Sokrates'e göre, bahsedilen beş yönetim biçimine karşılık gelecek şekilde, beş ruh hali ya da temel karakter biçimi bulunmaktadır. Daha önceden tanımlanmış olan “iyi” ve “adil” insan aristokraside yaşayan insandır (Platon, *Devlet*, 543d-544e).

Sokrates'e göre, aristokrasinin bozulmasından timokrazi meydana gelmektedir. Bir aristokraside devlet görevlerini üstlenmiş olan yurttaşlar arasındaki amaç birliğinin bozulması halinde, düzen timokraziye evrilmeye başlamaktadır. Çok iyi yasalarla korunmuş olsa da hiçbir düzen sonsuza kadar süremez ve kıtlık gibi doğal sebeplerden dolayı çökmeye başlayabilir. Böyle bir durumda, sınıflar arası çıkar çatışmaları yaşanabilir, başlangıçta aristokrat toplumda sağlanan sınıflar arası uyum bozulabilir. Örneğin, bekçiler sınıfı, üreticiler sınıfını köleleştirebilir. Bekçiler kendi değerlerini, diğer sınıfların değerlerinden üstün görmeye, onları aşağılamaya başlayabilirler ve sonraki nesilleri kendi değerlerine göre yetiştirmeye çalışırlar. Böylece, cesareti, savaşmayı, onuru her şeyin önünde tutan bir toplum oluşur. Sokrates, timokrasinin değerleriyle yetiştirilen bireylerin açgözlü olacağını, mülkiyete önem vereceğini, zafer kazanmanın, şan ve şeref elde etmenin peşinde koşacağını belirtmektedir. Bu bozulmanın temel sebebi, tasarlanan eğitimin bozulması; yani gençlerin şiddet yoluyla eğitilmesi, felsefeden ve kültürden uzak yetişmeleri olarak gösterilmektedir. Eğitimin zihinsel tarafında eksik kaldığı için timokrat karakter, “kafasının dikine giden”, “aşırı kendine

¹⁵ Filozofun kral olduğu yapı, aslında, tiranlığın tersi olan krallıktır. Fakat, daha yetenekli bireylerin toplumun daha üst sınıfında (bekçiler) olacağı ve alt sınıfların (üreticiler) bunu kabul edeceği yapının doğal olarak bir aristokrasi olduğunu belirtmemiz gerekir. Platon'un kendisi, sekizinci bölümün başında ideal düzeni aristokrasi olarak değerlendirmiş; metnin ilerleyen bölümlerinde ise filozof kral ile tiran arasındaki farka odaklanarak, bireye en büyük mutluluk imkanının sağlandığı şeklin, filozof kralın krallığı olacağını öne sürmüştür.

güvenli”, “iktidara karşı itaatkâr ama halka karşı acımasız”, “aşırı hırslı” biridir. Hırsını ve hükmetme arzusunu savaşıarak dindirmeye çalışmaktadır (Platon, *Devlet*, 545a-549a).

Sokrates, timokratik karaktere sahip bir gencin ailesini şu şekilde betimlemektedir: Çalışkan ve erdemli bir baba, devlet iyi yönetilmediği için, rahatsız edici olaylar yaşamaktan korkarak, kendi halinde bir hayatı seçmiştir. Aynı zamanda, bu genç, devlet görevlerinden bilerek uzak duran eşini; toplum içinde yeterince söz sahibi olmaması ve bu nedenle diğer ailelerden daha düşük imkanlara sahip olmaları yüzünden eleştiren bir anneye sahiptir. Çocuk, annenin ve çevredeki diğer kişilerin babaya yönelik eleştirilerinden etkilenerek, babasının daha fazlasına sahip olmak için uğraşmadığını ve yeterince iyi bir erkek olmadığını düşünür ve babasının başaramadığı her şeyi başarmayı, babasından daha iyi olmayı arzular. Çocuk ruhunun akıl dışı yanı yüzünden, babasının sahip olmadıklarını arzuluyorken; diğer taraftan da ruhunun akli yanı sayesinde, babanın seçmiş olduğu yaşam tarzını anlayışla karşılamaktadır. Böylece, akli yan ruh üzerinde denetim sağlayamadığı için, çocuk arada kalır ve hırsları ona egemen olur (Platon, *Devlet*, 549c-550c).¹⁶

Timokrasiden sonra oligarşi incelenmektedir. Aristokrasinin timokrasie dönüşmesine benzer şekilde, oligarşi de timokrasiden doğmaktadır. Sokrates’e göre, oligarşi, iktidar ölçütünün zenginlik olduğu yönetim biçimidir. Başka bir deyişle, toplumun zenginler ve fakirler olarak bölünmesinin zorunlu olduğu, fakirlerin yönetimde söz sahibi olamadıkları rejimdir. Böyle bir toplumda, bireyler sürekli olarak servet elde etmeye veya servetini artırmaya ve bu uğurda rekabet ederek, birbirlerini saf dışı bırakmaya çalışmaktadırlar. Erdemler önemini kaybeder ve para kazanma becerisi her şeyin üzerinde tutulur. Serveti belirli bir miktara ulaşmamış bireylere saygı gösterilmediği gibi, yasalar da onların devlet görevine atanmasını engellemektedir. Devlet görevlerine gerçekten yetenekli olanların değil, zengin olanların getirilmesi topluluğa sürekli zarar vermektedir. Aynı zamanda, toplum zenginler ve fakirler olmak üzere iki bölüme ayrıldığı için sürekli olan çıkar

¹⁶ Hırs, ruhun öfkelenen bölümüne ait bir duygulanım olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla, öfkelenen yanı, akli yan ve arzulayan yan arasında bir arabulucu, orta nokta olarak görürüz. Platon için bu kabul edilebilir bir durum değildir, çünkü ruhun diğer iki bölümünün akli bölümün kontrolüne girmediği senaryolardan biridir.

çatışmaları nedeniyle iç savaşın eşiğinde yaşanmaktadır. Bireylerin servet elde etmek uğruna her işe el atmalarıyla, adaletin temeli olarak gösterilen iş bölümü ilkesi de çığnemektedir. Ayrıca, zenginliğe toplumun küçük bir bölümü sahip olacağı için, çoğunluğun fakir olması ve bu nedenle, bir takım “otlakçılarının” ortaya çıkması, suç oranının yüksek olması kaçınılmazdır (Platon, *Devlet*, 550d-552e).

Devlette, yalnızca paranın önemli olduğunu acı tecrübelerle fark eden kişilerin çocukları, oligarşik karaktere sahip olur. Bu karakter tipinde, ruha arzulayan yan hakimdir. Ruhunun akli yanı, tamamen, nasıl daha fazla para kazanılacağını düşünmek için kullanılır; öfkelenen yan ise, zenginliğe ve zenginlere hayran olunmasından başka bir işe yaramaz.¹⁷ Oligarşik karakter, en büyük korkusu servetini kaybetmek olacağı için, oldukça cimridir. Temel gereksinimlerinin karşılanması dışında para harcamamaya çalışmaktadır. İçinde, kolay yoldan para kazanmaya, “otlakçı” olmaya, suç işlemeye yönelik dürtüler barındırmakta; fakat, toplumsal kaygıları yüzünden, bu dürtüleri bastırmaya, adil biri gibi gözükmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, oligarşik karakter; “ikiye bölünmüş, aynı anda iki kişilikten meydana gelmiş bir insan” olarak tasvir edilmektedir (Platon, *Devlet*, 553a-555a).

Oligarşide “ölçülülük” erdemi askıya alınmaktadır. Başka bir deyişle, aynı anda hem servet elde etmek için çabalamak hem de ölçülü olmak imkansızdır. Yönetimde olan zenginler, sürekli olarak yasaları kendi lehlerine değiştirmeye çalışmaktadırlar ve bunun sonucunda; yönetimde hak sahibi olmayan çoğunluğun yoksulluğu ve kendi zenginlikleri artmaktadır. Dolayısıyla, oligarşinin yoksul bireyleri, zenginlere karşı kin ve nefret besleyerek, iktidarı ele geçirmenin yollarını aramaktadırlar. Başarılı olunduğu takdirde, mevcut yönetimdekiler öldürülmekte veya sürgün edilmektedir. Devrim sonrasında, yasaların, bütün vatandaşlar eşit haklara sahip olacak şekilde, yeniden düzenlenmesi için uğraşılır. Böylece oligarşi, demokrasiye dönüşmüş olur. Sokrates’e göre, oligarşinin

¹⁷ Platon, genel anlamda hırslı olmayı, ruhun öfkelenen bölümüne bağlı olarak düşünmesine rağmen, para hırsını arzulayan bölüme ait olarak düşünmektedir. Bu durum, üç bölümlü ruh öğretisinde birtakım sorunlara yol açmaktadır. Öfkelenen bölüm, aynı zamanda eylemden yana olan bölüm olarak da tasvir edilmiştir. Bütün bu birbirleriyle uyumayan kullanımlar, ruhun öfkelenen bölümünü belirsiz kılmaktadır. Genellikle, ruhun bu bölümü, bir durum ile karşılaştığında duygu oluşumuna sebebiyet verme özelliği ile düşünülmelidir.

demokrasiye dönüşme nedeni, bireylerin kendi belirlemiş olduğu üstün değerlere ulaşma arzusudur. Çünkü eşit haklara sahip olan bireyler, kendi yaşam tarzlarının en doğrusu olduğunu düşünerek, diledikleri gibi yaşamaktan taviz vermeye yanaşmazlar, hoşgörü beklerler. Dolayısıyla, demokrasi altında yaşayan demokratik insan, eylem ve konuşma özgürlüğüne sahiptir ve bunun sonucunda, devlet bin bir çeşit insanı içine barındırmaktadır. Sokrates, bu özellikleri yüzünden, çoğu insanın demokrasiyi en güzel yönetim biçimi olarak gördüğünü belirtmektedir. Gerçekte ise, demokrasi bir devlet düzeni olmaktan çok, bireylere sunulan özgürlükler nedeniyle, bütün düzenleri içinde barındıran bir karmaşadır (Platon, *Devlet*, 555b-557d).

Sokrates, oligarşik toplumun, demokratik topluma dönüşmesini anlatmak için, bir kez daha baba-oğul ilişkisine başvurur. Demokratik karakterin babası oligarşiktir ve oğlunu kendi değerlerini dayatarak yetiştirmiştir. Yani, oğlunun, zorunlu ihtiyaçlar dışında hiçbir şeye para harcamamasını, arzularını bastırmasını ve topluluğa karşı kibar, iyi huylu olmasını beklemektedir. Bu noktada, *Politeia* metninde, oligarşik insan ile demokratik insan arasındaki farkı tam olarak belirleyebilmek adına, doğuştan geldiği düşünülen dürtüler üzerine bir inceleme ile karşılaşmaktayız. Biri zorunlu ihtiyaçlara yönelik olan diğeri de zorunlu olmayan iki çeşit dürtü olduğu öne sürülmektedir. Zorunlu olanlar, basitçe yaşam ile alakalı olan ve kişiye yarar sağlayan dürtülerdir. Zorunlu olmayanlar ise, ancak çocukluktan itibaren iyi bir eğitim alınmasıyla denetlenebilirler ve çoğunlukla zararlıdırlar.¹⁸ Böylece, oligarşik karakter, zorunlu dürtülerin peşinden giden tutumlu insan olarak tanımlanmaktadır. Daha önceden “otlakçı” olarak betimlenen, toplumsal kurallara uymadan, kolay yollardan para kazanmaya çalışan bireyler ise; zararlı dürtülerin egemenliği altına girmiş kimselerdir. Sokrates’in senaryosunda, oligarşik babaya benzemesine (yani tutumlu olması, yalnızca zorunlu dürtülerin etkisinde olması) yönelik yetiştirilen çocuk, toplum içindeki “otlakçılar” ile karşılaşmakta ve zararlı dürtülerin etkisi altına girmektedir. Çocuğun ruhunda, babasının etkisiyle oluşmuş oligarşik öge ile

¹⁸ Sokrates, zararlı olan dürtüleri, insanı savurganlaştıran dürtüler; yararlı olanları ise kazanç dürtüleri olarak isimlendirmektedir. Ayrımın anlaşılması için, beslenme örneği verilmektedir. Kişinin hayatta kalması ve sağlığını koruması için beslenmesi gerekmektedir. Beslenmeye yönelik dürtü, kişi düzenli beslendiği müddetçe yararlıdır; fakat, ihtiyacı olmadığı halde fazla yemek ve kötü beslenme alışkanlıklarına sahip olmak, insan için zararlı bir dürtüdür (Platon, *Devlet*, 559b-559c). Oldukça belirsiz ve kullanışsız olan bu ayrım yerine; kısaca, insanda çeşit çeşit dürtüler olduğunu ve bunların denetim altına alındığı takdirde, insanın yararına olabileceği; aksi takdirde ise insana zarar verebileceği belirtilebilir.

yeni oluşturduğu demokratik öge savaş halindedir. Sokrates’e göre, zaman zaman, çocuğun utanç duymasıyla oligarşik öge ön plana çıkabilir; fakat, nihayetinde çevresinin etkisiyle demokratik öge galip gelir ve böylece demokratik karakter türemiş olur (Platon, *Devlet*, 558d-560c).¹⁹

Sokrates’e göre, demokratik karakter kanaatlere önem veren insandır. Haysiyet, ölçülülük gibi özellikleri diğer insan özelliklerinden üstün tutmazlar. Başka bir deyişle, belirli erdemlere göre yaşamayı önemsemezler. Özgürlüğü keyfi davranmak olarak düşündükleri için hiçbir yaşam tarzını küçümsemezler, hepsini eşit değerde görürler. Dolayısıyla, kendine hâkim olmaya yönelik, hazlardan uzak bir yaşam tercih etmezler, tersine bütün hazları tatmak, hayatın tadını çıkarmak isterler. Hakikat arayışında olmadığı, kanaatlere göre hareket ettiği için; görüşleri ve buna paralel olarak yaşantısı (ilgi duyduğu şeyler ve günlük uğraşları) oldukça değişkendir (Platon, *Devlet*, 560c-562a).

Demokrasiler aslında oligarşiden türedikleri için üç katmandan oluşmaktadır: Oligarşik değerlere sahip, düzeni destekleyen zengin azınlık; geçim derdinde olan, el emeği ile yaşayan yoksul çoğunluk ve “otlakçılar”. Demokrasilerde “otlakçılar”, kısa yoldan güce ulaşmanın, halk üzerinde etki kurmak olduğunu fark ederek, genellikle konuşma sanatında uzmanlaşırlar ve “demagog” olurlar. Çeşitli yollarla, yoksul çoğunluğu ikna ederek, yönetimde söz sahibi olmaya çalışırlar. Zengin kesimin sahip olduklarına el koyarak, bunların bir kısmını yoksul çoğunluğa dağıtırlar ve onların desteğini garanti altına alırlar. Zenginler ise bu uygulamalardan gittikçe daha fazla rahatsız olurlar. İki

¹⁹ Oligarşik karakter, toplumsal kaygıları yüzünden zararlı dürtülerini bastıran, sadece zorunlu olanlara yönelen insandır. Demokratik karakter ise, zararlı dürtülerini bastırmayan, bu dürtülerin sürekli gelişerek ruh üzerinde egemenlik kurduğu insandır. Denklem aristokrat karakteri kattığımızda, sonuç daha da tatmin edici olur. Aristokrat karakter, sağlam bir eğitim sayesinde, zararlı dürtüleri denetim altına almış insandır, ruhunda savaşılan ögeler bulunmaz, ruhu uyum içindedir. Diğer iki karakterin ise ruhunda çatışma olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda, denetim altına alma ile bastırmanın birbirinden farklı şeyler olduğunu görebiliriz. Platon, oligarşik ve demokratik karakterlerin “doğru yolu” bulamamasının sebebinin eğitimin eksikliği olduğunu belirtmişti. İyi bir eğitim alınmadığı takdirde, denetim altına alma söz konusu olamaz; ancak, oligarşik karakter gibi korkulardan dolayı bastırma gerçekleşebilir.

Eğitim ile bağdaştırabileceğimiz, dikkat çeken bir başka durum ise, Sokrates’in anlatıyı yaparken, “oligarşik babanın oğlunu azarladığı” veya “babanın anlayışsız olması” gibi ayrıntılar vermesidir (Platon, *Devlet*, 560a). Oligarşik babanın kendisi de “ideal” aristokrat eğitimden geçmediği için, oğluna yol göstermeye çalışsa da bunu başaramamış olarak resmedilmektedir. Çocuğun demokratik karaktere dönüşmesinde, babanın çocuğa yönelik tavrının, yani düzgün iletişim kuramamasının da etkisi vardır.

toplumsal katman arasındaki gerilimi artırmak, demagogların işine gelir; çünkü bu durumdan en çok karlı çıkan kendileridir. Böylece, toplum içinde çatışma çıkar ve halk sorunlarını çözmesi için demagoglar arasında en yetenekli olduğunu düşündükleri kişiyi olağanüstü yetkilerle donatır. Tiran bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Sokrates, demokrasinin tiranlığa dönüşmesini kolaylaştıran etmenin; demokrasinin temeli olduğu düşünülen özgürlük isteğinin, bu değere yönelik doyumsuzluğun, diğer bütün görevlerin ihmal edilmesine yol açması olduğunu belirtir. Başka bir deyişle, aşırı serbestlik köleliğe dönüşmektedir. Tiran, toplumun sorunlarını çözmeyi kolaylaştıracağı bahanesiyle yetkilerini günden güne artırmaya çalışır. Halk savaşında, onu destekler ve korur; fakat tiran, bütün rakiplerini mağlup ettiğinde yetkilerini devretmeye yanaşmaz ve halkı dilediği gibi yönetmeye çalışır. Böylece, halk başlangıçta kendisine hizmet için seçilmiş olan kişinin kölesi haline gelir (Platon, *Devlet*, 562c-566c).²⁰

Tiranın en önemli özelliği düzenli olarak kendisine yeni düşmanlar seçerek çatışma yaratmasıdır. Dış politikada, halkın her zaman tirana ihtiyacı olsun diye, sürekli olarak diğer ülkelere savaş açar. İç politikada ise, iktidarını sağlamlaştırmak için, hem düşmanlarını (tirana karşı güçlerini birleştirmesinler diye) hem de dostlarını (gerçekleri duymaya tahammül edemediği için) uzaklaştırmaya çalışır. Kendisine yönelik bir hamleyi engellemek için, paranoyak bir şekilde herkesi takip etmek zorundadır. Aynı zamanda, tirandan nefret eden yurttaş sayısı gittikçe artacağı için, güvenlik önlemlerini de gittikçe artırmak ve yeni korumalar tutmak zorundadır. Buna paralel olarak, masraflar da artacak ve bu sorunu çözmek için daha fazla kişiye haksızlık yaparak malına el koyacak, savaş ganimetlerinin peşine düşecek, yani çatışmaları artıracaktır. Dolayısıyla, tiran yok olmadığı müddetçe, adaletsizlik döngüsü sürüp gidecektir. Tiran, kendisini yaratan halka karşı davranışı yüzünden babasına zulmeden evlada benzetilir (Platon,

²⁰ Tiranlığın açıklanmasıyla, yönetim biçimleri dizisi sona erer. Görüldüğü üzere, her biçim bir diğerinden türemiştir. Burada aristokrasiden tiranlığa giden yolun, temel sebebinin eğitimin bozulması olduğunu görmemiz gerekir. Bütün bir süreç, aristokrasideki ilk bozulmayla, eğitime gereken önemin verilmemesi ile başlamaktadır. Eğitimin bozulması, bireylerin ruhunun uyum içinde olmasını engellemiş, ruhu uyum içinde olmayan bireyler de devletin yapısını bozmuştur ve her bir bozulma bir sonrakini tetiklemiştir. Yönetim biçimlerinin iyiden kötüye sıralanması da ruhun bozulma miktarına göre yapılmıştır. Ruhun üzerinde akıl dışı, arzulayan yanın egemenliği arttıkça, ruhtaki uyumsuzluk, bozulma artmaktadır. Örneğin, oligarşik karakterden, demokratik karaktere geçişte arzulayan yanın ruh üzerindeki hakimiyeti artar, çünkü dürtüler tamamen serbest bırakılmıştır. Dolayısıyla, demokratik insan, oligarşik olana oranla daha aşağıdır. İnsan ruhunun yapısı, devletin yapısını gösterdiğinden demokrasi de oligarşiden kötüdür. Tiranlıkta ise, dürtülerin en kötülerini ruha egemen olur (Platon, *Devlet*, 575d).

Devlet, 567a-569c).

1.1.5. Doğuştan Gelen Dürtüler, Tiran Karakter ve Mutsuzluğu

Politeia metninde, yönetim biçimi olarak tiranlığın nasıl oluştuğu incelendikten sonra, tiran karakterinin nasıl bir insan olduğu tartışılmaktadır. Bu yönetim biçimi, altında yaşayan bütün insanların da ruhunu etkilediği için, insanın doğuştan gelen karanlık yanlarını, “gizli caniyi” ortaya çıkarmaktadır. İnsanın “cani” yanının görülmesinin en kolay yolu, tiranın kendisine odaklanmaktır. Aynı zamanda, tiran tarafından yönetilen, onu devirip yerine geçmeyi arzulayan, diğer bireyler de tiran karakter özelliği gösterirler.

İnsanın içinde gizli halde bulunan “caninin”, açıklanabilmesi için Sokrates, doğuştan gelen dürtüler teorisini, yeniden ele almaktadır. Daha önceden belirtilen, zorunlu olmayanlar altında sınıflandırılan dürtülerin bazıları, insanlığın o zamana dek koymaya çalıştığı düzene ters düşüyormuş gibi gözükmektedir. Topluluğun yasaları ve insan ruhunun akli yanının ortak çalışması sayesinde, canice dürtüler denetim altına alınabilir ve bunlardan kurtulmanın tamamen mümkün olmadığı durumlar olsa da dürtüler etkilerini minimuma indirecek şekilde zayıflatılabilir. Bazı insanlarda ise, bu kötü dürtüler, doğuştan itibaren daha güçlüdür ve denetim altına alınması daha zor olur (Platon, *Devlet, 571b*).

Sokrates’e göre, uyku halindeyken, ruhun akli bölümü hakimiyetini kaybettiğinde; insanın “hayvansı ve esrik” yanı rüyada kendini göstermektedir. Rüyadaki insan, akıldan, mantıktan ve utançtan tamamen kurtulmuş bir şekilde eylemde bulunur. Tereddüt etmeden, çeşitli suçlar işler; bütün yasakların kalkmasıyla tamamen hazlara yönelerek, sadece doyuma ulaşmaya çalışır. Dolayısıyla, her insanın içinde olan “anarşist, vahşi ve ürkütücü” dürtüler, rüyalar ile kanıtlanmaktadır (Platon, *Devlet, 571c-572b*).

Normal yaşantıda ise, canice dürtülerin ortaya çıkmasına sebep olan; bu dürtülerin doyurulmasına yönelik, özlem oluşturarak ruh üzerinde egemenlik kurmaya çalışan

Eros'tur. Tiran karakter, ruhu, kendisi de bir tiran olan, "ruhun demagogu" olarak betimlenen, Eros'un egemenliğinde olan kişidir.²¹ Sokrates'e göre, böyle bir kişi, "şehvet düşkünüdür". Ruhuna egemen olan çok sayıdaki güçlü tutku yüzünden, suç işlemekten ve korkunç eylemlerde bulunmaktan geri durmaz ve anne-babası da dahil, çevresindeki herkese kötü davranır. Eros'un ruh üzerindeki egemenliği tamamen kural tanımaz ve anarşik bir yapıda olduğu için, ruhun akli bölümüne yönelik ikna çabaları, tiran karakter üzerinde etkisizdir (Platon, *Devlet*, 573a-575a). Dolayısıyla, tiran karakter, diğer karakter tiplerine oranla toplum için en zararlı olandır.

Toplum içinde tiran karakter sayısı azınlıkta kaldığında, kontrol altında tutulabilirler ve bir takım küçük kayıplara yol açarlar. Fakat, bu tarz insanların sayısı arttığında, aralarındaki en zorba, en canı olan kişiyi gerçek bir tiran olarak başlarına geçirirler ve halk karşısında onun destekçisi olurlar. Tiran karakterin doğası, dost edinmesine müsait değildir; her zaman, çıkarlarını korumaları gereğince ya birilerinin efendisi ya da kölesi olmak zorundadırlar ve bu nedenle hayatları boyunca dostları olmaz (Platon, *Devlet*, 575b-576b). Halkı sömürmek için bir araya geldiklerinde bile hem birbirlerinden hem de en güçlü olan tirandan korktukları için, yalnız başlarına hareket etmek zorundadırlar.

Sokrates'e göre, en yüksek zarara ve en büyük mutsuzluğa, gerçek tiranın yönetiminde rastlanmaktadır. İçinde hakimiyet kurma tutkusu en yüksek olan, diğer tiran karakterler arasındaki en canı, en zorba olan gerçek tiran, en mutsuz insan olarak betimlenmektedir. Gerçek tiranın yönetimi, en yüksek adaletsizliği uygulayan, halkı en çok köleleştiren yönetim biçimidir. Yönetim biçimi, altında yaşayan insanların ruhu ile benzerlik taşıdığı için, tiran da aslında bir köledir; ruhunun en aşağılık bölümünün, canice dürtülerinin tutsağıdır. Ruhun akli bölümünün, arzulayan bölümü üzerinde hiçbir söz hakkı yoktur. Aynı zamanda, yönettiği halk da ondan nefret eder, çünkü tiran onları yoksul ve güçsüz bırakmıştır; benzer şekilde, tiranın kendi ruhu da yoksul ve güçsüzdür. Her zaman güvenlik endişesi içindedir, kendisini korunaklı binalara kapatarak yaşamaktadır. Sahip

²¹ Eros'un hem aşk anlamına geldiğini hem de Antik Yunan'da aşk tanrısının adı olduğunu belirtelim. Eros'un bütünlüklü bir anlatımı için bakınız: (Grimal, 2012, s. 178) Aslında, Platon'un Eros'a bakış açısı değişkendir. Örneğin, *Politeia*'da ruh üzerinde egemenlik kuran bir zorba olarak betimlenirken; *Symposion*'da önce "yaşamı koruyan kutsal bir yaratık" olarak, daha sonra da "insan ile tanrı arasında bir şey" olarak betimlenmektedir.

olduğu devlette, dilediği yere gitmekten acizdir. Dilediği şeyi, dilediği zaman yapamaması bakımından, özgür bir yurttaşın çok gerisindedir. Sonuç olarak, gerçek tiran, “tutkularını hiçbir zaman tatmin edemeyen bir köledir”, “hayatı boyunca korku ve acı içinde yaşanan bir garibandır” (Platon, *Devlet*, 576d-580a). Bütün bu sebeplerin sıralanmasıyla, en adaletsiz insan olan gerçek tiranın, bütün insan çeşitleri arasındaki en mutsuzu olduğu ispatlanmış olur.²²

Metnin devamında Sokrates, ruhun üç bölümüne karşılık gelen, üç çeşit “memnuniyet” şekli olduğunu belirtmektedir. Ruhun her bölümüne ait bir dürtü bulunmaktadır ve bu dürtülerin doyurulması ile “memnuniyet halleri” gözlemlenir.²³ Ruhun akli bölümünde öğrenmeye yönelik bir dürtü, öfkelenen bölümünde zafer kazanmaya yönelik bir dürtü, arzulayan bölümünde ise kazanç elde etmeye yönelik bir dürtü bulunmaktadır ve buna paralel olarak üç temel yaşam tarzı belirlenir: “bilgelikten memnun olan”, zaferden memnun olan” ve “kazanmaktan memnun olan” insan. Sokrates, insan tiplerini, bilgeliğin peşinde koşan yaşam tarzının en iyi, zaferler üzerinden onur kazanma peşinde koşan yaşam tarzının ortada, kazanç peşinde koşan yaşam tarzının ise aralarında en kötüsü olacak şekilde sıralamaktadır.²⁴ Daha adil olan kişi, kazanç hırsına veya zafer kazanma hırsına oranla daha fazla öğrenme dürtüsüne, bilgeliğe sahip olacağından, daha az adil olanlara göre daha iyi ve daha mutlu olmuş olur. Böylece, adalet ve mutluluk bağlantısı bir kez daha gösterilmiştir (Platon, *Devlet*, 580d-583b).

Hangi yaşam tarzının daha mutlu olacağı üzerine bir diğer tartışma ise, haz duyma ve acı çekme dinamiği üzerinden yapılmaktadır. Sokrates’e göre, yoğun hazlar yaşamaktansa,

²² Böylece metnin birinci bölümünden beri var olan adaletin mi yoksa adaletsizliğin mi mutluluk getireceği sorusu kesin olarak yanıtlanmış olur. Yönetim biçimindeki ve bireysel ruhtaki adalet oranı arttıkça mutluluğun da artacağını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, filozof kralın yönetiminden, tiranın yönetimine doğru adaletsizlik ve mutsuzluk artmaktadır.

²³ Üst üste hem “memnuniyet” kelimesine, hem de “memnuniyet halleri” kullanımına yer vermek karışıklık yaratabilir. Örnek vererek anlatmamız gerekirse; bilgeliğe yol açan, öğrenmeye yönelik dürtü, ruhun akli bölümüne aittir. Öğrenme gerçekleştiği zaman, bir çeşit haz duyarız ve “memnun” oluruz. Fakat, tek memnun olma şekli öğrenme üzerinden gerçekleştirilen değildir, ruhun diğer bölümlerine ait olan dürtülerin hedefine ulaşması ile diğer “memnuniyet halleri” oluşur. “Memnuniyet” kelimesini bu bağlamda kullandığımızda; anlık bir duyumsamadan değil, seçilen yaşam tarzından kaynaklanan genel bir ruh halinden bahsetmekteyiz.

²⁴ Metinde bu sıralama yapılırken, hangi tarzda yaşayan insanın daha fazla “deneyime”, “kavrama gücüne” ve “mantığa” sahip olduğuna dikkat edilmiştir.

acıardan uzak olmayı; acı çekme ile haz duyma arasındaki sükûnet halini (haz son bulduğunda, artık doyum sağlanamadığından acının takip edeceği gerekçesiyle) tercih edecek bir sürü insan bulunmaktadır.²⁵ Aslında, bu görüş bir yanılığın üzerine inşa edilmiştir, çünkü haz ile acı arasındaki ara basamakları göz ardı etmektedir. Bir kişi, dinginlik durumundan acıya doğru ilerlediğinde, acı çekecektir. Fakat, acı duyma durumundan dinginliğe doğru gittiği zaman gerçek bir haz duymamasına rağmen acının kaybolmasını haz olarak algılama yanılığının düşebilmektedir. Dolayısıyla, hazların, acıların ve ara basamakların gerçek bilgisine ulaşabilmek için bedensel hazlar ile zihinsel hazlar arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Sokrates'e göre, ruha yönelik olan, zihinsel hazza yol açan bilgiler, bedene yönelik haz kaynaklarına oranla hakikatten daha fazla pay almaktadır. Dolayısıyla, zihinsel veya ruha yönelik hazlardan kaynaklanan memnuniyet hali, bedensel hazlardan kaynaklanana oranla daha gerçekçidir. Zihinsel hazları, yani daha gerçekçi olanları tanıyamamış bir insan, doğal olarak kendi memnuniyetini diğerlerinden üstte görmektedir ve bilgeliğin peşinden koşan yaşam tarzının, daha fazla mutluluk sağladığını anlayamamaktadır (Platon, *Devlet*, 583d-586b).²⁶

Tartışmanın devamında Sokrates, ruhun bölümlerinin birbirleri üzerinde üstünlük kurma fikrinin anlaşılabilmesi için bir görüntü (veya figür) tasarlamaktadır. Ruhun görüntüsü olarak belirttiği bu figürde; ruhun akli bölümüne karşılık gelecek bir insan, öfkelenen bölümüne karşılık gelecek bir aslan ve arzulayan bölüme karşılık gelecek çeşitli vahşi hayvanlara dönüşebilen bir canavar bulunmaktadır. Adil olmayan insanın ruhunda, canavar ve aslan sürekli mücadele halindedir ve insan onları evcilleştirme görevini yerine getirememektedir. Çünkü, hep haksızlığın peşinden koşulduğu için, diğer iki yaratığa besin sağlanmış, insan ise güçsüz düşmüştür ve canavar ile aslandan hangisi galip gelirse takip etmek zorundadır. Tersine, adil olan kişinin ise ruhundaki insan, güçlenmiş ve aslanı

²⁵ Platon, acı ile hazın birbirini takip ettiğini ve aslında bağlantılı olduğunu, birlikte düşünülmesi gerektiğine dair benzer görüşleri *Phaidon*, *Gorgias* ve *Philebos* diyaloglarında da ele almaktadır. *Politeia* metnindeki bu pasaj aslında, Antik Yunan dünyasında kabul gören görüşleri eleştirmek içindir. Bu pasajda geçen görüşleri, Aristippos ve Epiküros ile karşılaştırabiliriz. Platon'dan sonra dünyaya gelmiş olmasına rağmen, hazdan ve acıdan uzak sükûnet halinin savunulması çoğunlukla Epiküros'un adı ile özdeşleşmiştir. Çağdaş Aristippos ise, Platon gibi, hazı acıdan uzak durmak olarak yorumlanmasının yanılığının olduğunu düşünmekte; fakat, bedensel hazlara ulaşmanın her şeyin üstünde, nihai amaç olduğunu öne sürmektedir (Laertios, 2017)

²⁶ Aynı zamanda, sadece ruhun akli bölümüne yönelik hazlar katıksız veya saftır; diğer bölümlere yönelik hazlar ise acılar ile birlikte duyumsanırlar. Dolayısıyla, en temiz, saf, hakiki memnuniyet hali de bilgi peşinde koşan insana ait olandır (Platon, *Devlet*, 587c).

evcilleştirerek müttefiki haline getirmiştir, canavarın büyüyüp olgunlaşmasını engellemiştir. Kısacası, vahşi dürtülerin kontrol altına alınması ve insana yakışan bir hayat sürdürülmesi gerekmektedir (Platon, *Devlet*, 588c-589d).

Sokrates'in, insan ruhunu anlatmak için kurduğu bu benzetmede; aslan ile canavarın, insanın denetimine girmesinin onların zararına olmadığı düşünülmektedir. Çünkü, bu sayede, sürekli mücadelelerden ve kayıplardan uzaklaşmaktadır. Benzer şekilde, ruhun diğer bölümlerinin de akli bölümün kontrolü altında olması; ruhun bütünü, yani insan için yararlıdır. Bir kez daha yönetim biçimlerinin, insan ruhu ile aynı düzende olduğunu hatırlatarak, bu ilkeyi topluluk üzerinde uyguladığımızda; Sokrates'in, üretici sınıfın, yönetici sınıfa hizmet etmesinin onların zararına değil yararına olduğunu düşündüğünü belirtmemiz gerekir. Gençler eğitilirken, “ölçülülük” erdeminin vurgulanması bu yüzden önemlidir. Ölçsüzlük ise, adil olmayan bireyler ortaya çıkarmaktadır. Nasıl cezalandırılmamış bir suçlu, daha beter suçlar işleme potansiyeline sahipse; ölçsüz bir ruhun durumu da gittikçe kötüye gitmektedir.²⁷ Dolayısıyla, Sokrates, tasarlanan eğitimden geçen gençlerin, ömürleri boyunca ruhlarındaki uyumu hedeflemelerini, adil olmaktan vazgeçmemelerini, bilgelik peşinde koşmalarını, “hayvani ve akla aykırı hazlara” yönelmemelerini; bunların yanında da bedeninin bakımını boşlamamalarını ve her bakımdan sağlıklı olmaya çalışmalarını beklemektedir. Ayrıca, çoğunluğun kanaatlerine aldanmayıp, bu yaşam tarzından uzaklaşmamaları gerekmektedir (Platon, *Devlet*, 590d-592a).

1.2. PLATON VE EROTİK DUYGULAR: *PHAİDROS* ve *SYMPOSION*

1.2.1. *Phaidros*

Phaidros diyalogu, âşık olma durumunun kişiye birtakım zararlar verdiğini belirten

²⁷ Platon için ruh bedenden daha değerlidir. Dolayısıyla, bir suçlunun fiziksel olarak cezalandırılması, bedenine zarar vermesine rağmen, ruhunun ehlileşmesine sebep olarsa, bu durum onun yararlıdır. Bu bakış açısından, Platon için ceza sisteminin, suçlunun ruhundaki uyumun sağlanması, yani adaleti öğrenmesi ve topluma kazandırılması için var olduğunu söyleyebiliriz.

Lysias'ın metninin okunması ile başlamaktadır, seven-sevilen ilişkisi incelenmektedir. Bu pasajın ana fikri âşık olan kişilerin kendilerini ihmal etmeleri ve bu yüzden çevresindekiler tarafından eleştirilmeleri, dolayısıyla âşık olmanın zararlı olduğudur. Âşık olan kişi, arzusu yüzünden normalde yapmayacağı şeyleri yapmakta ve aşkı kayb olduğu zaman yaptıklarından pişman olabilmektedir, yani arzuları akıllarının önüne geçmektedir. Aynı zamanda, aşk kişinin toplumsal hayatını da sekteye uğratmaktadır (Platon, *Phaidros*, 231a-234c). Sokrates, ilk önce, bu görüşlere “seven kişi sevmeyenden daha hastadır” konulu bir konuşma yaparak destek vermek niyetindedir. Bu konuşmada Sokrates, âşık olan ile olmayanı birbirinden ayırmak gerektiğini belirtmektedir. İnsanda, biri doğuştan gelen haz arzusu ve diğeri sonradan kazanılan iyiye yönelme düşüncesi olmak üzere iki tür harekete geçirici etki bulunmakta ve kişi, hangisinin üstün geldiğine bağlı olarak “ölçülü” veya “aşırı” olmaktadır. Haz arzusu üstün gelip de beden güzelliğinden haz elde etmeye yönelirse, aşk ortaya çıkmaktadır. Arzularının kölesi olmuş kişi, sevdiği kişiden her anlamda kendisini tatmin etmesini beklemekte; sevdiğine egemen olmaya ve kendisinden daha aşağıda konumlandırmaya çalışmakta, kendisinden başka bir şeyi düşünmemesini istemektedir. Dolayısıyla, bütün zamanını aşıyla harcamak, aşığının bütün ilgisini de üzerinde görmek istemektedir. Sokrates'in ilk konuşması sırasında bütün söyledikleri, kendi cümleleriyle, “Kurtlar kuzuları nasıl seviyorsa, âşıklar da sevgililerini öyle severler” şeklinde özetlenebilir (Platon, *Phaidros*, 236b-241e).

İlk konuşması bittikten sonra Sokrates, içinden gelen bir sesin tanrılara karşı suç işlediğini söylemesi üzerine, ikinci bir konuşma yaparak, hatasını düzeltmesi gerektiğini belirtmektedir. Eros, tanrısal bir varlık ise Eros'un yol açtığı âşık olma durumunun, yerilmesi değil övülmesi gerekmektedir, dolayısıyla iki söylev de hatalıdır²⁸. Âşık olanın delirmiş; âşık olmayanın aklı başında olması doğru olmasına rağmen, delilik kötü bir şey değildir.²⁹ Dolayısıyla, tanrılar tarafından bahsedilen deliliğin yararlı olduğu gösterilmelidir. Bu noktada, aşkın insan ruhuna etkisini anlatabilmek, nasıl bir deliliğe

²⁸ Bu bölümde Eros, Aphrodite'in çocuğu bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁹ Platon bu bölümde, Antik Yunan yaşantısında çok önemli bir yeri olan kehanetin delilik yoluyla yapıldığını belirtmektedir. Deliliğin bir başka türü ise, sanat yapıtlarını yaratırken kendini gösteren esinlenmedir. Deliliğin diğeri iki türünün insanlık için yararlı olması, bir delilik türü olan aşkın da yararlı olduğunu göstermektedir.

sürüklediğini betimleyebilmek adına; Sokrates, ruh için başka bir görüntü (görsel) oluşturmaktadır (Platon, *Phaidros*, 242c-246b).³⁰

Sokrates, insan ruhunu, bir arabacının iki tane kanatlı atı yönetmeye çalıştığı bir “at arabasına” benzetmektedir. Atlardan biri, güzel huylu olmakta ve iyi bir soydan gelmekteyken, diğeri ise bunun tersidir. Arabacının ise görevi oldukça zordur, dizginleri elinde tutması gerekmektedir (Platon, *Phaidros*, 246b-246c). İyi huylu olan at, ölçülü olduğu için gеме ihtiyaç duymaz, kendisine hâkim olur ve arabacının emirlerini kolayca yerine getirir. Kötü huylu at ise, aşırılık yanlısı ve düzenbazdır; tutkusu yüzünden bedensel hazlar yaşamının peşinden koşar ve sıklıkla arabacıyı zor durumda bırakır. Arabacı, soysuz atın sürekli kendini gösteren sevgilinin karşısına çıkma isteğini, daha sonraya ertelemesi için yalvarır. Kötü huylu at, çoğunlukla arabacıyı dikkate almaz; ancak yapısından ötürü, birçok defa arabacıyı kötü tecrübelerle sürükledikten sonra, aşırılığı azalır (Platon, *Phaidros*, 253d-255a).

Soylu olan atın yardımı, utanma hissiyatı ve akıl sayesinde arabacı soysuz olan atı kontrol altına almayı başarabilir. İnsan, iyi bir hayata ve felsefeye yöneldiği takdirde, kendisine hâkim olabilir, ruhu kötülüğe sürükleyen şeyleri bastırarak, erdemlere ulaşabilir (Platon, *Phaidros*, 256a). İlk iki konuşmada bahsedilen aşk, beden güzelliğinden haz almaya odaklanmış, kötü huylu atın sebebiyet verdiği türdür. Fakat, Eros aynı zamanda, filozofa veya felsefi yaşamın kendisine sevgi duymaya da yol açabilmektedir. Dolayısıyla, aşkın en güzel türünü oluşturduğu için de övülmeye değerdir.³¹ Âşık olmayan kişi ise, “geçici bir ölçülülüğe”, “gündelik hesaplara” bağlı olarak yaşamını sürdürmeye devam eder

³⁰ Hatırlayacağımız üzere, ilk görsel *Politeia*'da geçen; insan, aslan ve canavarın yan yana bulunduğu figürdü. Anlaşıldığı gibi, Platon ruhu anlatmak için sıklıkla benzetmeler kullanmaktadır. *Phaidros* metninin, *Politeia* ile olan ortaklıklarından bir diğeri ise, ruhun ölümsüzlüğü görüşünün sunulmasıdır. *Politeia*'nın onuncu bölümünde, “Er mitos” verilmeden önce, ruhun ölümsüzlüğüne değinilmektedir. Orada Sokrates, kendilerinin gördüğü ruhun, kötülükler yüzünden tanınmaz halde olduğunu, saf halinin düşünülerek incelenmesi gerektiğini belirtmektedir (Platon, *Devlet*, 608d-612a). Ruhun ölümsüzlüğü

³¹ Bu noktada, deliliğin dördüncü türü, yani Eros'tan kaynaklanan deliliğin felsefi yaşamı oluşturduğu, dolayısıyla felsefi yaşamın da bir çeşit delilik olduğunu ileri sürebiliriz. Diğerlerine oranla bir insanın başına gelebilecek en güzel iyilik, bu deliliktir. Çünkü, felsefi yaşam, aynı zamanda insani bir ölçülülüğü de beraberinde getirmektedir. Platon için, tanrılar tarafından insanlara bahşedilen, insanlığa yarar sağlayan delilik türlerinin sonuncusu ise “esrikliktir”. Apollon'dan gelen “kehanet”, Mousalardan gelen “esin”, Eros'tan gelen “aşk” ve Dionysos'tan gelen “esrime” olmak üzere dört tür tanrısal delilik belirlenmiştir (Platon, *Phaidros*, 265b).

(Platon, *Phaidros*, 257a).

1.2.2. *Symposion*

Platon'da Eros'un işlevini anlayabilmemiz için incelememiz gereken bir diğer metin *Symposion* diyalogudur. Bu eserde, Apollodoros bir arkadaşına, Sokrates ve diğer kişilerin Eros'a övgü temalı konuşmalar yaptıkları bir şölende geçen olayları aktarmaktadır. Eros'u övmesi gereken ilk kişi Phaidros'tur. Bu konuşmada; Eros, tanrıların en eskisi, dolayısıyla, en büyük iyiliklerin kaynağı olduğu belirtilir. Phaidros'a göre, genç bir insanın aşk yaşaması onun başına gelebilecek en iyi şeylerden biridir. Aşk "çirkin şeylerden utanma, güzel şeylere düşkünlük" olarak tanımlanmaktadır. Aşğının önünde çirkin bir şey yapmaktan korkan kişi, her zaman elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır. İşte, Eros'un böyle bir etkisi vardır, korkak insanları bile harekete geçirebilir, insan aşkı uğruna ölümü göze alabilir. Erdem ve mutluluğa ulaşma yolunda insana en çok yardım eden (ve bu nedenle en değerli) tanrı Eros'tur (Platon, *Symposion*, 178c-180c).³²

İkinci konuşmacı Pausainas ise, aşkın (yani Eros'un) her halükârda övülmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Beden güzelliğine yönelik bayağı aşk, hedefine ulaşmak için düşüncesizce çabaladığından dolayı övülmemeli; ruh güzelliğine yönelik olan övülmelidir. Kişinin kendisine değil, sahip olduklarına âşık olanlar yerilmelidir. Ayrıca, insanlar, aşğının elde etmek için her yolun denenmesi yolunda cesaretlendirilmemelidir. Aşğına ulaşma yolları üzerinde ciddi yasalar konmalıdır. Fakat, tersine, mevcut devletlerde, bayağı olan aşkın uğruna yapılanlar övülürken; erdemli olan, iktidardakiler bundan zarar göreceklarını düşündüğünden, engellenmeye çalışılmaktadır. Özetle, aşk kendi başına güzel değildir; neye, nasıl âşık olunduğu ve aşğa ulaşmak için ne yapıldığı önemlidir. Yalnızca, erdemli olan aşk hem kente hem de bireylerin kendisine yararlı

³² Aşkın ölüme sebebiyet vermesi insan için yararlı olarak görülmeyebilir. Aslında bu pasajda, mitolojik bir hikâyeye atıfta bulunulmuştur. Kral Admetos'un, Apollon'un isteği üzerine kendisi için ölecek birini bulması gerekir. Karısı Alkestis, eşi için bu fedakarlığı yapmayı kabul eder, fakat sonucunda tanrılar bu fedakarlıktan hoşnut olurlar ve yaşama geri döndürülür. Bu hikâyeye atıf ile Eros'un kişiye erdem kazandırdığı gösterilmiştir.

olduğu için övülmelidir (Platon, *Symposion*, 180d-185c).³³

Hekim Eryksimakhos, Aristophanes’i hıçkırık tuttuğu için, onun sırasını alarak üçüncü konuşmayı yapmaktadır. Kendisi bir hekim olduğu için, aşkı biyolojik olarak açıklamaya çalışmakta, Eros bütün canlılara nüfuz eden evrensel bir tanrı olarak betimlenmektedir. Eryksimakhos’a göre, sağlıklı bedende yer eden aşk ile hasta bedendeki birbirinden farklıdır ve hekimlik sanatı da bedendeki aşkı düzenleyen bilimdir.³⁴ Fakat, aşkın etki ettiği şeyler canlıların bedenleriyle sınırlı değildir. Göksel olan aşk, evrendeki her şeyin uyum içinde olmasını sağlar, “her şeye gücü yeter”, bütün mutlulukların kaynağıdır (Platon, *Symposion*, 186a-188e).³⁵

Aristophanes ise insanların arzularının nedenini açıklamak adına, insan türünün geçirdiği değişimlere yönelik bir hikâye anlatmaktadır. Bu hikâyeyi kısaca özetlemek gerekirse: İnsanlar başlangıçta, mevcut durumdaki hallerine göre daha büyükmüş, bütün uzuvlarından ikişer tane daha varmış ve erkek ile kadının yanında, ikisinin karışımından oluşan bir cins daha mevcutmuş. Tanrılara isyan ettikleri için Zeus onları ikiye bölmüş, sonrasında Apollon onları iyileştirerek mevcut durumdaki hallerine getirmiş. Fakat, o andan itibaren insanlar, ikiye bölünmeden önceki öteki yarılarına özlem duymaya başlamışlar. Aristophanes, insanlardaki doğuştan gelen aşkın sebebinin önceki doğalarına dönmeye, tamamlanmaya yönelik arzu olarak göstermektedir.³⁶ Ona göre, diğer yarısıyla karşılaştığında insan kendini kaybetmekte, büyük bir heyecanla dolmakta ve asla diğer

³³ Pausinas’ın konuşması Eros’un aslında iki tane olduğunu belirtmesiyle başlar. Mitolojik kökenleri farklı olan, Pandemos ve Ouranios olmak üzere iki tane Eros vardır. Pandemos, halkın sahip olduğu, karşı cinse yönelik aşk olarak düşünülür. Ouranios ise, göksel aşk olarak betimlenir ve metinde oğlancılıkla bağdaştırılır. Sanırım bu noktada, göksel olan olarak, bir gencin, kendisinden yaşça daha büyük birine ona erdemleri öğretmesi için bağlanma ilişkisinden bahsedildiğini düşünmemiz gerekiyor. Aksi takdirde, aynı cinse yönelik bedensel bir aşk beslemenin de Pandemos’un etkinliği olarak belirtilmesi gerektiğinden, büyük bir çelişki ortaya çıkardı.

³⁴ Bu pasajda “dolma ve boşalma” şeklinde bir ifade geçmektedir. Bunlar bedende meydana gelen mekanik değişimlerin ifadesi olarak düşünülmelidir. Hekim, bedende “bir aşkın yerine diğeri alacak şekilde değişiklik yaratan” kişi olarak betimlenmiştir. Dolayısıyla, bu bakış açısından aşk, bedene etki eden ve değişime uğratan, bedensel bir güç şeklinde, biyolojik olarak açıklanmıştır.

³⁵ “Her şey” derken kastedilen, Eros’un, sadece organik doğada değil, inorganik doğa üzerinde de etkili olduğudur.

³⁶ Anlatılan hikâyede, ayrıldıklarında aynı cinsten iki tane oluşturan tür erkek veya kadın olarak, iki ayrı cins oluşturan tür ise karma olarak sunulmuştur. Dolayısıyla, karma olmayan türün ayrılmasından hemcinsine âşik olan erkek veya kadın ortaya çıkmaktadır. Böylece, önceki konuşmalarda ele alınan homoseksüelliğin kökeni bu şekilde açıklanmış olur.

yarısından ayrılmak, uzaklaşmak istememektedir. Bu duygular yalnızca cinsellik için değildir; aşıkların aralarında büyük bir içtenlik ve dostluk oluşmaktadır. Birbirlerinden ne beklediklerini, aşıkların kendileri de bilmemektedir; yalnızca birlikte bir bütün olduklarını hissederler ve aşk bu bütünlüğün arzulanmasıdır. İnsanın gerçek anlamda mutlu olması da diğer yanını bularak bütün haline gelmesine bağlıdır. Eros ise, insanlara bunu sağladığı için övülmelidir (Platon, *Symposion*, 189c-193d).

Beşinci sırada olan Agathon, Eros'un nasıl bir varlık olduğuna hiç değinilmediğini belirterek konuşmasına başlamaktadır. Agathon'a göre, Eros tanrıların en iyisi ve en güzeli olduğu için, aynı zamanda en mutlusudur. Gençler üzerinde daha etkili olması, kendisinin de genç olduğunu göstermektedir.³⁷ Benzer şekilde sert mizaçlı insanlardan uzaklaşması nedeniyle kendisi de duyarlıdır ve yumuşak mizaçlıdır. Her şeye etki edebilmesi esnek olduğunu, insanları hep güzelliğe yöneltmesi ise kendisinin de güzel olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, Eros hiç kimseyi zorla aşık etmemesi, herkesin rızasını alması nedeniyle adildir. İnsan ruhunu iyi yapan diğer erdemler de Eros'ta bulunmaktadır. Hazlara ve arzulara hükmettiği için ölçülüdür. Herkesi ele geçirebildiği, cesur olanı bile daha cesur kılabilirdiği için cesurdur. Tüm canlıların yaratılışında etkili olması ise bilgeliğini göstermektedir. Diğer tanrıların birçoğunu sorumlu oldukları işlerde eğiten, tanrılar arasındaki çatışmayı bitiren, onlara ve insanlara sevgiyi aşıl原因, insanları bir araya getiren, uyumu ve düzeni sağlayan, kendisi iyi ve güzel olan bütün özelliklere sahip olduğu için değdiği ruhları da iyi ve güzel yapan Eros'tur³⁸ (Platon, *Symposion*, 195a-197e).

Sokrates, sıra ona geldiğinde, diğer konuşmacılardan farklı şekilde konuşması gerektiğini

³⁷ Agathon, Eros'un tanrıların en genci olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu görüş, ilk konuşma ile, Phaidros'un Eros'un tanrıların en eskisi olduğunu söylemesi ile çelişmektedir. Nitekim, diğer konuşmacıların Eros'u betimleyişleri aşırı farklılıklar göstermemektedir. Bu durumun sebebi, Hesiodos'un Antik Yunan'da genel kabul görmesidir ve Phaidros'un temel dayanak noktası da Hesiodos'tur. Agathon ise, bu hikayeler gerçek olarak kabul edilirse eğer; tanrılar arasındaki mücadelelere sebebiyet verenin Eros değil; zorunluluğun ya da değiştirilemez kaderin tanrıçası olan, bilge Ananke olması gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü Eros'un varlığında çatışma değil dostluğun olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Phaidros hatalıdır ve Eros diğer tanrılardan gençtir ve hep genç kalmaktadır. Ananke için bakınız: (Grimal, 2012, s. 519)

³⁸ Hatırlarsak, Agathon'a göre, tanrıları birbirine düşman eden ve birbirlerine korkunç şeyler yapmaya zorlayan Ananke'ydi. Konuşmasının sonunda, Agathon bir kez daha Eros'un bu durumu çözen tanrı olduğunu vurguluyor.

bildirerek, şölene katılanlardan onay aldıktan sonra, Agathon'u sorgulamaya başlamaktadır.³⁹ Sokrates'e göre, aşk her zaman bir şeye duyulan arzudur ve insan her zaman kendisinde olmayan, hazırda bulunmayan bir şeyi arzulamaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla, aşk her zaman güzelliği arzuladığı için kendisinde güzellik bulunmamaktadır. Benzer şekilde, iyi şeyler aynı zamanda güzel ise, aşk iyi şeylerden de yoksun olmalıdır. Sokrates, bu önermeler sayesinde Agathon'un söylediklerini çürütmektedir. Fakat, aşkın ne olduğu muğlak kalmıştır, Sokrates konuşmasının devamında bu duruma çözüm getirmeye çalışmaktadır (Platon, *Symposion*, 198e-201d).

Sokrates'e aşk hakkındaki görüşlerini Diotima öğretmiştir. Aralarında geçen diyalogda Sokrates, Eros'un güzel ve iyi olmamasının çirkin ve kötü olduğu anlamına gelmeyeceğini, güzel ile çirkin, iyi ile kötü arasında bir doğada olması gerektiğini öğrenmektedir. Aynı zamanda, tanrıların iyi, Eros'un ise ne iyi ne kötü olmasından dolayı, Eros bir tanrı da değildir; ölümlü ile ölümsüz arası tanrısal bir varlıktır. Tanrılık mertebesinden düşmesi, Eros'un önemini azaltmamaktadır. Onun görevi, tanrılar ile insanlar arasında aracılık etmek, evreni birbirine bağlamaktır (Platon, *Symposion*, 201d-203a).⁴¹ Eros, aynı zamanda, bilge ile cahil arasında yer aldığı için bir filozofa benzemektedir. Tanrı ile ölümlü arası bir varlık olduğu için tanrılar gibi bilge değildir; dolayısıyla, en güzel şeylerden biri olan bilgeliğe ulaşmak için felsefe yapmaya ihtiyacı vardır. Sürekli kendisinde olmayan şeylere ulaşmayı arzuladığı için, planlar kurmakta ve düşünmektedir (Platon, *Symposion*, 203d-204b).

³⁹ Agathon'un konuşması, Sokrates'e Gorgias'ı hatırlatmaktadır. Platon burada diğer konuşmacıların retorik yaptığını göstermek istemektedir. Nitekim, Sokrates retorik yapmayacaktır. Klasik soru-cevap yönetimini Agathon üzerinde uygulayacaktır. Farklı şekilde konuşmak için izin istemesinin sebebi budur. Platon'un birçok metninde, ama en yoğun şekilde Gorgias diyalogunda retorik yöntemi, kişiyi gerçeği öğrenmekten uzaklaştırdığı için eleştirilmektedir. Dolayısıyla, tam konuşmaya başlamadan önce, Sokrates'in Gorgias'ın adını anması tesadüfi değildir.

⁴⁰ Arzunun bu şekilde formüle edilmesine, *Lysis* diyalogunda da rastlamaktayız (Platon, *Lysis*, 221d). Bu açıklama, insan davranışlarının çok büyük bir kısmını açıklıyor olması nedeniyle oldukça önemlidir ve kabul edildiği takdirde; insanın yönelimlerini her zaman kendisinde bulunmayan şeylere ulaşmaya yönelik olarak gerçekleştirdiğini düşünmemiz gerekmektedir.

⁴¹ Bu bölümde tanrısal varlık olarak yer verdiğimiz kelime aslında "daimondur". Bilindiği üzere, Sokrates'in daimonu felsefe tarihinde oldukça meşhurdur, Platon'un birçok eserinde bahsedilmiştir. İçinden gelen bir ses olarak betimlediği daimon, bazı durumlarda Sokrates'i uyarır ve davranışının yanlış olduğunu söyler. Örneğin, *Phaidros*'ta Sokrates'i ikinci bir konuşma yapmaya iten, içinden gelen bu sestir. Pasajın devamında ise tanrısal varlıklara benzeyen becerikli insanlar olduğu belirtilmektedir. Onlar için ise "daemon" kelimesi kullanılmaktadır.

Aşkın insanlığa yararı ise şu şekilde açıklanmaktadır: İnsanlar, her zaman iyi şeylere sahip olmak isterler, mutluluğun koşulu budur. Aynı zamanda, mutluluğun sürekli olmasını arzularlar. Dolayısıyla, iyi şeylere sürekli olarak sahip olmak gerekmektedir ve bu istek evrenseldir, bütün insanlarda ortaktır. Aslında aşk, bütün insanlarda var olan, mutlu olmaya yönelik bu arzudur. Fakat, mutluluk adına yapılan eylemlerin hepsi farklı isimlendirildiği için, hepsinin aşkın bir çeşidi olduğu, çoğunluk tarafından anlaşılmamaktadır (Platon, *Symposion*, 204d-206a).

Diotima, aşkın “doğurma” eyleminde ortaya çıktığını belirtmektedir. Canlılarda üreme eylemi bedenlen doğurmaktır. Üreme eylemi sayesinde türün ölümsüzlüğü sağlanmaktadır. Güzellik ise üreme sürecine eşlik eder, kolaylaştırır. Böylece, aşk güzelliğe duyulan şey olmaktan çıkar, güzel sayesinde üreme arzusu olarak belirlenir.⁴² Üremeye duyulan aşk ise ölümlü doğanın ölümsüz olma arzusudur; çünkü, ölümsüzlük ancak eskinin yerine yeni bir şey oluşturan üreme sayesinde mümkün olur. Diotima’ya göre, insanın ruhen de yenilenmektedir. Kişi sahip olduğu bilgilerin değişmesi bakımından hiçbir zaman aynı insan değildir. İnsan ruhunda yeni bazı bilgiler doğar, bazı bilgiler ise yok olur. Öğrenme eylemi, unutulduğunda ruhumuzu terk eden bilginin, yerine tekrar bir hatıra konarak, hatırlanması ve korunmasıdır.⁴³ Ölümlü insan ruhu, hep aynı kalan bilgiyi hafızasında depolayarak ölümsüzlükten pay almaktadır. İnsanda, yeni bilgilerin ortaya çıkması ruhen doğurmaktır ve sebebi iyiliğe ulaşma arzusu, yani aşktır (Platon, *Symposion*, 206c-208c).

Diotima’ya göre, insanlardaki ölümsüz olmaya duyulan arzu, kendini en güzel şöret tutkusunda göstermektedir. Kültürde yer eden kahramanların hepsinin amacı, olağandışı eylemlerde bulunarak, adını ölümsüzleştirmek ve gelecek nesiller tarafından tanınmaktır. Bu şekilde bir şöhrete sahip olmak için, insan her şeyi yapmaya hazırdır. Bedenen doğurmaya yönelenler, çocuk yapma yoluyla ölümsüz olmaya çalışırken; ruhen doğurmaya yönelenler ise erdem edinme yolunu seçerler.⁴⁴ Yaratıcı şairler ve mucit

⁴² Üreme türün devamlılığı için zorunlu bir şey olduğundan gerçekleşmesi gerekmektedir. Güzellik ise üreme veya doğurma eylemine götüren bir koşuldur. Canlılar soylarını devam ettirmek için eş seçimine ve üremeye ihtiyaç duyarlar, aynı zamanda eş seçerken de güzelliğe dikkat ederler.

⁴³ Bu pasajda Platon’un ünlü “bilmenin anımsama olduğu” savına değinilir.

⁴⁴ Bu pasajda, dile getirilen erdemlerin, sadece dört ana erdeme (adalet, ölçülülük, cesaret, bilgelik)

zanaatkarlar ruhen doğuranlara örnek olarak gösterilir (Platon, *Symposion*, 208c-209b). Kısacası ruhen doğurma, üremeye yönelmeyip, farklı uğraşlar üzerinden, gerçek çocuklardan çok daha yararlı ürünler vererek insanlık tarihine geçmek olarak yorumlanabilir.

Metnin devamında Diotima, Sokrates'e yol göstermek amacıyla, aşkın en yüksek mertebesini anlatmaya çalışmaktadır. Bu amaca doğru ilerleyen kişinin yolcuğu, önce güzel bir bedene âşık olmasıyla başlar. Sonrasında, bedenlerdeki güzelliğin ortak olduğunu fark eder ve bir tanesine ulaşmak için duyduğu arzu kaybolur. Ruh güzelliğinin daha önemli olduğunu anlar; ruhu seyreder, ruh güzelliğine yol açan erdemler üzerine düşünür ve böylece felsefe yapmış olur. Nihayetinde felsefe sayesinde güzelliğin bilgisine ulaşır (Platon, *Symposion*, 210b-212b).⁴⁵

1.3. HAZZIN YAŞAMDAKİ YERİ: *PHILEBOS* ve *GORGİAS*

1.3.1. *Philebos*

Philebos diyalogu, Sokrates'in deyişiyle “mutlu yaşamı sağlayacak olan ruhu” arayan bir metindir. Diyalogun Sokrates ile birlikte asıl kahramanlarından biri olan *Philebos*'un temel tezi mutluluk denen şeyin aslında hazza ulaşmak olduğu ve bütün canlıların bunun peşinde koştuğudur. Protarkhos da *Philebos* ile aynı fikirdedir. Sokrates ise, mutlu yaşamın bilgelikten geçtiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, diyalogun esas amacı, hazzın mı yoksa bilgeliğin mi mutlu bir yaşam sağlayacağını belirlemektir (Platon, *Philebos*, 11b-12b).

gönderme olmadığı belirtilmelidir. Nitekim, metinde “sağduyu” (phronesis) özel olarak vurgulanmıştır. Sağduyunun ahlaksal bir bağlamda kullanılmış olduğu, yaratıcı şairlerin örnek olarak gösterilmesinden çıkarılabilir. Yaratıcı şair olarak kastedilen kişilerin en ünlüsü Homeros'tur. Antik Yunan'da eğitim sözlü gelenek üzerinden yapıldığı için, Homeros'un bir çeşit ahlaki değerler öğreticisi olduğu söylenebilir.

⁴⁵ Burada kastedilen güzelliğin kendisinin bilgisi, yani güzellik ideasıdır. Diotima, metnin devamında güzellik ideasının, görülen dünyadaki güzellikler ile karşılaştırılması, güzelliğin akıl yoluyla seyredilmesi, bunu başarabilen kişi vb. hakkında konuşmayı devam ettirmektedir.

Sokrates tartışmaya hazzın birçok farklı türü olduğunu ve bunların birbirleriyle karşıtlık içinde olabileceğini belirterek başlamaktadır. Öyle ki, bir insana hoş gelen bir şeyin bir başka insanı rahatsız etmesi, hazların birbirlerinden farklı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, hepsinin birden iyi olarak görülüp mutluluğa götüreceğini iddia etmek hatalıdır. Hazların bir kısmının kötü olması gerekmektedir. Fakat, Protarkhos, kabul ettiği takdirde kendi iddiasının anlamsız hale geleceği için, bu görüşü reddetmektedir. Birbirinden farklı, çok sayıda haz olduğunu kabul etmesine rağmen, bunların bir kısmının kötü olduğuna katılmamaktadır (Platon, *Philebos*, 12d-14b).

Tartışmanın devamında, içinde buldukları çıkmazı çözmek için Sokrates; iyiliği, bilgeliği ve hazzı incelemektedir. Aklı başında olan her insanın ulaşmak için çaba harcadığı, iyilik kendi kendine yeten bir şey olmalıdır. Bilgelik, başka bir şeye ihtiyacı olmadığı için kendiliğinden iyidir; fakat haz, kendiliğinden iyi olamaz, çünkü insanın haz duyduğunu anlaması için akla ihtiyacı vardır. Geçmişte ve gelecekte nelerden haz duyduğunu ve duyacağını anlayabilmesi için hafıza ve değerlendirme gücü gerekmektedir. Zihinsel yetilerin olmadığı bir yaşam, bir süngerin yaşamına benzetilmektedir. Fakat, Sokrates'e göre, sadece zihinsel yetilere sahip olup hiçbir şekilde hazın duyumsanmadığı bir yaşam da aynı ölçüde kabul edilebilir değildir. Dolayısıyla hem bilgeliğin hem de hazzın bulunduğu bir yaşam, sadece ikisinden birinin bulunduğundan daha fazla mutlu edecektir. Bu şekilde tartışma, bilgelik ve hazzın hangisine öncelik verilmesi gerektiği tartışmasına evrilmektedir (Platon, *Philebos*, 20d-22d).

Sokrates'e göre, tanrılar, insanlar zevk ve isteklerini sınırlandırsın diye kanunlar koymuştur, çünkü bunların sonsuz olması kötülüğe yol açmaktadır. Haz elde etme yöntemlerine sınır koymak onu yok etmek değil, aslında onu korumaktır.⁴⁶ Haz gibi

⁴⁶ Platon, tartışmada ele alınan kavramları açıklayabilmek için; onları, "sınırsız (veya sonsuz) olan", "sınırlı olan", "sınırsız ve sınırlı olanın karışımı olan" ve "karışıma neden olan" şeklinde türlere ayırmıştır. Haz doğası gereği sınırsız olduğu için birinci türe aittir. Bilgi ise sınıra tekabül etmektedir. Bilginin hazzla sınır koyması ile elde edilen "ölçülü yaşam" ise üçüncü türe dahildir. Neden olan türü belirlerken ise işler daha karmaşık bir hal almaktadır. Metnin ilerleyen bölümlerinde neden olarak "akıl" belirlenmektedir. Fakat, bu akıl insani bir akıl değil, evreni yöneten akıldır (Platon, *Philebos*, 30d). Evrende düzeni sağlayan bir akıl olduğu düşüncesi, evrenin ruhu olduğu düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Çünkü, akıl bedene değil, ruha ait bir özelliktir.

sınırsız olan bir diğer şey de acıdır ve haz ile birlikte ele alınmalıdır. Canlıların bedenlerinde belirli miktarda “ateş, su, hava ve toprak” bulunur ve bu öğeler uyum içindedirler. Herhangi birinin miktarı olması gerekenden az veya çok olduğunda beden uyumu bozulur ve canlı acı duymaya başlar. Uyumu tekrar sağlanması ise hazzı doğurmaktadır. Örneğin, bedendeki su miktarı azaldığı zaman insan susamaktadır ve suya ulaşamadığı takdirde acı çekmektedir. Su içilerek beden tekrar su ile doldurulması, olması gereken haline döndürülmesi ise haz vermektedir⁴⁷ (Platon, *Philebos*, 26b-32a).

Önceki deneyimlerden duyumsadıklarını hafızasında tutabilme yeteneğine sahip olduğu için; insanın ruh hali hazzı veya acıyı beklemesine göre, güvenli ve güvensiz olarak değişmektedir. Değişime uğramayan bir canlı ise herhangi bir haz ya da acı duymaması gerekmektedir. Bilgelik sahibi bir insanın hayatı ve ruh hali, sürekli hazzın peşinden koşan birine oranla daha az değişken olacaktır; dolayısıyla, daha az haz duyacak, fakat acı ile de diğeri kadar çok karşılaşmayacaktır. Bu nedenle, Sokrates mutlu yaşamda, bilgelik veya aklın hazzıya göre öncelik kazandığını ilan etmektedir (Platon, *Philebos*, 32c-33c).

Hazların sadece bedene yönelik olmadığı, ruha yönelik hazların da bulunduğu daha önce belirtilmişti. Sokrates'e göre, ruha yönelik hazlardan bahsedebilmemizi sağlayan şey insandaki hafıza yeteneğidir. Bedenin günlük yaşantısında hissettiği şeylerin yalnızca bir kısmı ruha geçmektedir. Hem ruhun hem de bedenin aynı şeyden etkilenmesi duyumu olarak adlandırılır ve insan, hafızasında önceki deneyimlerinden kalma duyuları depolamaktadır. Hatırlama, ruhun daha önceki deneyimlerindeki bir duyumu bu sefer beden olmaksızın hissetmesidir.⁴⁸ Ruhun hafıza yeteneği sayesinde haz duymaya yönelik bir isteği vardır. Örneğin, susayan bir kişi, su içtiğinde susuzluğunun geçtiğini bildiği (hatırladığı) için su içmek istemektedir. Yoksunluk durumunda ruh, beden o an sahip

⁴⁷ Bu bölümde geçen temel öğelerin miktarındaki değişiklik savının, *Symposion*'daki hekim Eryksimakhos'un görüşünün aynısı olduğunu belirtmek gerekir. Temel öğelerden birinin miktarının azalması (veya boşalması) beden dengesini bozar, uyumsuzluğa yol açar ve tekrar doldurulması gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere, Eryksimakhos'a göre hekimlik beden dengesini sağlamaya yönelik bir bilimdir.

⁴⁸ Sokrates, bütün bu tanımlamaları ruhun bedene ihtiyaç duymadan haz duyabildiğini göstermek için yapmaktadır. Aynı zamanda, beden ve ruh ikilisinin hazzıya yönelen ruh olduğunun gösterilmesi, ruhun bu ilişkide yönetici konumunda olduğunu ispatlamaktadır.

olmadığı bir şeyi arzulamaktadır, bedenine ise kendisine ait bir isteği yoktur. Yoksunluğun giderilmesi, yani boşalmış olanın doldurulması hazzı, bu durumun tersi ise acıyı doğurmaktadır (Platon, *Philebos*, 33d-36a).

Sokrates'e göre ruh, bedenden ayrı olarak duyumsamaktadır. Beden içinde bulunduğu durum yüzünden acı içindeyken, ruh hatıraları sayesinde haz duyabilir ya da acıdan kurtulmaya dair umudu olmadığı için fazladan acı içinde olabilir. Örneğin, susuzluktan ölmek üzere olan bir insan, kısa zaman içinde suya ulaşamayacağını düşünürse iki acı birden hissedecektir. Fakat, insan beklentilerinde hatalı olabilir, dolayısıyla Sokrates doğru ve yanlış hazlar olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹ Sokrates, bu görüşünü açıklayabilmek için iki tane benzetmeye başvurmuştur. İlk olarak ruh, hafızanın üzerine yazı yazdığı bir kitaba benzetilmektedir. Hafızaya yazı yazdıran duyum doğru ise ruhun düşüncesi de doğru olmaktadır. İkinci olarak, ruhun içinde bir de ressam olduğu ileri sürülmektedir. Ruh şu anda gördüğü şeyden bağımsız olarak, hayal gücü sayesinde gözünün önüne birtakım görüntüler getirebilmektedir, yani hayal gücü bir ressama benzetilmektedir. İnsan kendi kendine hayaller kurup bundan haz duyabilmektedir; dolayısıyla, hazlar geçmişte var olmamış, şu anda var olmayan ya da gelecekte asla var olmayacak şeylerden kaynaklanabilmektedir. Kaynağı gerçekte var olmayan hazlar, yanlış hazlardır (Platon, *Philebos*, 36b-40e).⁵⁰

Sokrates, tartışmanın devamında, ruhta haz ile acının iç içe olduğu, birbirine karışmış halde hissedildiği durumları incelemektedir.⁵¹ Kızgınlık, kıskançlık, korku, aşk vb. insan ruhunun acı içinde olduğu bazı durumlarda, aynı zamanda gizli bir haz da söz konusudur. Örneğin, kızgınlık anındaki öfke insana tatlı gelmektedir. Benzer şekilde, kıskanç insan acı içindedir, fakat aynı zamanda tanıdıklarının kötü durumda olmasından haz

⁴⁹ Doğal olarak Protarkhos, doğru ya da yanlış olanın beklentiye yol açan fikir olduğunu, haz veya acının kendisi olmadığını söyleyerek bu görüşe karşı çıkar (Platon, *Philebos*, 38a).

⁵⁰ Böylece Platon, fikirlerin doğruluğunu test etme yöntemini haz ve acılara da uygulamış oluyor. Bu girişim, hazzı ahlaki bağlamından uzaklaştırdığı için, diyalogun temel vurgusu ile çelişiyor gözükmektedir. Nitekim, normalde tartışmanın haz tarafında olan Protarkhos'un kendisi, hazzı yanlış yapının aşırılık olması gerektiğini söyler. Sokrates ise bu görüşü ele almayı erteler (Platon, *Philebos*, 41a).

⁵¹ Öncesinde aynı inceleme, deri üzerindeki kaşıntı ve iltihaplanmalar örnek verilerek, beden için yapılır (Platon, *Philebos*, 46e). Vücudun haz ile acıyı ardı ardına izlediği belirtilen başka bir duruma ise, *Phaidon* diyalogunda yer verilir. Sokrates, bacaklarının zincirlenmesinden dolayı önce acı duyduğunu, daha sonra acının yerini hazzın almaya başladığını belirtir (Platon, *Phaidon*, 60b-60c).

duymaktadır (Platon, *Philebos*, 47e-48c).⁵² Ruhun, acı ile karışmış halde olan hazları duyumsamasındansa, gerçek hazları duyumsaması daha iyidir. Sokrates'e göre, bir hazın gerçek haz olarak sınıflandırılması için, yokluğunda acı çekilmemeli, varlığında ise acı ile karışık olarak hissedilmemelidir. Örneğin, bilim ile uğraşılmasından elde edilen haz, gerçek veya saf bir hazdır.⁵³ Gerçek veya saf hazlar, daha hafif şiddetli ve düzenli olmaları bakımından da diğer hazlardan ayrılırlar (Platon, *Philebos*, 51b). Dolayısıyla, mutlu yaşamda sadece gerçek veya saf olan hazların var olması gerekmektedir.

Mutlu bir yaşamda önceliğin, hazza oranla bilgelik veya zekada olduğu ve aynı zamanda bilgeliğin ilk sıraya yerleştirilemeyeceği gösterilmişti. Sokrates'e göre insanın hayatında hedeflemesi gereken ilk şey, ölçü veya düzendir. Çünkü, ölçünün bulunmadığı her şey kendini yok etmeye doğru ilerler. İkinci sıraya, güzellik, mükemmellik ve yeterlilik gibi nitelikler yerleştirilir. Sokrates'in temel vurgusu olan bilgelik ise ancak üçüncü sıraya konur. Dördüncü sırada ruha ait olduğu düşünülen, bilimler ve sanatlar gelmektedir. Bütün canlıların peşinden koştuğu düşünülen haz ise, ancak saf olanlarına yer verilecek şekilde son sıradadır (Platon, *Philebos*, 66b).

1.3.2. *Gorgias*

Gorgias diyalogunda, *Politeia*'ya benzer şekilde, "haksızlık yapan kişinin, haksızlığa uğrayandan daha kötü durumda olduğu" görüşü tartışılmaktadır (Platon, *Gorgias*, 469b).⁵⁴ Kallikles, bu görüşe katılmamaktadır, çünkü Sokrates doğaya göre değil,

⁵² Metnin devamında, Sokrates'in, haz ile acının içe içe olduğu durumların, insanın gerçekte olduğu haliyle, kendini düşündüğü hali arasındaki farktan kaynaklandığını belirttiği bir bölüm bulunmaktadır (Platon, *Philebos*, 48d-50b).

⁵³ Bu bölüm, *Politeia*'daki zihinsel hazların saf olmaları nedeniyle ruh için daha iyi olduğu görüşünün bir tekrarıdır.

⁵⁴ Diyalogun başında "retorik" geleneği incelenmektedir ve retorikçinin toplum içindeki davranışları Sokrates tarafından eleştirilmektedir. Tartışmanın adaletsizlik etrafında şekillenmeye başlamasının nedeni, Sokrates'in retorik uygulayan hatiplerin "vahşi insanlar gibi istediklerini öldürme, istedikleri insanların mallarını alıp, onları sürgün etme" gücüne sahip olduklarının belirtilmesidir (Platon, *Gorgias*, 466d). Açık ki bu durum, hatiplerin bazı yurttaşlara haksızlık yapabilmelerine sebebiyet vereceği için adaletsizlik yaratmaktadır. Bu noktadan sonra diyalog ahlaki bir eksende ilerlemeye başlamaktadır ve nihayetinde iyi yaşamın nasıl olması gerektiği yanıtlanmaktadır. Aynı zamanda Sokrates, Kallikles söze karışmadan önce Polos'u, haksızlık yapanı cezalandırmanın onun iyiliğine olacağı konusunda ikna etmektedir. Polos'un ikna sürecinde kullanılan görüşler, *Politeia* metni ile benzerlik taşımaktadır.

yasalara göre konuşmakta ve doğa ile yasa arasındaki karşıtlığı görmezden gelmektedir. Kallikles, doğaya göre, yanlışlığa uğramanın en çirkin şey olduğunu; bunun ancak kendisini ve sevdiklerini koruyamayacak olan, “yaşamıyorsa ölmesi daha yararlı olacak olan bir köleye” yakışacağını belirtmektedir. Yasaya göre bunun çirkin gözükmesi normaldir; çünkü yasayı çoğunluk, yani zayıf insanların bir araya gelerek oluşturduğu topluluk yapmaktadır. Zayıf insanlar, kendilerinden daha güçlü olanların üstünlük kurmasını engellemek için, kendi payına düşenden fazlasını istemenin çirkin bir şey olduğunu iddia etmektedirler; adalet ve adaletsizlik bu doğrultuda tanımlanmıştır. Aslında, yaptıkları kendi çıkarlarını korumaktır. Bu sayede doğaca kendilerinden üstün olan insanlar ile eşit haklara sahip olmaktadırlar. Doğada ise her zaman daha üstün olanın kazanması söz konusudur. Kallikles’e göre, diğerlerinden üstün bir kişinin yasaların göz boyamasından kurtularak, esirliği bırakıp iktidar olması halinde, gerçek adalet ortaya çıkmaktadır (Platon, *Gorgias*, 482d-484a).

Kallikles, Sokrates gibi bir insanın⁵⁵, hiçbir suçu olmadığı halde, haksızlığa uğratılarak suçlandığında, retorik bilmediği ve mahkeme işlerinin nasıl yürüdüğünü anlamadığı için ölüm cezasına çarptırılacağını söylemektedir. Bunun üzerine Sokrates, Kallikles’i insanın aslında nasıl olması gerektiği üzerine bir tartışma yapmaya davet etmektedir (Platon, *Gorgias*, 486b-488a).

Sokrates’e göre, çoğunluk tek tek kişilerden daha güçlüdür. Eğer adalet güçlü olanın zayıf olanı yönetmesi ise, çoğunluğun yönetiminin doğaya göre de adil olması gerekmektedir ve çoğunluk eşitlikten yana olacağı için Kallikles’in doğaya göre adalet düşüncesi yanlıştır. Kallikles ise Sokrates’e kızarak, gücünün iktidarından bahsederken beden gücünü kastetmediğini, daha değerli olanın daha iyi ve daha güçlü olacağını söylemektedir. En değerli olanın en bilge olan olduğu görüşü üzerinde uzlaşarak; adalet için “daha bilge olanın yönetmesi” tanımına ulaşılmaktadır (Platon, *Gorgias*, 488b-

⁵⁵ Sokrates gibi bir insandan kastedilen yaşlılığında bile felsefe ile uğraşmaktan dolayı, gerçekten önemli olan işleri öğrenememiş kişilerdir. Bu pasajda Kallikles’in açıkça, Sokrates’i aşağıladığını görmekteyiz. Sokrates ise, Kallikles’in iyi niyetinden dolayı açık sözlü davrandığını söyleyerek ironi yapmaktadır. Aslında, Platon’un bu bölüme yer vermesinin sebebi, Sokrates’in ölüm cezasına çarptırılmasına gönderme yapmaktır.

490a).⁵⁶

Hatırlayacağımız üzere, filozof kralın sahip olması gereken üç erdem; bilgelik, cesaret ve ölçülülüktü. Kallikles ise, yöneticinin bilgelik ve cesarete sahip olması gerektiğini düşünmesine rağmen, ölçülülüğü aptallık olarak değerlendirmektedir. Arzuların dizginlenmesi değil, gelişmelerine izin verilmesi gerekmektedir. Ölçülülük erdemini ortaya atanlar, arzularını gidermekten korkan insanlardır ve diğer herkesin de korkak olmasını istemektedirler. Dolayısıyla, mutluluğun koşulu arzuların peşinden giderek hazza ulaşmak, yani ölçsüzlüktür. Arzulardan arınmış bir yaşamın mutlu olacağını düşünülmesi, “taşlar ve ölümlerin mutlu olduğunu” iddia etmekle aynıdır (Platon, *Gorgias*, 491e-492e).

Sokrates, Kallikles’in fikirlerini değiştirmek adına, ruhta arzuların bulunduğu bölümü “delik bir fıçıya” benzetmektedir. Ölçsüz yaşayan bir insan, delik olan fıçıyı gece gündüz doldurmaya çalışarak yorgun düşmektedir. Tersine ölçülü yaşayan insan, ruhun arzulayan bölümünün gelişmesini engellediğini düşünürsek, sağlam ve dolu bir fıçıya sahiptir. Kallikles, dolu olan fıçıya sahip insanın, hiçbir uğraşı olmayacağından ötürü zevksiz bir yaşamı olacağını; fıçıyı doldurmaya çalışmanın daha iyi olduğunu düşünmektedir. Yaşamda yokluğunda acı çekilecek, varlığında haz duyulacak zevkler olmalıdır (Platon, *Gorgias*, 493a-494c).⁵⁷

Kallikles’in mutluluğun kaynağı olarak hazzı göstermesi, hazların iyi ve kötü olarak ayrılması ile sonuçlanacak yeni bir tartışma başlatmaktadır. Sokrates, “hoş olan her şeyin iyi olmadığını”, “hazzın iyi ile acının da kötü ile bağdaştırılamayacağını” ispatlayarak; bir insanın iyi de olsa kötü de olsa, haz ve acıyı benzer şekillerde duyacağını göstermektedir (Platon, *Gorgias*, 495a-498c).⁵⁸

⁵⁶ Görüldüğü üzere, *Politeia*’daki filozof kralın da en bilge kişi olduğunu düşündüğümüzde, Sokrates ile Kallikles kimin yönetmesi gerektiği konusunda aynı görüştedirler. Fakat Kallikles’in bilge yöneticisi, *Politeia*’da anlatılan, zenginliğini artırmak için halkı kendi çıkarı adına kullanan tirandır.

⁵⁷ Bu noktada tartışma Philebos diyalogundaki haz incelemesine benzer bir doğrultuda ilerlemeye başlamaktadır.

⁵⁸ Hoş olan ile iyi olan birbirinden farklı olduğunun gösterilmesi ile bazı sanatların sırf hoşla gitmek için, bazıların ise insanların iyiliği için yapıldığı tartışmasının önü açılmış olur. Retoriğin, insan için iyi olan değil, insanın hoşuna giden konuşmalar yapmak, yani “dalkavukluk” olduğunun belirlenmesi ile, diyalogun

Sokrates'e göre insan için iyi olan, ruhun uyum içinde olması, ruhun arzulayan bölümünün diğerleri üzerinde üstünlük kurmamasıdır ve bu bireysel olarak ölçülülük erdemi ile toplumsal olarak ise yasalara uyularak sağlanabilir. Bu nedenle, ruhu düzene sokmak amacıyla verilen cezaya uymak, insan için iyidir. Mutluğun koşulu hem kişinin hem de yönetim şeklinin adil ve ölçülü olmasıdır. Dolayısıyla, ölçülülük, adalet ve bilgelik birbirlerinden ayrılmaz (Platon, *Gorgias*, 504d-508a). Başka bir deyişle, doğaya göre adil olanın yasaya göre adil olmadığı görüşü doğru değildir. Çoğunluğun eşitlik talebinin koşulu olan yasalara uygunluk ve ölçülülük, Kallikles'in iddia ettiği gibi mutsuzluğa yol açmamaktadır.

Tartışmanın devamında haksızlık yapmanın, haksızlığa uğramaktan daha kötü olduğu bir kez daha vurgulanarak; *Politeia* diyaloguna benzer bir şekilde, tiranın halkı ile ilişkisi ele alınmaktadır. Tiran, insanlar arasındaki en önemli bağ olan dostluk bağına sahip değildir. Aynı zamanda tiranın yönetimindekiler de hayatta kalabilmek adına tirana benzeyecekler ve onlar da dostluk kuramayacaklardır. Sonuç olarak, sürekli birbirlerine haksızlık yapmaya çalışarak yaşayan bu topluluk mutlu olamayacaktır. Hem haksızlık yapmamak hem de haksızlığa uğramamak için; retoriğe değil, diyalektiğe sahip olan filozof kralın iktidarı tesis edilmelidir (Platon, *Gorgias*, 509c-513c).⁵⁹

1.4. ÖLÜMÜN KABULLENİLMESİ: *PHAIDON*

Phaidon diyalogu Sokrates'in ölmeden önceki son saatlerinde dostlarıyla olan konuşmalarını anlatan metindir. Sokrates içinde bulunduğu durum sebebiyle ölüm hakkındaki düşüncelerini paylaşmaktadır. Dostları Sokrates'in ölümü neden bu kadar kolay kabullendiğini bilmek istemektedir; dolayısıyla, Sokrates'i açıklama yapmaya zorlamaktadırlar. Sokrates'e göre, filozofun ölümün peşinden gitmek istemesi doğaldır; fakat insanın kendini öldürmesi tanrıları kızdıracığından, doğal yollardan ölmeyi

asıl amacına da ulaşılır (Platon, *Gorgias*, 503a).

⁵⁹ Bu pasajda, aynı zamanda, ruhun bedenden daha değerli olduğu ve asıl iyiliğin bedeni korumak değil, ruhu korumak olduğu da vurgulanmaktadır (Platon, *Gorgias*, 512a).

beklemelidir. Tanrılar ve insanlar arasında efendi-köle ilişkisi bulunmaktadır. Kölenin, onu kendisinden daha iyi idare edecek olan efendiye itaat etmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, akıllı olan insan da tanrılara itaat etmeli ve intiharı düşünmemelidir (Platon, *Phaidon*, 61d-63b).

Sokrates'e göre, hayatını felsefe adanmış bir insanın ölümden korkmaması gerekmektedir, çünkü öldükten sonra onu daha iyi bir hayat beklemektedir. Diyalogda, ölüm, "ruhun bedenden ayrılması, kendi başına varlığını sürdürmesi" olarak tanımlanmaktadır. İnsana rahatsızlık veren çoğu arzu bedenden kaynaklandığı için; filozof, hayatı boyunca bedene yönelik hazları dizginlemeye çalışmakta, ruhun beden tarafından gelen etkilerle kirlenmemesi için uğraşmaktadır. Dolayısıyla, filozof, tercih ettiği yaşam şekli nedeniyle ölüme oldukça yakındır. Aynı zamanda, bedenden ayrılmış bir ruh, algısı artık duyular tarafından yanıtlanmayacağı için, hakikate daha fazla yaklaşmaktadır. Ruh için beden, hakikate, yani ideaların bilgisine, ulaşma yolunda akıl yürütmeleri, birtakım gereksinimlerin yerine getirilmesi için baskı uygulayarak, kesintiye uğratan bir yükür; "savaşların, kavgaların, çekişmelerin nedenidir." Bu sebeple, gerçek filozofların, bedenden kurtulmak anlamına gelen, ölümden başka bir şeyi arzulamaları beklenmemelidir (Platon, *Phaidon*, 64a-67b).⁶⁰

Çoğunluğun ölümden korkmasının sebebi, Sokrates'e göre, bilgeliğin değil, bedensel hazların peşinden koşmalarıdır. Aynı zamanda, ruhlarına akli bölüm egemen olmadığı için mal, mülk, şan vb. gibi dünyevi şeylere düşkünlerdir. Öldükleri zaman, dünyada sahip oldukları şeyi kaybedecekleri ve bir daha haz duyamayacaklarını düşündüklerinden ölümü kötülemektedirler. Böyle insanlar, hayatlarına devam ediyorlarken, bazı hazlardan mahrum kalma korkusuyla diğerlerinden uzak durmaya çalışırlar ve dışarıdan erdem sahibiymiş gibi görülebilirler. Aslında, hazları, acıları ve korkuları birbirleri ile değiştirerek, yanılısına içine düşmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Filozofun sahip olduğu gerçek erdemler ise, ruhun bir özelliği olan "aklı başındalık" sayesinde edinilmektedir. Bir bakıma, erdemler; ruhu, bedenin kötülüklerinden arındırma yollarıdır.

⁶⁰ Bir bedene sahip olmama durumu "saf akli başındalık" ile bağdaştırılmaktadır. Sokrates'e göre, birçok insan ölmüş sevdiklerini tekrar görmek için, filozof ise saf akli başındalığa başka yerde ulaşamayacağından ötürü ölümler diyarı Hades'e gitmek istemektedir (Platon, *Phaidon*, 68b).

Bedeni, ruhtan daha çok sevip, önemseyen bir insanın arındırmayı gerçekleştirmesi, bu erdemlere ulaşması mümkün değildir (Platon, *Phaidon*, 68b-69d).⁶¹

Sokrates, dostlarını, ruhun beden yok olduktan sonra da var olmaya devam ettiğine ikna edebilmek amacıyla birtakım argümanlar kullanmaktadır. Bunlardan ilki, yaşamın ve ölümün birbirini takip ettiği; canlıların ölümlerden, ölümlerin ise canlılardan meydana geldiği argümanıdır. Sokrates'e göre, varoluşun durmaması için oluşun çizgisel ilerleyen bir süreç değil, döngüsel olması gerekmektedir. Dolayısıyla, ölüm gerçekleştiğinde, ruhun bedenden ayrılıp Hades'e gitmesi ve sonrasında canlılığı tekrar oluşturması gerekmektedir (Platon, *Phaidon*, 71d-72e). İkinci olarak, bilmenin anımsama olduğu argümanına başvurulmaktadır. Sokrates'e göre, insan bir şeyi duyu organlarıyla algıladığı zaman, o şeye ait bilgisine ek olarak, başka bir şeye ait düşünceler de ortaya çıkmaktadır. Bu durum anımsama olarak adlandırılır. İnsanın anımsadığı düşünceler, birbirlerine benzer şeylerden kaynaklanabildiği gibi alakasız olanlardan da kaynaklanabilmektedir. Fakat, Sokrates için asıl önemli olan, ideaların bilgisine götüren anımsamadır. Örneğin, iki parçanın birbirine eşit olup olmadığını değerlendirirken, eşitlik kavramının kendisini parçalara dayalı gözlemimizden çıkaramayız. Başka bir deyişle, eşitliğin kendisi duyumsanabilir değildir. Dolayısıyla, ruhumuzda daha önceden eşitlik kavramı var olmalıdır. Fakat, insan doğar doğmaz eşitlik vb. ideaları kullanma yetisine sahip değildir. Bu durum, ruhun doğmadan önce bilgisini kaybettiğini, yani unuttuğunu göstermektedir. Bilgiyi kullanabilmesi de anımsama sayesinde mümkün olmaktadır. Kısacası, insan eşitlik ideasını anımsaması sayesinde parçaları karşılaştırabilmektedir (Platon, *Phaidon*, 73b-76d). Kullanılan son argüman ise ruhun idealar gibi değişmez ve bozulmaz olduğudur. Sokrates'e göre, idealar (iyinin, güzelin, eşitin kendisi vb.) hiçbir zaman değişime uğramamaktadır. Aynı zamanda, idealar duyumsanabilir değildir, ancak düşünce yoluyla kavranabilmektedirler. Ruh, duyumsanabilir olmaması yönünden idealara; beden ise tersine, duyumsanabilir diğer nesnelere benzemektedir. Bedenin

⁶¹ Çalışmamız boyunca "aklı başındalık" veya "sağduyu" olarak çevirdiğimiz "phronesis" kavramının önemine dikkat çekmeye çalıştık. İlk olarak *Politeia*'da, sağduyunun ölçülülük ile ilişkisi gösterilmişti. Daha sonra, *Symposion*'da sağduyunun ahlaksal bağlamına değinildi. *Phaidon* da ise, dört temel erdem olan ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adaletin, gerçek hallerinin akli başındalık veya sağduyu ile birlikte var olduğunu ya da başka bir deyişle, insanın sağduyulu veya akli başında olmasının bu dört erdeme sahip olmasının koşulu olduğunu görmekteyiz. Böylece, kavram bir kez daha, ahlak bağlamında kullanılmaktadır.

bozulmaya (değişime) uğradığı düşünüldüğünde; bedenın tersi özellikler gösteren ruhun, hep aynı yapıda kalması ve bedenle birlikte bozulmaması gerekmektedir (Platon, *Phaidon*, 77d-80c).

Diyaloğun devamında, Sokrates Kebes'in itirazlarına cevap verirken, "idealar öğretisi" açıklanmaktadır (Platon, *Phaidon*, 96a-107a). İdeaların ruh ile ilişkisini kısaca özetlemek gerekirse; idealar tanrısaldır. Ruh da idealarla benzer özellikler gösterdiği için, tanrısal ve ölümsüzdür. Bunun gösterilmesi için ruhun beden ile olan ilişkisine başvurulmaktadır. Tanrıların yönetici olması gibi, ruh da bedeni yönetmektedir. Ruh bedenın isteklerine yöneldiği sürece tanrısallığını kaybetmektedir, tersine felsefe ile uğraşan ruh ise gittikçe tanrılaşmakta ve daha çok idealara benzemektedir (Platon, *Phaidon*, 83d-84b).

Diyaloğun sonunda, ölümden sonra ruhları nelerin beklediği üzerine bir mitosun sunulması ile "kötülerin" cezalandırıldığı vurgulanmakta ve "ruh göçü" öğretisi tamamlanmaktadır (Platon, *Phaidon*, 107c). Ahlaklı olmak veya diyalogun terminolojisini kullanırsak eğer; aklı başında, sağduyulu olmak, aslında ruha yarar sağlamaktadır. Ruh, felsefe sayesinde, daha erdemli yaşamayı öğrendikçe; öldükten sonraki yaşamını da buna bağlı olarak iyileştirmektedir. Böylece felsefenin arındırıcı etkisi bir daha vurgulanmış ve yaşanılan mevcut dünya ile sınırlandırılmamış olur.

Bu şekilde, Platon'un ideal toplumu nasıl tasarladığını; ideal toplumun temel koşulu olarak "ölçülülük" erdeminin, yani insanın arzulayan yanına hâkim olmasının önemini; hem arzulayan yanı harekete geçiren etken olarak hem de insanları ruhsal ve bedensel anlamda yaratma etkinliğine teşvik eden temel güç olarak Eros'u; Platon'un "mutlu yaşamda" hazza biçtiği rolü ve son olarak, Platon'a göre felsefe ile uğraşan bir insanın ölüme nasıl bakması gerektiğini ele almış olduk. Tez çalışmamızın bir sonraki bölümünde, Freud'un insan, ruh ve uygarlık üzerine görüşlerini değerlendireceğiz.

2. BÖLÜM: FREUD'DA İNSAN, RUH VE UYGARLIK

Freud, psikanalizin belli sinir hastalığı türlerini iyileştirmeyi amaçlayan tıbbi bir işlem olduğunu belirtmektedir (2000a, s. 31). Bu sinir hastalıkları genellikle nevrozlar başlığı altında toplanan takıntı nevrozları, histeriler vb. gibi sıralanabilir. Bu yöntemi önemli kılan özellik; psikoloji tarihinde o döneme dek gerek bu tarz nevrozların gerekse daha ağır vakalar olarak nitelendirilen psikozların oluşum sebepleri, işleyişleri ve nasıl tedavi edilmesi gerektiğine dair, verim veren bir çalışmanın mümkün olmamasıdır. Bu yöntem, psikozları tedavi etme iddiasında olmasa da nevrozlar ile aynı doğaya sahip olduklarını göstermiş, nevrozlar söz konusu olduğunda ise hastalar üzerinde ciddi ilerlemeler sağlamıştır. Fakat, psikanalizin buluşları sadece psikoloji alanı ile sınırlandırılmaz. İnsanın zihinsel yaşamında rastlanabilecek belli bozukluklara ışık tuttuğu için, diğer bilimlerle ve felsefeyle de temas halindedir. Dolayısıyla, psikanaliz insan yaşamı hakkında önemli fikirler veren teoriler toplamı olarak görülmeli ve diğer bilimler ve felsefe ile temas noktaları değerlendirilmelidir.

Psikanalizin psikoloji ile ilişkisi söz konusu olduğunda, psikanalizin psikolojinin göz ardı ettiği ya da çözüm bulamadığı olgulara açıklama getirdiği söylenebilir. İnsanın zihinsel yaşamında normal ilerleyen düşünce süreçlerinin yanı sıra birtakım bozukluklar ya da aksaklıklar olarak değerlendirilebilecek durumlara rastlanmaktadır. Freud bu durumları şöyle belirtmektedir: “Kastettiğim şey normal insanlardaki “sürçmeler” (dil veya kalem sürçmesi, unutkanlık vb.) gelişigüzel eylemler ile düşler ve nevrotik kişilerdeki kasılma nöbetleri, akıl karmaşaları, hayaller ve takıntılı düşünceler ya da eylemlerdir.” (2000a, s. 32) Bu olgular, psikoloji çevrelerince genellikle fizyolojik olarak değerlendirilmiş (organdaki çalışma bozukluğu vb. gibi) ve oluşumlarının rastlantısal olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla, ikna edici bir açıklamaya ulaşamamıştır. Psikanaliz ise bu olguların fizyolojik olmaktan ziyade, psikolojik olduğunu ve insanda oluşan psikolojik süreçler ile açıklanabileceğini göstermiştir.⁶² Böylece daha önce açıklanamayan ve ruhsal yaşamdaki anlamsız aksaklıklar veya kesintiler olarak görülen bu olgular, psikanaliz sayesinde anlam kazanmış ve ruhsal olaylar olarak yerlerini almışlardır. Patolojik sayılan

⁶² Freud, bu konuda *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* isimli kapsamlı bir çalışma sunmuştur (2014a).

bu olgular ile normal ruhsal yaşantının kökenleri ve işleyişlerinin aynı ruhsal süreçler olduğunun gösterilmesi, nihayet insanın zihinsel yaşamının bir bütün olarak ele alınabilmesinin imkanını vermiştir.

Freud'a göre her insanda sıklıkla görülebilen ve doğal birer hastalık olarak değerlendirilmeyen "sürçme" ve "rüya görme" gibi olguların psikanaliz yöntemi tarafından açıklanması, psikanalizin bulgularının normal olarak görülen insanlar için de geçerli olduğunu kanıtlamıştır (2000a, s. 33). Bu açıklamalar, insan zihnindeki temel yapıların keşfine giden yolu başlattığı için, psikanalizin gelişim süreci boyunca önemini hep korumuş ve dayanak noktası olarak kalmıştır.

Freud, "sürçme" terimini, insanların normal yaşantısında istemsizce yaptığı düşünülen basit hatalar için kullanmaktadır. Konuşma sırasında yapılan dil sürçmeleri, bilinen şeylerin unutulması, önem arz eden eşyaların unutulması, kaybedilmesi veya yanlış yere konması vb. olaylar bu gruba girmektedir. Psikoloji, bu durumların genellikle dalgınlık veya yorgunluk hallerinde rastlantısal oluştuğunu düşünse de psikanaliz için bu olgular, rastlantısal bir şey olmaktan ziyade, bir anlamı ve amacı olan, ruhsal olaylardır. Yorgunluk, dikkat dağınıklığı vb. kolaylaştırıcı etkenler olarak görülmelidir. Örneğin, dil sürçmesi sırasında istemli halde söylenmesi mümkün olmayan bir şey (dinleyen kişiden saklanmak istenen bir düşünce olabilir), istemsizce kendini dışa vurabilmektedir. Bu durum kişideki ruhsal çatışmayı göstermektedir ve kendisi farkında olsun ya da olmasın, gerçekte söylemeyi düşündüğü kelime ile çelişen başka bir niyeti olabileceğine işaret etmektedir. Kişinin dikkati yaptığı dil sürçmesine çekildiği takdirde, sürçmenin düşünülmesi yoluyla akla gelen çağrışımlar yardımıyla asıl anlam ortaya çıkarılabilmektedir.⁶³

Psikanaliz yöntemi yukarıda bahsettiğimiz diğer "sürçmeler" için de benzer açıklamalar

⁶³ Psikanaliz yönteminde, "serbest çağrışım" kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Terapi sırasında, hastanın birbirleri ile bağlantılı olup olmadığına takılmadan aklına gelen her şeyi sıralaması beklenmektedir. "Serbest çağrışım" olarak adlandırılan bu yöntemin amacı akla gelen düşüncelerin bilinçdışı bağlantılarına ulaşmaktır (Geçtan, 2020, s. 60-61). Dil sürçmesinin çözümlenmesinde, benzer şekilde, sürçmeyi yapan kişi aklına gelen şeyleri sıraladığında, farkında olmadığı düşünceler bilince getirilmektedir.

sunmaktadır. Ortak noktaları, hazsızlık yaratan bir izlenimin veya niyetin varlığının “sürçme” sayesinde bilinçsizce ortaya çıkmasıdır (Freud, 2000a, s. 34). Kişi; bir isim, mekân veya bir eyleme dair rahatsız edici izlenime sahipse, bunları unutmaya meyillidir. Örneğin, gün içinde yapılması gereken çok önemli bir iş, daha önceden hatırlanması için defalarca önlem alınmasına rağmen, gene de unutulabilir. Benzer şekilde, daha önceden biliniyor olmasına rağmen, ısrarla bir kişinin ismi unutulabilir. Bütün bu olgular, insanların ruhsal yaşantılarında birbirleriyle çelişen durumları sıkça yaşadığını göstermektedir. Sıklıkları göz önüne alındığında, rastlantısal olması zor olan bu olgular bir anlamda artık “kazara” olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla, bilinçsiz veya istemsiz güdülerin, insanın normal yaşantısında düşünüldüğünden daha çok söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Psikanaliz açısından belki de “sürçmelerden” daha önemli olan diğer olgular ise rüyalar. Psikolojinin “sürçmeleri” değerlendirmesine benzer olarak, tıp dünyası da psikanalizin doğuşuna kadar rüyaları, bedenle ilgili olan anlamsız ve tuhaf olgular olarak değerlendirmiştir. Fakat psikanaliz için, rüyalar zihinsel yaşantıda oldukça önem arz eden, belirli bir anlam ve amaca sahip ruhsal olaylardır. Tutarsız gibi görünmeleri, bilinç halinin kurallarından bağımsız olmaları nedeniyledir ve rüya içindeki çelişkiler, kişinin ruhsal yaşantısını yansıttığı için aslında anlamlıdır. Psikanaliz, bu ilk bakışta gözükmeyen, gizli anlamın rüyanın yorumlanması yoluyla ortaya çıkacağını varsaymaktadır.⁶⁴ Rüyaların yorumlanması psikanalizin gelişiminde kilit rol oynamıştır, çünkü insan zihnindeki birçok mekanizmanın keşfini sağlamıştır. Freud’un erken dönemde kaleme aldığı *Rüyaların Yorumu*, içinde bu mekanizmaların açıklama girişimlerini barındırdığı için, uzun süre psikanalizin en temel eseri olarak görülmüş, gelecekte oluşturulacak olan kuramlar için bir temel oluşturmuştur.

⁶⁴ Rüyalar, bilinçdışı zihinsel etkinliğin kendisine ifade etme yoludur. Bu etkinliğin ürettiği içerikler, rüyada belirli simgelere dönüşür. Dolayısıyla, rüyalarda simgesel anlatım yoğun miktarda bulunmaktadır. Bazı rüya çeşitleri birbirinden oldukça farklı olan insanlarda benzer şekillerde görülebilir. Bu simgelerin farklı insanların rüyalarında benzer şekillerde yer alması, bilinçdışı yapıların ortaklığını ve rüya dilinin belli bir ölçüde evrenselliğini göstermektedir. Freud, temsil aracı olan bu simgelerin görsel olduğunu; dolayısıyla, rüyaların konuşma dilinden çok, yazı sistemleri (örneğin, Mısır hiyeroglifleri gibi) ile karşılaştırılması gerektiğini belirtir. Rüyalarda birden fazla anlam taşıyabilen simgelerin ne kastettiği, aynı antik yazı sistemlerindeki gibi bütünün bağlamından yola çıkılarak bulunur (Freud, 2000a, s. 43).

Rüyaların incelenmesinden çıkarılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Uyandıktan sonra hatırlanan şekli rüyanın bizzat kendisi değildir, onun “görünür içeriğidir”. Kişi, uyku sırasında bilinç halinde olmadığından, bilinçli olarak görmesi mümkün olmayan birçok şeyi uyku sırasında görebilir. Fakat, uyandığında bazı içeriklerin bilinçli halde farkına varmaması gerektiğinden, rüyada gördüklerinin bir kısmını tekrardan unuttur. Dolayısıyla, görünür içeriğin arkasında bir takım “gizli rüya düşünceleri” vardır. Gizli düşünceler uyku sırasında ruhsal bir işlemde geçerek, görünür içeriğe dönüşmektedir. Rüya görmeye yol açan bu ruhsal sürecin keşfi psikanalizin en büyük keşiflerinden biridir. Çünkü insan zihninin çalışma şekline yönelik teoriler bu keşif temel alınarak yapılmıştır. Zihnimizde var olan fakat bilincinde olmadığımız gizli düşüncelerin keşfi sayesinde iki sonuca ulaşılmıştır: İlki, insan zihninde bazı düşüncelerin bilince gelmesini engelleyen bir sansür mekanizması olduğu ve ikincisi, bilince gelemeyen bu düşüncelerin bir şekilde var olmaya devam ettiği. Dolayısıyla, bilinçli olmayan bir takım “bilinçdışı” ruhsal süreçler vardır. Freud, bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: “Düş-ışlemi bizi bilinçle bağlantılı bildik etkinlikten daha kapsamlı ve daha önemli bir “bilinçdışı” ruhsal etkinliğin varlığını kabullenmeye zorlar.” (2000a, s. 37)

Rüyalardan ve sürçmelerin incelenmesinden elde edilen bulgular tüm ruhsal olayları açıklamaya yönelik temeli sağlamaktadır. Bilinçdışı ruhsal etkinlik, sansür ve bastırma mekanizması gibi zihinsel yapıların keşfi, oldukça ileri patolojik durumlar olarak kabul edilen psikoz ve nevrozun anlaşılmasını sağlamış ve hatta bazı nevroz vakalarının psikanaliz yöntemi ile tedavi edilmesinin önünü açmıştır. Bu zihinsel yapıların, doğal olarak her insanda olduğu temel varsayım olarak kabul edilmiştir. Normal insanlarda gizli rüya düşüncelerini, görünür içeriğe dönüştüren ruhsal süreçler ile nevroz oluşumuna yol açan süreçler (yani, rüyayı oluşturan işlem ile nevrozları oluşturan ruhsal düzenek) aynıdır. Dolayısıyla, rüyalar bütün psikopatolojik oluşumların prototipi olarak kabul edilmektedir (Freud, 2000a, s. 38). Freud, *Rüyaların Yorumu* isimli eserinde, rüyalar ile akıl hastalıkları arasındaki ilişkinin çok önceden fark edildiğine dikkat çekmektedir. Öyle ki, felsefe tarihinde Kant, deliyi “uyanırken rüya gören bir kişiye”; Schopenhauer ise rüyayı “kısa bir delilik”, deliliği ise “uzun süren bir rüyaya” benzetmiştir (Freud, 2014b, s. 114).

Psikanalizin, sürçme ve rüyaların çözümlenmesi ile ulaştığı sonuçlar, insan yaşamına karşı bakış açısını değiştirerek, daha önceden tespit edilememiş bir alanda araştırma yapmayı mümkün hale getirmiştir. Başka bir deyişle paradigma değişikliğine sebep olmuştur.⁶⁵ Psikanalizin temel bulguları insan yaşamı üzerine bazı yargıları değiştirmiştir. İlk olarak, bilinçdışı ruhsal etkinliğin, ağırlıklı olarak duygusal süreçler oluşturarak, insan yaşamında oldukça fazla etki yarattığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, insan yaşamı değerlendirilirken, öncelik, bilinçli karar verildiği düşünülen eylemlerden çok bilinçdışı duyguların ve güdülerin yol açtığı eylemlere verilmelidir. Bu önermeye katıldığımız takdirde, insanın akıl kullanan, rasyonel bir canlı olduğuna ve daima kendisi için “iyiyi” belirleme yeteneğine sahip olduğuna dair inancımız sarsılır. İlkinden daha az önemli olmamakla birlikte, ikinci farkındalık ise, normal insanların da patolojik olarak kabul edilen vakalar gibi, ruhsal olaylar nedeniyle duygusal çatışma yaşayabileceğidir. Öyle ki, hasta kişinin bilinçdışı arzuları ve hayat şartları arasındaki uyumsuzluğun yaratmış olduğu gerilim, oldukça yüksek ve bu kişi için dayanılmaz haldeyken; sağlıklı olduğu düşünülen insanlarda da benzer gerilim mevcut olsa da niceliksel farktan dolayı normal yaşantısını sürdürebilmektedir. Dolayısıyla, “sağlıklı” insanlar da akli melekelerinin kullanımını azaltan ruhsal çatışma halinde olabilirler.

Psikanalizin önemli buluşlarından bir başkası da yetişkinlerin ruhsal yapısının, çocukluk dönemlerindeki ruhsal olaylar tarafından şekillendirildiğinin anlaşılmasıdır (Freud, 2000a, s. 49). Nevrozların kökenine yönelik incelemeler sırasında, çocuklukta izlenimlerin hastalığın oluşumundaki etkisi fark edilmiştir. Dolayısıyla, bir kişinin çocukluğu, yetişkin olduğundaki zihinsel yaşamını belirlemektedir. Freud, çocuklukta ruhsal yapıların, yetişkinlikte de korunduğunu ve kaybolmadığını şu şekilde dile getirir: “Çocukluğun tüm istekleri, içgüdüsel itkileri, tepki biçimleri ve tutumları olgunlukta da varlıklarını açık bir biçimde sürdürür ve uygun koşullarda bir kez daha ortaya çıkabilir.” (2000a, s. 50) Çocukluk (özellikle ilk yıllar) izlenimlerinin, baskın hale gelip yetişkinlikte geri dönmesi, ruhsal yaşantıda bir “gerilemedir”. Dolayısıyla, nevrozlar “ruhsal arkaizm” olarak tanımlanabilir. Bu izlenimlerin yarattığı baskının gücü, kişinin hastalığa ne kadar

⁶⁵ Freud’un bilimsel çalışmalara getirdiğini iddia ettiği yeniliği, Thomas Kuhn’un paradigma kavramına başvurarak açıklamaya çalıştık. Kuhn’a göre paradigma, “bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, ... evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarıdır” (Kuhn, 2017, s. 65).

yatkın olduğunu belirlemektedir.

Çocukluk döneminin psikanaliz tarafından aydınlatılması, eğitim anlayışında köklü değişiklikler yapılması gerektiğini göstermiştir. Bireyin, doğumundan yetişkinliğe kadar olan eğitim süreci, psikanalizin sonuçlarına göre yeniden yapılandırılmalıdır. Psikanaliz, çocukluk dönemi bellek yitiminin, ruhsal gelişim sırasındaki önemini göstermiştir. Bireyin, çocukluk döneminde edindiği izlenimlerin büyük bir kısmı, dış dünyaya uyum sağlama sürecinde, “bilinçdışına” yerleşmiş, bilinç tarafından ulaşılamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla, yetişkin birey belli yönelimlere sahip, fakat bu yönelimlerin kökenini bilmez haldedir. Freud, psikanalizin bakış açısına sahip olmayan bir bireyin bellek yitimi dolayısıyla, çocukluk dönemini anlayamayacağını belirtmektedir. Çocukları baskı altına almaya yönelik kısıtlayıcı bir eğitim, çocuk üzerinde bir denetim kurmadığı gibi; tersine, nevrotik hastalıklara yatkınlığa sebep olmaktadır (Freud, 2000a, s. 56). Gelecekteki bireyi nevrozdaki korumak adına; bireyler çocuğun yönelimlerini özgür bırakacak şekilde, normallik kaygısından uzak bir eğitime tabi tutulmalıdır.

Psikanaliz, kişinin çocukluk yılları ile ilkel toplulukların yaşantıları arasında, benzerlik olduğunu ileri sürmektedir. Çocuğun doğumundan yetişkinliğine doğru yaşamış olduğu ruhsal değişim ile arkaik dönemlerden, günümüze doğru insanlığın gelişimi paralellik içinde yorumlanmıştır. Freud, farklı uygarlıklara ait mitlerin ve masalların, etnik hayal gücü ürünleri olarak, rüyalar ile oldukça benzerlik içinde olduğunu ve rüyaların yorumlanması için kullanılan yöntemin, mitler ve masallar için de geçerli olacağını belirtmiştir (2000a, s. 51). Bu durum, insanlık tarihini yorumlamak adına yeni bakış açıları sağlamaktadır. Rüyalarda gizli düşünceler, birtakım değişikliklere uğradığı gibi, mitler söz konusu olduğunda da mitin asıl anlatmak istediği rüya işlemindeki dönüşüme benzer bir şekilde dönüşerek gizlendiği düşünülebilir. Dolayısıyla, mitin gizli anlamı çözümleme ile ortaya çıkarılabilir.

Yetişkinin ruhsal yaşantısını anlamak için, çocukluğuna yönelen psikanaliz, toplumlar söz konusu olduğunda da benzer bir işlemi gerçekleştirir. İnsan uygarlığının oluşturduğu kurumların, değerlerin, ahlak sistemlerinin, adalet anlayışının kökenlerini ilkel

toplumların ruhsal durumlarını inceleyerek ortaya çıkarmaya çalışır. Psikanaliz için, bireyin ruhsal davranışı ile toplumun ruhsal davranışı arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Çünkü, ruhsal olayların kaynağı olan zihinsel aygıtın; bireyi, doyum sağlanamadığı takdirde, yoğun gerilim yaratacak olan gereksinimlerden kurtarmak üzere geliştiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, insan uygarlığı da üyeleri olan bireyleri korumak için bu ilkeye göre gelişmiştir. Freud, uygarlığı “insanoğlunun doyurulmamış isteklerini kontrol altında tutma yöntemleri” olarak yorumlamaktadır (2000a, s. 52). Böylece uygarlık tarihi de bütün bir süreç içinde kullanılmış olan, dış dünyanın değişimlerine göre şekillenen yöntemlerin özeti olarak düşünülebilir. Bu bakış açısı; mitleri, dinleri ve ahlak sistemlerini, doyurulması mümkün olmayan istekleri hafifletme çabası olarak aynı sınıfa dahil etmektedir. Uygarlık, gelişimi boyunca bu yapıları, doyurulamayan isteklere karşı toplumsal çözüm denemeleri olarak oluşturmuştur. Bu noktada kısaca değinmek gerekirse; Freud’un bakış açısından nevrozlar, doyurulamayan arzuların yarattığı dayanılmaz gerilimden, kişiye özel kaçış yöntemi olarak yorumlanabilir. Kişi gerçekliğe daha fazla katlanamayacak hale geldiğinde, nevroz oluşumu onu dış dünyadan uzaklaştırmaktadır. Kişinin ruhsal yapısının tamamen dağılması için, çözüm, nevroz yoluyla gerçekliğin bir miktar çarpıtılmasıyla bulunmuştur. Yukarıda anlatıldığı şekliyle din ve ahlak sistemleri de bu mekanizmanın toplumsal ölçekli halidir.⁶⁶

Psikanalizin bulgularına, sosyolojik bakış açısından bakıldığında, nevroza sahip bireyin sosyalleşmesinin mümkün olmadığını görmekteyiz. Hastalığın amacı, bireyin dış dünyaya yabancılaşmasını sağlamak olduğu için; bireyi yalıtılmış durumda, toplumdan uzak bir halde bırakmaktadır. Bu noktada, nevroziğin topluma karşı duyguları önem kazanmaktadır. Aslında dışlanmasına neden olan hastalığın oluşum sebebi, içinde bulunduğu toplumun koşullarının, bireyin arzularının peşinde koşmasına izin vermeyerek, onu kısıtlamasıdır. Dolayısıyla, kısıtlanmış birey uygarlığa karşı düşmanca duygular beslemekten kendini alamaz. Aynı kısıtlama toplumun bütün bireyleri için geçerlidir. Uygarlığın bireyden beklentisi, içgüdülerin doyumundan, uygarlık uğruna vazgeçmesidir. Freud, nevroz oluşumunu, uygarlığın kısıtlamalarının bir sonucu olarak görmektedir (2000a, s. 55).

⁶⁶ Freud, bu görüşü, *Bir Yanılsamanın Geleceği* isimli eserinde detaylı olarak tartışmaktadır (2015b).

2.1. ZİHİNSEL AYGIT

Tez çalışmasını mümkün kılan felsefe-psikanaliz ilişkisini tartışmak adına; psikanalizin menziline, konusunu, temel kavramlarını belirginleştirmek gerekmektedir. Fakat, belirtmek gerekir ki, psikanalizin gelişim yılları boyunca temel kavramlar ve hipotezler birtakım değişimler geçirmiştir. Psikanalizin kavramlarına ve hipotezlerine nasıl ulaştığı da bu tez çalışmasının konusu olduğu için, ilerleyen bölümlerde bu değişimlerin bir kısmı açıklanacaktır. Tartışmaları sunarken kafa karışıklığı yaratmaması adına, psikanaliz öğretisinin aldığı son hali, Freud'un ölmeden önce kaleme aldığı *Ruhçözümlemesinin Özeti* adlı eserinde kabul ettiği şekliyle, kısaca açıklama yolunu tercih ediyoruz.

Psikanalizin temel konusu insanın zihinsel yaşamı olarak belirlenebilir. Psikanaliz tartışması içinde, felsefe tarihinde uzun yıllar boyunca tartışılan “ruh” kavramı ile zihin veya zihinsel yaşam kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Ruhsal olan dediğimiz zaman, insan zihninde yaşanmış olan veya olma olasılığı olan her olayı kastederiz. Dolayısıyla, zihnin yapısı ve işleyişi direkt olarak ruhsal olanın konusudur ve zihnin yapısı incelenmelidir. Freud, insan beyninde ruhsal/zihinsel yaşamı oluşturan, teleskop veya mikroskopa benzetilebilecek bir aygıt olduğunu varsaymaktadır (2000b, s. 368). Bu ön kabulün arkasında yatan sebep, Freud'un zihinsel olayların bir yerde meydana geliyor olması gerektiğini düşünmesidir. Dönemin bilimsel anlayışına uyma gereksinimiyle mekanik ve sistemsal bir açıklamaya ihtiyaç duymuştur.⁶⁷ Ruhsal aygıtın her bir bölümü, ayrı bir sistem gibi çalışmaktadır ve görevleri farklılık göstermektedir. Platon felsefesinde ruhun üç bölümlü olmasına benzer şekilde, zihinsel aygıtı da üç sistem oluşturmaktadır: Ego, Süper-Ego ve İd.

Zihinsel aygıtın bölümlerinden hem oluşum sırası hem de işleyiş şekli söz konusu

⁶⁷ Erich Fromm'a göre, Freud'un en önemli hatalarından birisi, “burjuva materyalizmi” olarak adlandırdığı fiziksel görüşten vazgeçmemesidir. “Maddesiz güç ve güçsüz madde olamayacağının düşünülmesi” olarak özetlenebilecek olan bu görüş, geç 19.yüzyıl ve erken 20.yüzyılda Almanya'da egemen olan temel bilimsel görüşlerden biridir. Dolayısıyla, Freud, ruhsal güçlerin fizyolojik kaynağı olması gerektiğinde diretmektedir (Fromm, 2019, s. 19).

olduğunda en ilkeli “İd”dir. İd, insanın kalıtımsal olarak getirdiği, doğumunda ortaya çıkan özellikleri barındırmaktadır. Başka bir deyişle insan uygarlığının gelişimindeki ilk basamağı, yani akıl yürütme vb. yetileri henüz edinilmemiş vahşi insanı göstermektedir. Ego ise, dış dünyanın etkisiyle İd’in farklılaşması sonucu oluşmaktadır. Esas görevi İd’i dış uyaranlardan korumak olan İd’in en dış katmanı, zaman içinde İd’in istekleri ve dış dünya arasında arabulucu görevi üstlenen Ego’ya dönüşmüştür.

Ego, kişinin varlığını devam ettirmesinden sorumlu örgütlenmedir. Duyu algılarını anlamlandırma, bu algılar sonucunda dış dünyada eylemde bulunma görevini üstlenmiştir. Dış dünyadan edindiği deneyimleri bellekte saklayarak, gerektiğinde şiddetli uyaranlardan kaçma, gerektiğinde ise uyaran ile mücadele etme ve dış dünyayı değiştirmeye çalışma kararını verir. Dış dünyayla uyum sağlayarak zarar görmemeyi hedefler. Aynı zamanda, İd’in yarattığı tehditleri de savuşturmak zorundadır. Kökeni İd’de olan ve baskı yaratan içgüdüleri denetim altına almaya çalışır. İçgüdülerin amaçlarına ulaşması için dış dünyayla etkileşime geçer; içgüdüünün doyuma ulaşmasının benliği tehdit ettiği durumlarda ise, doyumunu ertelemeyi veya içgüdüyü tamamen bastırmayı hedefler. Dolayısıyla, Ego, aynı anda hem dış dünyanın şartlarını hem de içsel gereksinimleri karşılamak gibi zorlu bir görev üstlenmiştir.

Ego’nun temel görevi, iç ve dış uyaranların zihinsel aygıt üzerinde yarattığı gerilimleri çözmek olarak özetlenebilir. Gerilimin yükselmesi veya azalması, Ego tarafından “hazsızlık” ve “haz” olarak duyumsanır. Ego her zaman gerilimi minimuma indirmeyi, hazsızlıktan kaçınmayı amaçlar.

Ego’nun önemli bir görevi de bilinçli hale gelmiş içsel uyaranları, dış dünyanın uyaranlarından ayırmaktır. Ego’nun algılamış olduğu düşüncelerin dış dünya ile uyumlu olması, kişinin hayatını devam ettirmesi açısından gereklidir. İçsel düşüncelerin dış dünyanın gerçekliğinin yerini alması psikopatolojik durumların başlangıcıdır. Dolayısıyla Ego, kişinin ruhsal bütünlüğünü korumak adına “gerçeklik sınavını”, sürekli olarak gerçekleştirmekle yükümlüdür.

İd, amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan, içgüdüsel itkilerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu içgüdüler, birbirlerinden etkilenmezler ve güç kaybına uğramazlar. Karşılıklı çelişki yaratmayacak şekilde var olmaya devam ederler. Sıklıkla da ortaklaşa çalışırlar. İd sisteminde inkâr, kuşku ve kesinlik ölçüsü yoktur. Bunlar ancak Ego'nun İd ile ilişkiye girmesi sırasında söz konusu olabilir. İd'de (baskı yaratma anlamında) nicelik olarak daha güçlü ya da güçsüz olan içerikler mevcuttur. Bu içerikler *yer değiştirme* ya da *yoğunlaştırma* süreçlerine maruz kalabilir. İd'de yer alan bir içerik (bilinçdışı düşünce), yer değiştirme sayesinde gücünü başka bir düşünceye aktarabilir ya da yoğunlaştırma süreci ile diğer düşüncelerin gücünü kendinde toplayabilir. Freud, İd sisteminde gerçekleşen bu süreçleri *birincil ruhsal süreçler* olarak nitelemektedir. Birincil süreçler zamandan bağımsızdır. Çelişki ve kesinlik gibi kavramlarının, İd'in süreçleri için uygulanabilir olmamasına benzer şekilde, zamana tabii olma özelliği de İd sisteminde bulunmaz. Zaman kavramı ancak Ego süreçleri için geçerli olabilir. Aynı zamanda, İd'in içeriklerinin *gerçeklik* ile bir ilişkisi yoktur, yalnızca bağlı olduğu içgüdü'nün doyumundan haz elde etmeyle ilgilidirler ve güçlerinin derecesine bağlı olarak, haz elde edilmesi yönünde Ego'ya baskı yaparlar. Dış dünyanın şartlarının haz elde etmeyi mümkün kılıp kılmadığının belirlenmesi gene Ego'ya bırakılmıştır (Freud, 2013b, s. 185-186).

İd'in çalışma şekli ve amacı oldukça basittir. İd söz konusu olduğunda, zekadan, mantıktan, akıl yürütme vb. insani özelliklerden bahsedemeyiz. İd'in yerine getiremediği, fakat insanın sahip olduğu bu gibi yetenekler, Ego'nun görevlerine karşılık geliyor gibi düşünülebilir. Kısaca sıralarsak Ego; farklı düşünsel içerikler arasında bağlantı kurmak, onları zamana bağlı olarak düzenlemek, savunma mekanizmalarını devreye sokarak, bilince gelmesi zararlı içeriğe sansür uygulamak, ruhsal yaşantıyı sürekli olarak dış dünya ile karşılaştırarak "gerçeklik algısını" oluşturmak vb. görevleri üstlenmiştir. Aynı zamanda, geçmiş deneyimlerin izlenimlerinin anılar olarak depolanması ve gerektiğinde bilince getirilmesinden de sorumludur (Freud, 2013b, s. 188). Ego'nun içeriğinin bir kısmı İd'in etkisiyle içgüdüsel yaşamdan türemiştir, bir kısmı da algı ile oluşmuştur. Ego'da meydana gelen süreçler *ikincil süreçler* olarak adlandırılır (Freud, 2000b, s. 387).

Zihinsel aygıtın üçüncü bölümü ise Süper-Ego'dur. Bu bölüm, insanın gelişimi sırasında,

anne ve babasına bağımlı olduğu çocukluk döneminin kalıntısıdır. Çocukluk döneminde, anne veya baba sevgisinin kaybedilmesi çocuk için muazzam bir tehdit oluşturduğundan; çocuk, ebeveynlerinin koyduğu kurallara mümkün olduğunca uymaya çalışır. Anne babasının mutlak otoritesine karşı aciz durumda olan çocuğun Egosu, anne ve babanın davranışlarını içselleştirir. Bu içselleştirme sonucunda Süper-Ego oluşur. Süper-Ego, Ego'ya karşı tıpkı çocuğun anne-babası gibi eleştirel bir tavır alır ve Ego'nun memnun etmesi gereken üçüncü bir baskı kaynağı haline gelir.

Ebeveynlerin çocuklarından beklentisi, toplumsal çevreye göre değiştiğinden, Süper-Ego aynı zamanda çocuğun dünyaya geldiği uygarlığın değer yargılarının da içselleştirilmesidir. Dolayısıyla, ırksal ve ulusal özellikler Süper-Ego'nun oluşumunda etkilidir. Aynı zamanda, çocukluk döneminden sonra, kişinin gelişimine etkisi olan toplumsal rol modellerin davranışlarının içselleştirilmesi Süper-Ego'yu genişletir.

Freud, Ego'nun "şimdi" ile, İd ve Süper-Ego'nun ise geçmişle ilgili olduğunu belirtir. Ego, sürekli olarak mevcut zamanda meydana gelen, güncel ve rastlantısal olaylar ile ilgilenmektedir. İd kalıtımın etkisini, Süper-Ego ise insan uygarlığının izlerini temsil ettiği için geçmiş ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, Süper-Ego çalışma şekliyle İd'e, Ego'ya olduğundan daha yakındır (Freud, 2000b, s. 370).

Freud'a göre normal ruhsal yaşamda, Ego kendini koruyabilmekte, İd ile uyum halinde çalışarak içsel gereksinimlerini karşılayabilmekte, aynı zamanda da dış dünyanın gerekliliklerini yerine getirebilmektedir. Çatışma durumunda olmadığı için, Süper-Ego da Ego üzerinde baskı yaratmaz ve Ego'dan ayırt edilemez. Başka bir deyişle, Ego'ya karşı düşmanca tavır alıp İd ile ortaklaşa çalışma yoluna gitmez. Psikanalizin incelediği psikopatolojik durumlarda ise, İd'in bilinçdışı içerikleri Ego'nun savunma mekanizmalarını aşarak bilince gelmeye çalışır, Ego'yu bütün enerjisini bilinçdışı süreçlerin bastırılması için kullanmaya zorlar. Yoğun çatışma durumunda olan Ego güçsüzleşir ve hem İd'in bitmek tükenmek bilmeyen isteklerine, hem de Süper-Ego'nun düşmanca tavrına karşı savunmasız durumda kalır. Freud, Ego'nun Süper-Ego, İd ve gerçeklikle olan ilişkisini şu şekilde açıklar:

...bağımlı olduğu üç ilişkisinden – gerçeklik, İd ve Süper-Ego ile – doğan talepleri karşılamak ve aynı zamanda kendi örgütlenmesini korumak ve kendi özerkliğini sürdürmek Ego'nun görevidir. Tartışma konusu olan patolojik durumların gerekli önkoşulu yalnızca Ego'nun bu görevlerin gerçekleştirilmesini olanaksız kılan göreceli ya da mutlak bir zayıflaması olabilir. (Freud, 2000b, s. 395)

Ego üzerinde en yoğun baskıyı, İd gerçekleştirir. Ego, İd'in içgüdüsel isteklerini denetim altında tutmak için yoğun enerji harcar. Ego'nun enerjisini tükettiği, ideal halinden uzaklaşıp güçsüz düştüğü durumlarda; Süper-Ego'nun talepleri gittikçe acımasız bir hal alabilir. Freud'a göre, böyle bir durumda İd ile Süper-Ego'nun iş birliği içinde olduğu söylenebilir. Şiddetli bir baskı altında olan Ego, çaresizce gerçekliğe tutunmaya çalışır. Bunu başaramadığı takdirde, Ego'nun örgütlenmesi bozulur ve görevlerini yerine getiremez hale gelir. “Gerçeklik sınavını” gerçekleştiremediği için, iç dünyasından gelen algıları gerçekliğin yerine yerleştirir (Freud, 2000b, s. 396).

Psikoz ve nevroz, zihinsel aygıtın işleyişindeki bozukluklar sonucunda (Ego'nun İd ve Süper-Ego üzerindeki kontrolünü kaybetmesi) meydana gelmektedir. Psikanaliz yöntemiyle tedavi sürecinde hekim, hastanın zayıf düşmüş Ego'sunu güçlendirmeye çalışır. Freud, bu durumu “bir dış müttefikin yardımıyla bastırılması gereken bir iç savaşa” benzetmektedir (2000b, s. 396). Hasta tedavi edilebilir bir durumda olması için, “gerçeklik algısını” bir miktar korumuş olmalıdır. Psikanaliz yöntemi ile, psikoz vakalarında sonuç alınamamasının sebebi hastanın tutarlılığını tamamen yitirmesidir. Nevroz durumunda ise, gerçeklik algısı tamamen yitirilmediğinden; hekim Ego'nun örgütlenmesini bozan içsel algıları ortaya çıkararak, Ego'nun zihinsel yaşam üzerindeki egemenliğini yeniden sağlamaya yönelir.

Freud, nevrotik hastanın Ego'sunu şu şekilde betimler:

Ego, artık (insan toplumunun da dahil olduğu) dış dünyanın kendisine yüklediği görevi gerçekleştiremez durumdadır. Deneyimlerinin tümü kendi denetiminde değildir ... Etkinliği Süper-Ego'dan gelen katı yasaklamalarla kısıtlanmış, enerjisi İd'in istemlerini savuşturma yolundaki boşuna çabalarda tüketilmiştir ... karara bağlanmamış çatışmalar ve çözümlenmemiş kaygılar

tarafından parçalanmıştır. (Freud, 2000b, s. 404)

Psikanaliz tekniğini uygulayan hekim, terapi boyunca, bir bakıma hastanın Süper-Ego'sunun yerine geçerek, hastayı ruhsal durumunu yorumlamaya davet etmektedir. Asıl amaç, hastanın kendi Ego'suna tekrardan sahip olmasını sağlamaktır. Nevroz durumunda Ego, İd ve Süper-Ego'dan kaynaklanan bilinçdışı süreçler tarafından etkilenmekte ve hasta eylemlerinin gerçek sebeplerini bilememektedir. Tedavi sürecinde, hekim, hastayı İd'in istemlerine karşı savaşması için yüreklendirirken, bastırılarak bilinçdışına atılmış düşünceleri bilince getirerek eleştiriye açar. Bu sayede, hasta İd ile Ego arasında çatışmaya neden olan ruhsal olayların farkına varmış, onları kökenlerine dek izlemiş ve ruhsal yaşamı üzerindeki denetimi tekrardan sağlamış olur.

Belirttiğimiz gibi, psikanaliz gibi yeni bir çalışma alanının oluşması, “bilinçdışının” keşfi ile mümkün olmuştur. Bilinçdışı kavramı, sonrasında dallanıp budaklanarak, insan yaşamı ve uygarlığı hakkında çok fazla şey söyleyecek olan teorinin başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla, tez çalışmamızın sonraki bölümünde bu kavramın detaylı bir incelemesini sunuyoruz.

2.2. BASTIRMA VE BİLİNÇDİŞİ

Bilinçdışı kavramını açıklamaya çalışırken Freud, bilinçli olarak düşündüğümüz bazı kavramları düşünmeyi bıraktığımızda onların nereye kaybolduğunu sorgular. Öyle ki, insan belleği sayesinde, dışsal algıdan bağımsız olarak aynı kavramı tekrar tekrar bilincine getirebilir ve düşünmesinin nesnesi yapabilir. Bu noktada Freud, düşünme sırasında bilinçte var olan ve dikkat işlevinin yöneldiği kavramı “bilinçli” olarak adlandırır. Zihnimizde bir şekilde var olan, fakat gizli olan kavramlar ise “bilinçdışıdır.”⁶⁸

⁶⁸ Bilinçdışının varlığının kanıtlanması “hipnoz sonrası telkin” olgusuyla mümkündür. Hipnozu uygulayan kişi, hipnoz halinde olan kişiye belirli bir uyarı algıladığı anda belirli bir şekilde davranmasını emreder. Hipnoza maruz kalan kişi uyandırılarak normal bilinçli haline geri döndürülür ve hipnoza dair hiçbir şeyi hatırlamaz. Hipnoz esnasında bilince verilen emir gizli olarak varlığını sürdürür. Gereken uyarı ile karşılaştığı anda, kişi neden olduğunu bilmeden bilinçli olarak verilen emri yerine getirir. Kavramsal bilinçdışı (ya da bilinçsiz) ve bilinçli ayrımı olmadan bu olgunun açıklanması Freud'a göre mümkün değildir (2013i, s. 49).

Freud'a göre bilinçdışı düşünceler, bilince gizli olduklarından dolayı edilgin veya bilinçli düşüncelerden daha güçsüz değillerdir, tersine nevrozların incelenmesi, bu nevrozların temelinde çokça etkin halde olan bilinçdışı düşünceler olduğunu göstermiştir (2013i, s. 50). Bilinçli ve bilinçdışı düşünceleri insan zihninin yapısı gereği iki ayrı sınıf olarak ele almak gerekmektedir.

Psikanalizin keşiflerinden önce, ruhsal olan çoğunlukla bilinç ile özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden, psikanalizin ortaya çıktığı ilk yıllarda, bilinç nesnesi olmayan bir düşüncenin zihinde var olabileceği şiddetle reddedilmiştir (Freud, 2013c, s. 339). Oysaki, bilinçli malzeme, ruhsal olanın tümüne göre oldukça küçük miktardadır. Ruhsal yaşamın, sadece günlük deneyime yön verilmesiyle alakalı olan kısmını karşılayan, ruhsal olanın esas özü olan bilinçdışı süreçlere bağlı olarak ortaya çıkan veya çıkmayan şeylerdir. Dolayısıyla, insan davranışlarına etki eden ve şekillendiren etmen, sanıldığı üzere bilinç niteliği değil, bilinçdışıdır.

Freud'a göre, bilinçdışı kavramı, insan psikolojisini aydınlatmada gereklidir. Çünkü, incelendiği takdirde bilinç verilerinin sürekli, anlamlı bir bütünlük oluşturmadığı fark edilir; bilincimiz yaşadığımız ruhsal olayların hepsine kanıtlar sunamaz. Dolayısıyla, zihnimize meydana gelen olayların, ilişkisiz ve anlamsız gözükmemesi için; bilinç verilerinin arasında bilinçdışı süreçlerin yer aldığı kabul edilmesi şarttır (Freud, 2013b, s. 163-165). İnsanda bilinçdışında var olan bir düşünce sıklıkla bilinçli ruhsal olayları etkilediği gibi, bilinçli yaşanan deneyimlerden kalan izlenimler de zamanla bilinçdışına yerleşebilir. Bu iki yönlü çalışma mekanizmasının anlaşılması, ruhsal olayları açıklayabilmek için vazgeçilmezdir.

Psikanaliz metodu, hastanın bilinçdışı düşüncelerinin, terapistin yardımıyla bilince getirilmesi ve bu düşüncelerin etkilerinin açıklanması şeklinde özetlenebilir. Freud, çoğunlukla hastaların düşüncelerini serbestçe paylaşıyorlarken, bir noktadan sonra serbest çağrışımın durduğunu gözlemlemiştir, hastada düşünce akışını kesintiye uğratan bir dirençle karşılaşılır (2013i, s. 52). Adeta, insan zihnindeki bir mekanizma birtakım düşüncelerin bilinçli hale gelmesini engelliyor gibidir. Bu noktada Freud, bilinçdışı

düşüncelerin kendi içinde de bir ayrımını yapar. Bazı düşünceler, gizli halden istenildiği zaman, herhangi bir dirençle karşılaşmadan bilince getirilebilir iken; diğerleri doğrudan zihinsel yaşama etkileri olacak kadar güçleri olsalar bile bilinçli hale gelemeyiz. Freud, ilk türden düşünceleri “önbilinç” (ya da “bilinçöncesi”) adı verdiği yeni bir sınıf içine koyar ve bilinçli olmaya direnen diğer düşünceleri asıl bilinçdışı düşünceler olarak belirler. Her ruhsal etkinlik başlangıçta bilinçdışıdır, dirençle karşılaşp karşılaşmamasına bağlı olarak, bilince gelme ihtimali vardır.⁶⁹

Bilince gelmesi engellenmiş olan düşünceler bastırılmış olarak kabul edilir. Daha önce bahsettiğimiz gibi bastırma mekanizması, Ego'nun savunma mekanizmalarından biridir. Ego, kendini tehdit altında hissettiğinde, içgüdüsel itkiye karşı direnç gösterir. İçgüdüsel itkinin yarattığı baskıyla başa çıkabilmek adına, bu itkinin yarattığı düşüncelerin (içgüdü'nün amaçlarının) bilince gelmesini engellemeye, hep bilinçdışı kalmalarını sağlamaya (bilinçten mümkün olduğunca uzak tutmaya) çalışır. Bir içgüdü'nün doyumu, kişinin mevcut istek ve niyetleriyle uyumsuzluk içinde olabilir. Böyle bir durumda, doyum nedeniyle haz; duygusal çelişki nedeniyle hazzsızlık aynı anda hissedilecektir. İnsanda, doyumdan alınan hazdan daha yoğun olacak şekilde, hazzsızlık hissedilen durumların varlığı bastırmayı mümkün kılar. Freud, böyle bir savunma düzeneğinin keşfinin ancak, bilinç-bilinçdışı ayrımından sonra mümkün olabildiğini belirtir (2013a, s. 141-142). Zihinsel yapımız, içgüdü'nün yarattığı baskıdan kurtulmak ve onu zihinden uzaklaştırmak adına böyle bir savunma mekanizması geliştirmiştir.

Freud'a göre, içgüdü'nün ruhsal temsilcisinin bastırılması, yani amaçlarının fark edilmesinin engellenmesi *birincil bastırma*dır. Fakat, bilinci içgüdü'nün etkisinden nihai olarak kurtarmak adına, ruhsal temsilciyi çağrıştıran diğer bütün düşünce süreçleri de onla birlikte bastırılmaktadır. Freud, birincil bastırmayı takip eden bu ikincil işlemi, asıl bastırma olarak belirler (2013a, s. 143). Bastırma mekanizmasının gücü de bu ikili çalışmadan gelir. Fakat, bastırma bir kez gerçekleştirilen ve sonuçları kalıcı olan bir olay

⁶⁹ Freud bu durumun anlaşılması için “fotoğraf” benzetmesini kullanmaktadır. Fotoğrafın ilk aşaması negatiftir; fakat her negatif, süreçten başarılı olarak çıkıp pozitif fotoğraf oluşturmamaktadır (Freud, 2013i, s. 53).

değildir. Bastırılmış ve bilinçdışına itilmiş düşünceler, sürekli olarak bilince gelmeye çalışırlar. Kendilerini bilinçte ifade edebilmek için, bilinçdışı süreçlerin yardımıyla yeni türevlerini oluştururlar. Bilinçdışında kaldıkları süre boyunca, ilişki kurdukları nesnelere arttığından, gittikçe daha fazla güce ulaşırlar ve bilinçte açığa çıkmaya yönelik baskıları artar. Yeni oluşan türevlerin de bastırılmaları gerekir ve bilince gelmeleri engellenmelidir. Dolayısıyla, bastırma için sürekli bir güç harcanmaktadır. Yoğun bir güç harcanmasına rağmen, birincil olarak bastırılmış temsilcinin türevlerinden herhangi biri, bahsedilen çeşitlenme sayesinde kökeninden yeterince uzaklaştığı takdirde, bilince serbestçe ulaşabilme imkanına sahiptir. Bastırma için harcanan güç ve bastırılmış temsilcinin türevinin bilince ulaşması için temsilciden ne kadar farklılaşması gerektiği, bireyden bireye değişmektedir. Nevroz durumunda, bireyin ruhsal enerjisinin büyük bir bölümünün bu işlem tarafından tüketildiği söylenebilir.

Freud, bir düşüncenin “bilinçdışı” haldeyken, nasıl “bilinçli” olduğunu, yani düşüncenin zihnin sistemleri arasındaki hareketinin nasıl mümkün olduğunu sorgulamıştır. Yaşanmış bir deneyimden sonra oluşturulan ve bellekte kayıt altında tutulan bir izlenime ait bir düşünce nasıl tekrar bilinçli hale gelmektedir? Freud, bu sorunun çözümünü bastırma mekanizmasına dayandırmıştır. Öyle ki, Ego tarafından bir kere bastırılmış ve reddedilmiş bir düşüncenin niteliksel bir değişime uğramadan tekrar Ego’ya (bilince) gelmesi mümkün değildir.

Eğer bir hastaya bir zamanlar bastırılmış olduğu ama onda keşfettiğimiz bir düşünceyi aktarırsak bunu anlatmamız başlangıçta zihinsel durumunda hiçbir değişiklik yaratmaz. Bunun da ötesinde, daha önce bilinçdışı olan düşüncenin şimdi bilinçli hale gelmesinden beklenebileceği gibi ne bastırmayı ne de etkilerini ortadan kaldırmaz. Tam tersine, başlangıçta başarabileceğimiz tek şey bastırılmış düşüncenin yeni bir reddedilişi olur. (Freud, 2013b, s. 173-174)

Bastırma mekanizmasının çözümlenmesinden çıkarılan sonuç; hastanın zihninde, aynı anda, aynı düşünceye bağlı iki sunumun var olduğudur: Hekimle konuşmasına bağlı olan bilinçli sunum ve yaşanmış olan deneyimden kaynaklı bilinçdışı anının sunumu.

Freud’a göre, bilinçdışı sunum, nesne ile etkileşime geçilen anıların kalıntılarını kapsayan

sunumdur ve imgeseldir. Başka bir deyişle, doğrudan nesnenin, yani “şeyin” sunumudur. Aynı zamanda, zihinde, doğrudan deneyimden kaynaklı olmayan; hastanın hekimle konuşması örneğinde gördüğümüz gibi, işitilerek edinilen “sözcük” sunumları da mevcuttur. Bir düşüncenin, bilinçdışı halden bilinçli hale gelmesi, nesnenin imgesel sunumu ile işitsel sunumunun bağlanması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, düşüncenin bilinçli sunumu “şeyin” sunumu ile ona ait olan sözcüğün sunumunu kapsamaktadır (Freud, 2013b, s. 200-201).⁷⁰

Freud, “bilinçdışı” kelimesinin farklı anlamlarına işaret etmektedir. Örneğin, bir ruhsal olayın bilinçli gerçekleşmediğini betimlemek için kullanılabilir. Aynı zamanda, bilinçli olmayan olaya belli özellikler yüklemek için de kullanılabilir. Dolayısıyla, bilinçdışının niteleyici anlamı ile işlevsel anlamı arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Niteleyici anlamıyla kullanıldığında, basitçe ruhsal sürecin bilinçli olmadığına işaret eder. Betimsel anlamda kullanılan bilinçdışı, tersi olan “bilinçli olma” durumu ile birlikte düşünülmelidir. Freud için, “bilinçli olma” algıya dayalı betimsel bir terimdir (2013c, s. 339). Fakat, “bilinçöncesi” ile “bilinçdışı” ayrımı, ruhsal olayın niteleyici anlamıyla “bilinçdışı” olduğunu belirttikten sonra söz konusu olan bir ayırımdır ve ruhsal olayın zihindeki yerini gösterir. Örneğin, bastırılmış bir ruhsal süreç, bilinçdışı niteliktedir; yer betimsel açıdan ise varlığını İd’de sürdürmektedir. Çünkü, bilince gelmesi Ego tarafından reddedilmiş, bilinçdışı kalmaya zorlanmıştır. Henüz bilinçli olmayan, fakat bilince getirilirken herhangi bir zorlukla karşılaşılmayan bir süreç ise; betimsel olarak “bilinçöncesi” (ve aynı zamanda bilinçdışı), sistemsel olarak Ego’ya aittir (yer betimsel olarak Ego’nun içindedir). Bilinçli hale gelen bir düşüncenin ise artık “bilinçli” nitelikte olduğunu, yerinin ise Ego’nun dış bölgesi olduğunu söyleyebiliriz. Buradan anlaşılacağı üzere, insan zihnini oluşturan üç bölüm, birbirini izleyen sistemler şeklinde düşünülmüştür. Freud’a göre, insan zihninin sistemsel bir yapıya sahip olduğu düşüncesinin temelini bilinç-bilinçdışı ayrımı oluşturmaktadır (2013b, s. 170-171).⁷¹

⁷⁰ Zihinsel aygıtın, mekanik olarak çalıştığını unutmamak gerekmektedir. Zihinsel aygıtta, depolanmış olan bir düşünce, belli bir enerji ile yüklü (veya bağlı) olarak düşünülür. Bilinçdışı sunum, nesne ile alakalı olan bütün anı kalıntılarının enerjisi ile yüküdür. Sözcük sunumu, bilinçdışı sunuma bağlanarak onu aşırı yüklü hale getirir ve bilince doğru iter. Böylece, bilinçdışı bir içerik, bilinçli hale gelmiş olur.

⁷¹ Bu noktada belirtmek gerekir ki; Freud, psikanaliz yönteminin kuramsal kökenlerini belirlemek için bir çeşit metapsikoloji geliştirmeye karar verdiğinden beri, zihnin sistemsel bir yapıya sahip olması gerektiğini düşünüyordu, ki bu oldukça erken kaleme aldığı yazılarına dek takip edilebilir. Fakat, bu teorinin verimli hale gelmesi için uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir. Ego, Süper-Ego, İd modeline ulaşmadan önce;

Bilinç ve bilinçdışı ayrımı içgüdülere uygulanamaz. Bir içgüdü, kendini bir düşünce yoluyla temsil eder ya da doyumunu engellendiğinde değişime uğrayıp bir duygu durumu oluşturur. İlk durumda, bilince gelen içgüdü'nün kendisi değil düşüncedir, dolayısıyla Ego içgüdü'nün varlığı hakkında bilgi sahibi olamaz. İkinci durumda, içgüdü'yü temsil eden düşünce sakıncalı bulunup Ego tarafından bastırılmıştır. İçgüdü'yü artık bilinçdışı olan bir düşünce, bilinçdışında temsil etmeye devam eder. Oluşturduğu duygu durumu bilinç tarafından hissedilir, fakat içgüdü'nün kendisi bilince yabancı olarak kalır. Dolayısıyla, Freud, bilinçdışı bir içgüdüsel itkiden bahsedildiğinde her zaman, temsilcisi olan düşüncenin bilinçdışı durumda olduğunun anlaşılması gerektiğini belirtir (2013b, s. 175). İçgüdü'nün kendisinden bir bilinç nesnesiymiş gibi söz edilmemelidir.

Duygular, coşkular, duygulanımlar ise her zaman bilinçli niteliktedir. Duygu oluşumuna sebebiyet veren ilk etmen, Ego tarafından bastırılmış ve duygu başka bir temsilciye (düşünceye) bağlanmış olabilir. Bilinç (Ego), duyguyu ikinci düşüncenin dışı vurumu olarak kabul eder. İlk düşüncenin duygu ile olan bağlantısı Ego'ya yabancıdır, öyle bir düşünceye sahip olduğunu ve duygu oluşumuna sebebiyet verdiğini kavrayamaz. Kökeni bilinmese de duygu bilinçte varlığını sürdürür. Bu noktada belirtmek gerekir ki; bastırmanın gerçek amacı, Ego'ya rahatsızlık veren duygunun gelişiminin engellenmesidir. Batırma işlemi sonucunda; duygu varlığını sürdürebilir, anksiyeteye dönüşebilir ya da gelişimi engellenebilir (Freud, 2013b, s. 176). Duygunun varlığını sürdürdüğü ya da anksiyeteye dönüştüğü durumlar başarısız bastırma olarak adlandırılır. Duygunun gelişiminin engellendiği bastırma ise başarılı bastırmadır.

Duyguların her zaman etkisini hissettirdiği ve düşünceler gibi bilinçdışına terk edilemeyeceği, rüyalar incelendiğinde daha kolay anlaşılabilir. Rüyada hissedilen duygular, kişi üzerinde gerçek hayatta hissedilenler gibi etki bırakmaktadır (Freud, 2014b, s. 483-484). Ruhsal yaşamda temsilci olarak düşüncelerin sıklıkla değişime

Freud, teorisinin son haline gelmesinden sonra yalnızca niteleyici ifadeler olarak kullanılan “önbilinç”, “bilinçdışı” terimlerinin aynı zamanda birer sisteme işaret ettiğini öne sürmüştür, bu yüzden de “bilinçdışı” teriminin farklı anlamlarının üzerinde durmuştur. 1923 yılında *Ego ve İd*'i kaleme aldığı anda, nihayet sistemler kendilerine ait isimlere kavuştuğunda, “bilinçdışı” teriminin çifte kullanımından doğan karışıklık da çözülmüştür.

uğramalarına ve birbirleri yerine geçmelerine paralel olarak, rüya işlemi sırasında, rüya düşünceleri de benzer değişimler gösterirler. Fakat, rüya sırasında duygular değişime uğramazlar. Bu yüzden çoğunlukla, rüyada içinde bulunulan durumla hissedilen duygu uyumsuz gibi gözüktüğü için, rüya anlamsız olarak nitelendirilir. Oysaki, uyanık yaşamda, nasıl Ego'ya rahatsızlık veren bir düşünce bastırılarak bilinçdışına yollanıyorsa; rüyada da bu düşünce, ilk halinden mümkün olduğunca uzaklaşması için rüya işlemi tarafından çarpıtılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi bastırma mekanizması ile rüya işleminin aynı amaç uğruna, yani duygu gelişiminin engellenmesi için çalışmasıdır. Freud, duyguların sabit kalması ve etkinliğini her zaman sürdürmesi nedeniyle hem rüyaların yorumlanması ve hem de psikonevrozların çözümlenmesinde duyguların takip edilmesinin seçilmesi gereken doğru yol olduğunu belirtir: “Duygu her zaman haklıdır” (2014b, s. 485)

2.3. SÜPER-EGO'NUN OLUŞUMU VE OEDİPUS KARMAŞASI

Freud'a göre, insanın zihinsel yaşamının ilk başlarında, Ego henüz tam anlamıyla gelişmemiş olduğundan, temel amaç içgüdülerin doyurulmasıdır. Dış dünyayla ilişkiyi Ego sağladığından, canlının doyumu dış dünyada araması söz konusu değildir, dolayısıyla doyum nesnesi olarak canlının kendi vücudu seçilir. Bu durum “ilkel (birincil) narsisizm” olarak tanımlanır ve insanlığın bu evresine *oto-erotik* evre adı verilir (Freud, 2013e, s. 127). Bu evrede dış dünyaya yönelik ilgi oldukça düşüktür. Dış dünya doyuma olanak veren bir yer olmaktan çok, dışsal uyaranlara henüz alışılmamış olması, dış dünyayla nasıl baş edileceğinin anlaşılabilmesi nedeniyle rahatsızlık vericidir. Bu durumda Ego, yalnızca kendisini sever ve dış dünyaya karşı kayıtsızdır. İnsan gelişimi boyunca dış dünyayla etkileşime girdikçe bazı nesnelere haz kaynağı olduğunu duyumsar. Bu etkileşim sayesinde Ego da gelişir ve haz kaynaklarını içe almaya, hazzı verenleri ise dışarı atmaya çalışır. Başka bir deyişle, nesnelere haz verdikleri ölçüde kendisine dahil etmeye çalışır. Fakat, Ego'nun dış dünyanın bazı öğelerini sevgi nesnesi haline getirebilme yeteneğine sahip olması için ilkel (birincil) narsisizm evresinin son bulması gerekmektedir (ya da ancak bu başarıldığı takdirde sonlanmış olur). Kişinin dış dünya ile sevgi ilişkisi kuramaması, dış dünyaya ve onun gerçekliğine karşı kayıtsız olması,

narsisizm evresinin aşılmadığını ve dolayısıyla, kişinin patolojik bir ruhsal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Freud bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Güçlü bir bencillik hastalanmaya karşı bir korumadır ama son erimde hastalanmamak için sevmeye başlamamız gerekir ve eğer bir engellenme sonucu sevemezsek hastalanmamız kaçınılmazdır.” (2013h, s. 75).

İlkel narsisizm evresi çocukluk dönemine denk gelmektedir. Bu evrede, bütün sevmeye kapasitesini kendisi üzerinde kullanması nedeniyle, çocuk kendisinin sevgiye değer olduğunu düşünür. Kendi mükemmelliğinden ve her şeye gücü yeterliliğinden şüphe etmemektedir, bencildir ve bu ruhsal durumun kaybedilmemesi yolunda çaba gösterir. Normal olarak kabul edilen ruhsal yaşamda, çocukluktan yetişkinliğe geçerken ilkel narsisizm evresinin sona ermesi beklenir. Fakat, yaşanan ilkel ruhsal durumun izleri tamamıyla silinmez. Kişi her zaman bir miktar bencillik eğilimi ve önemsenme kaygısı taşımaya devam eder. Çünkü, sevmeye kapasitesinin tümünün dışarıya yönlendirilmesi, bazı uç örnekler (kendisini tamamıyla değersiz görme, sevdiği için kendisini feda etme vb.) haricinde mümkün değildir. Yetişkinlik döneminde, bu istemlerin kontrol altında tutulması bastırma mekanizması ile sağlanır. Bu bastırma, çocuksu narsisizm döneminden kalma arzuların, Ego'nun dış dünyayı deneyimlemesi sonucu edinmiş olduğu kültürel ve ahlaki düşüncelerle uyuşmamasından kaynaklanır. Bir bakıma bastırmanın kişinin kendisine olan saygısını kazanmak için yapıldığı söylenebilir (Freud, 2013h, s. 84). Ego dış dünyayla ilişkisi sonucunda, kendi içinde, nasıl davranılması gerektiğine dair bir ideal oluşturur ve kendisini bu ideale göre sınamaya başlar. Artık ruhsal yaşamda kişinin kendisinin mükemmelliği değil, yaratılmış olan idealin mükemmelliği geçerlidir. Freud, Ego'nun kendisini sevmekten vazgeçmeye niyetli olmadığını, fakat artık bunun mümkün olmadığı bir durumda, kendisine olan sevgisini yaratılmış olan Ego idealine yansıtarak, aslında kendisiyle olan sevgi bağına koruduğunu iddia etmektedir. Başka bir ifadeyle, Ego idealinden narsisistik doyum sağlanmaktadır. İşte bu noktada, doyum sağlama sürecinin yerine getirilmesi için Ego'yu gözetleyen bir ruhsal yapı olarak Süper-Ego karşımıza çıkmaktadır (Freud, 2013h, s. 85-86)⁷²

⁷² Freud, Süper-Ego'nun varlığını *Narsisizm Üzerine* adlı makalesinde bu şekilde kanıtlamaktadır. Erken dönem çalışmalarından biri olması nedeniyle Süper-Ego terimi kullanılmamış, Ego'dan farklı “ruhsal bir ajan” olduğundan bahsedilmiştir. Bu ruhsal ajanın insana yabancı olmadığını, “vicdan” olarak düşünülebileceğini söylemiştir. *Ego ve İd* adlı çalışmasında “ruhsal ajan” kullanımı yerini Süper-Ego

Süper-Ego'dan bahsederken, kişinin çocukluğunda oluşan bir yapı olduğunu ve ebeveynleri ile olan ilişkisini yansıttığını belirtmiştik. Doğal olarak, insanın sevgi ilişkisi kurduğu ilk kişiler anne-babalarıdır ve Süper-Ego insan gelişiminin erken safhalarında kişinin kendisini ebeveynleriyle *özdeşleştirilmesi* ile oluşmaya başlar. *Özdeşleşme*, bireyin, sevgi nesnesinin özelliklerini kendi üzerine alması, ona benzemeye çalışması olarak özetlenebilir ve ruhsal yaşamda çok büyük ağırlığa sahiptir. *Özdeşleşme* sonucunda Ego'da birtakım değişimler meydana gelir. Dolayısıyla, Ego'nun gelişiminden bahsedildiğinde, geçmişteki özdeşleşme süreçlerinin etkileri düşünülmelidir. Freud'a göre bu süreçler oldukça yaygındır, Ego'nun aldığı biçimi belirlemede büyük pay sahibidir ve kişinin "karakter" oluşumunu yönlendirir.

Her koşulda süreç, özellikle gelişimin ilk evrelerinde, son derece sık rastlanan bir süreçtir ve Ego'nun karakterinin terkedilmiş nesne yüklerinin kalıntısı olduğunu, bu nesne seçimlerinin tarihçesini içerdiğini varsaymayı olası kılar. (Freud, 2013c, s. 355)⁷³

Özdeşleşme yaşamın her evresinde gerçekleşebilir ve ruhsal yaşamı etkileyebilir. Bir bakıma Ego'nun gücünden bahsettiğimizde, geçmiş nesne seçimlerinin Ego üzerinde yarattığı etkilerin üstesinden gelme, Ego'da gerçekleşebilecek bir değişime karşı direnç gösterme yeteneğinden bahsedebiliriz. Dolayısıyla, sağlıklı bir Ego'nun direnme kapasitesinin yüksek olduğunu; sevgi nesnesinin kaybıyla sonuçlanan ilişkilerinden sonra, geçirdiği ruhsal süreçlerin etkisinden kurtulabileceğini söyleriz. Yetişkinlik

terimine bırakır.

⁷³ Bir nesne sevgi nesnesi olarak seçildiği zaman, ruhsal enerjinin bir kısmı bu nesnenin zihindeki sunumuna yüklenir. Özdeşleşme durumunda, Ego nesneye benzemeye çalıştığı için ruhsal enerji Ego'ya geri döner. Dolayısıyla, özdeşleşme sürecinin amacının narsistik doyum olduğu söylenebilir. Freud özdeşleşme süreçlerini melankoli hastalarını incelerken keşfetmiştir. Öyle ki, bu hastalar sevgi nesnesi olarak bir insana bağlanmış; fakat beklenen karşılık alınmamış, sevgi yatırımı yapılan insanın davranışları sonucu hayal kırıklığına uğramışlardır. Normal olarak nitelendirilen bir kişi, sevgisini başkasına yöneltme, yeni bir sevgi nesnesi seçme eğilimindedir. Hasta ise kendisini sevgi nesnesiyle özdeşleştirir, yani Ego'su geçmişte sevilen kişiye benzeyecek şekilde değişime uğrar. Hasta yeni bir sevgi bağı kurmaktansa, kendisiyle kuracağı sevgi bağının başarısızlıkla sonuçlanmasının mümkün olmadığından dolayı, Ego'nun kendisini sevdiği narsisizm durumuna dönmeye çalışır. Fakat, bu ruhsal yaşamda bir gerilemedir ve Ego yatırım yapılan nesne yüzünden bozulmuştur. Bu durum hastalığın oluşumuna sebebiyet verir. Bir bakıma Ego'nun bir kısmı kaybolmuş olur ve Ego güçsüz düşer. Süper-Ego olması gereken halinden oldukça uzak olan Ego'yu sürekli olarak eleştirir. Dolayısıyla, Süper-Ego ile Ego'nun uyum içinde olması gereken ilişkisi bozulur ve uzlaşmaz bir hal alır. Bu yüzden, hasta kendini önemsemeyi tamamen bırakır, bir şeyler başarma yeteneği olmadığını, değersiz olduğunu vb. iddia eder (Freud, 2013j, s. 246-250)

döneminde Ego gelişmiş olduğu, bir “karakter” yapısı oluşturduğu, duygulanımlarıyla nasıl başa çıkabileceğini öğrendiği için muhtemel özdeşleşme sürecine daha kolay direnebilir. Çocukluk döneminde ise Ego, yetişkin halinden çok daha güçsüz olduğu için, bu dönemde yaşanan özdeşleşmenin etkisi kalıcıdır ve yaşam boyu izi sürülebilir (Freud, 2013c, s. 357). Çocuğun ilk özdeşleşmesi aynı zamanda, insanın gelişim sürecinde çok önemli bir yeri olan *Oedipus Karmaşasının* başlangıcıdır. Bütün bir ruhsal yaşantı bu karmaşanın nasıl sonuçlanacağına bağlı olarak şekillenmektedir.⁷⁴

Oedipus Karmaşası şu şekilde betimlenebilir: Erkek çocuk, erken bir dönemde, ilk sevgi nesnesi olarak annesini seçer ve ona bağlanır. Anne, çocuğun yaşamının ilk döneminde koruyucu ve besleyici role sahiptir, başka bir deyişle çocuk yaşamına devam edebilmesi için annesine muhtaçtır. Bu dönemde, babanın rolü ise oldukça kısıtlıdır. Baba ancak, çocuk 4-5 yaşlarına geldiğinde, zihinsel gelişimin takip edilmesine yönelik bir rol edinir. Dolayısıyla, erken çocukluk döneminde anne psikolojik açıdan çok büyük bir yer kaplıyor iken; baba bir otorite figürü, bir denetleyici rolündedir. Annesine bağlanan erkek çocuk, annesinin bütün ilgisini kendi üstünde ister, isteklerinin anne tarafından doyurulmasının engellenmesini kabullenemez. Fakat, babanın da annenin ilgisinin bir kısmını üstüne çektiği fark edildiği zaman, baba bir rekabet kaynağı olarak görülür. Erkek çocuk kendisini babasıyla özdeşleştirerek, babası gibi güçlü ve otoriter olmaya, annesinin üzerinde daha fazla hak iddia etmeye çalışır. Babasıyla rekabet halinde olması, erkek çocuğun babasına karşı düşmanca bir tutum sergilemesine neden olur. Eğer babadan kurtulabilirse, sevgi nesnesi olan annenin tek sahibi olacaktır. Babaya karşı hissedilen

⁷⁴ Oedipus Karmaşası, Freud’un en önemli buluşlarından biri olmakla beraber, aynı zamanda çalışmasının en çok tartışılan kısımlarından biridir. Oedipus Karmaşasına karşı yapılan en şiddetli eleştiriler, genel olarak çocuğun annesine karşı cinsel duygular beslediğinin iddia edilmesi dolayısıyla yapılmıştır. Freud, cinsellik kuramını geliştirirken, kamuoyundaki genel kabul çocukların cinsel yaşantıya sahip olmadığı şeklindeydi. Çocukluk masumiyetin simgesi olarak kabul edilir, yetişkinlerin sahip olduğu “ahlaksızca” davranışların bilincinde olmadıkları düşünülürdü. Bu kabulü yaratan etmen, yaşanan çağda cinselliğin toplum tarafından ayıplanmasıdır. Freud ise, çalışmaları sonucu tam tersi bir sonuca ulaşır, cinsel yaşantı aslında doğumdan hemen sonra başlamaktadır (2000b, s. 375). Freud, mevcut kanaati derinden sarstığı için gelen eleştirileri olağan karşılamıştır. Fakat, annenin cinsel nesne olarak seçilmesine modern eleştiriler de gelmiştir. Örneğin, Erich Fromm’a göre, çocuğun annesine olan bağlılığının nedeni, cinsel amaçlardan çok annenin bütün ilgisini kendi üzerinde toplama isteğidir (2019, s. 54). Konu üzerindeki yargımıza gelince, Freud’un *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*’sinde geliştirmiş olduğu cinsellik kuramı ve insan gelişiminin evreleri (oral evre, fallik evre vb.) bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir (2015c). Oedipus Karmaşası ise, kişinin ilerleyen hayatında vermiş olduğu kararlarda anne-babasının ve onların dahil olduğu toplumsal yapıların etkisinin anlaşılması açısından önemlidir. Dolayısıyla, annenin cinsel nesne olarak seçilme fikrine herhangi bir itirazımızın bulunmamasına rağmen; Oedipus Karmaşasını, Fromm’un revize önerisine daha yakın bir şekilde sunacağız.

karışık duygular ve annenin sürekli sevgi nesnesi olarak kalmasına yönelik istek, Oedipus Karmaşası denilen ruhsal çatışma halini yaratır (Freud, 2013c, s. 357-358; Fromm, 2019, s. 49-62).⁷⁵

Oedipus Karmaşası, erkek çocuğun annesine tamamen sahip olamayacağını fark etmesi, tek sevgi nesnesi olarak anneyi görmeyi bırakması ve yeni nesne seçimlerine yönelmesiyle sonlanır. Bunun sonucunda çocuk ya annesi ile yeni bir özdeşleşme oluşturur ya da babasıyla olan mevcut özdeşleşmeyi pekiştirir. Birbirini takip eden bu iki özdeşleşmenin Ego'da yarattığı değişiklikler, yaşamın geri kalanı boyunca korunur ve Süper-Ego'nun ilk halini oluşturur. Süper-Ego'nun yardımıyla Ego, Oedipus Karmaşası nedeniyle oluşan duyguları bastırır. Bir bakıma çocuk, sevgi nesnesine hâkim olma yolunda karmaşanın yarattığı engellemeyi kendi içinde oluşturarak, sevgi nesnesinden vazgeçmeyi başarabilmek için Ego'sunu daha güçlü hale getirmiş olur. Bundan sonra Süper-Ego, sanki çocuğun anne ya da babasıymış gibi Ego'yu denetler, yönlendirir, destekler veya eleştirir (Freud, 2013c, s. 358-360). Oedipus Karmaşasının çözülmemesi ise her zaman, etkilerini gelecekte gösterecek şekilde nevroz oluşumuna sebebiyet verir ya da Ego'yu nevroza yatkın hale getirir. Çünkü, Ego İd'in sevgi nesnesine hâkim olmaya yönelik arzularını bastırmayı başaramamıştır. Süper-Ego bu bastırmayı gerçekleştirmek için Ego'ya yardım edecek şekilde değil, Ego'ya düşman olacak şekilde gelişir. Böyle bir durumda, Süper-Ego, Ego'ya karşı acımasız bir hal alır, İd gibi Ego'ya sürekli olarak baskı yapar ve Ego'nun gelişmesini, güçlenmesini engeller.

Oedipus Karmaşası bize şunu göstermektedir: İnsan, çocukluk döneminde hayatını sürdürmek için anne-babasına bağımlı olmasının yarattığı çaresizlik duygusundan, ruhsal yaşamında anne ya da babasının varlığını sürekli kılarak kurtulmuş olur. Böylece, düşünce tarihinde birden fazla kez tekrar edilmiş olan, insanın ahlaki bir doğaya sahip

⁷⁵ Freud, genellikle, Oedipus Karmaşasını erkek çocuk üzerinden anlatmaktadır. Dolayısıyla, biz de bu yolu seçiyoruz. Sürecin ilerlemesi farklı olsa da Süper-Ego'nun oluşum şekli aynı olduğundan; erkek ve kız çocukları arasındaki fark çalışma için önem arz etmemektedir. Kız çocuklarının yaşadığı ruhsal çatışma için, sonradan Elektra Karmaşası ismi kullanılmıştır (Freud, 2000b, s. 418). Freud, *Yeni Giriş Konferansları*'nın beşinci bölümünde kız çocuklarının gelişimini derinlemesine ele almıştır. Süper-Ego'nun kız çocuklarında yeterince gelişmediği, kız çocuklarının erkek çocuklara özendiği vb. görüşler öne sürdüğü bu çalışma daha sonra şiddetli eleştirilere sebebiyet vermiştir. Bu görüşlere, dayanak noktalarını rasyonel bulmadığımız için tez çalışmamızda yer vermemeye karar verdik.

olduğu tezi, Süper-Ego'nun keşfiyle doğrulanmış olur. İnsanlar ahlaki doğa olarak, herkeste ortak bir yapı olan Süper-Ego'yu duyumsamaktadır. Dolayısıyla, ahlaki davranışın kökeni, çocukken hayran olunan, örnek alınan, korkulan vb. anne-babanın içselleştirilmesinde, onlar gibi davranma isteğinde yatmaktadır (Freud, 2013c, s. 362).

Çocuk, büyüdüğü ve toplumsal yaşama katılmaya başladığı zaman, otorite figürü rolünü başka insanlar (örneğin öğretmenler) üstlenir. Yeni otorite figürleriyle özdeşleşmeler sonucunda, yeni ahlaki kurallar Süper-Ego'nun kullanımına sunulur. Çocuğun ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin aynı toplumsal şartlar içinde yaşadığını varsaydığımızda, yeni normlar genellikle eskileriyle uyum içinde olur, çocukta ahlak duygusunun pekişmesine yol açar ve “vicdan” gelişir. Bundan sonra, Ego vicdanına ters düşen (Süper-Ego tarafından yasaklanmış olan) herhangi bir davranışı yaptığında suçluluk duygusu hisseder. Aynı toplumda yaşayan insanların, gelişim dönemlerinde benzer özdeşleşme süreçlerinden geçerek, aynı ahlaki normlara sahip olması ve bunlara uyararak suçluluk duygusundan kaçmaya çalışması toplumsal duygunun oluşumuna hizmet eder. Kısacası toplumsal duygu, psikolojik açıdan diğer insanlarla özdeşleşmeler sayesinde mümkündür (Freud, 2013c, s. 363).⁷⁶

Normal ruhsal yaşantıda, Ego ile Süper-Ego'nun ilişkisi, yani Süper-Ego'nun eleştirme etkinliği, suçluluk duygusu yaratır. Bu duyguya, Süper-Ego'nun evrenselliği dolayısıyla her insanda farklı niceliklerde rastlanması beklenir. Nevrotik bireylerde ise suçluluk duygusu köken olarak aynı yerden kaynaklanıyor olsa da duygunun şiddeti bakımından vicdan olarak kabul ettiğimiz şeyden fazlasıyla güçlü olması dolayısıyla farklılaşır. Nevrotik bireyde Süper-Ego, sanki Ego'nun tamamen yok olmasını istiyormuş gibi, özel olarak en güçsüz olduğu yerlerden Ego'ya saldırır ve Ego'ya karşı katlanılamaz suçlamalarda bulunur (Freud, 2013c, s. 377).

⁷⁶ Freud, Süper-Ego, suçluluk duygusu, vicdan gibi kavramları sıklıkla kullandığı için, psikanaliz bağlamında kullanımlarına bir açıklık getirmek istemiştir: Süper-Ego, belirli işlevleri ya da görevleri olan zihinsel bir yapıdır, zihinsel aygıtın bir ögesidir; “vicdan” ise bu yapının işlevlerinden biridir, Ego'nun eylemlerini belirli değerlere göre yargılama işlevi. Bireyde, suçluluk duygusu ise, Ego ile Süper-Ego arasındaki gerilim nedeniyle oluşur, Süper-Ego'nun Ego'ya karşı acımasızlığının şiddetine göre değişir (Freud, 2015i, s. 304).

Zihinsel aygıtın üç bölümünü ahlaksal açıdan değerlendirdiğimizde şu sonuca varırız; İd tümüyle ahlak dışıdır, Ego ahlaklı olmaya çalışır, Süper-Ego ise aşırı ahlaklıdır. Süper-Ego, ahlaklı olmayı, Ego'nun asla uyamayacağı yasaklamalar koyacak kadar abartabilir. Öyle ki, Süper-Ego, Ego'nun frenlemesi olmasaydı İd'in dış dünyaya karşı acımasız olduğu kadar; katı ve acımasız hale gelebilmektedir. Dış dünyaya yöneltilmiş saldırganlık ne kadar çok denetlenir ve engellenirse, Süper-Ego'nun Ego'ya karşı acımasızlığı da o kadar artmaktadır (Freud, 2013c, s. 380).

Freud, bütün ilişkilerini inceledikten sonra Ego'nun zavallı bir durumda olduğunu belirtir. Ego, aynı anda hem dış dünyadan gelebilecek olan tehlikelere, hem İd'in içgüdüsel enerjisinin yarattığı baskıya, hem de Süper-Ego'nun acımasızlığına karşı kendisini korumak zorundadır. Zorlu görevlerini yerine getirmeye çalışırken, anksiyete ile mücadele eder. Anksiyete, üç yönden tehdit altında olan Ego'nun kaçış tepkisidir.⁷⁷ Freud, için Ego'nun durumu, özellikle İd ile ilişkisi söz konusu olduğunda, bir köleden farksızdır. İd'in isteklerini hiç ses çıkarmadan yerine getirirken, tek beklentisi Süper-Ego tarafından onaylanmak, sevilmektedir. Ego için yaşamak sevimle aynı anlama gelmektedir. Çocukken anne ve babasının sevgisine muhtaçtır, yetişkinliğinde ise yaşadığı insan topluluğu tarafından kabul gördüğünü ve sevildiğini, Süper-Ego'sunun kendisine karşı tutumunda görmek ister. Bütün bunları yaşarken, Ego, asla İd'in etkisinden çıkamaz, bağımsızlığını ilan edemez. Çünkü kendisine ait bir istenci yoktur (Freud, 2013c, s. 382-385). Kaderi her zaman İd'in yönlendirdiği doğrultuda ilerlemek, hazzı ulaşmaya çalışmaktır.

2.4. HAZ VE GERÇEKLİK İLKELERİ

⁷⁷ Bu çalışma dahilinde anksiyeteden anladığımız şey, ortada korkulacak ya da kaygılanacak somut bir neden yokken, kişinin sürekli olarak korkması veya kaygı duyması durumudur. Bu Freud terminolojisinde *nevrotik anksiyete* olarak tanımlanmaktadır ve *gerçeklik anksiyetesinin* tersidir. Dış dünyada gerçekten korkulacak bir durumun varlığında insanın duyduğu yoğun korku durumuna karşılık gelen gerçeklik anksiyetesi doğaldır. Nevrotik anksiyete ise patolojiktir (Geçtan, 2020, s. 48-55). Freud'un anksiyeteyi Ego'nun bir işlevi olarak tanımladığı ve bu düzeneği detaylı olarak tartıştığı çalışması *Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'dir (2013f).

Freud, birçok kez nevrozların hastalar üzerindeki etkisini açıklarken, nevrozun bu hastaları gerçeklikten uzaklaştırdığını vurgulamıştır. Bir takım psikolojik sebeplerden ötürü bu hastalar, dışsal gerçekliğin belli bölümlerine veya tümüne katlanamazlar, dolayısıyla dışarıdaki sosyal yaşantıya dahil olma imkanları yoktur. Bu tarz hastalar için nevrozlar, gerçeklikten kaçış imkânı sunar.⁷⁸ Bu şekilde bakıldığında, nevrozların gerçekliğe yabancılaştırma işlevi veya amacı olduğu söylenebilir. Freud, bu olgudan yola çıkarak dış dünyaya bağlı gerçeklik algısının insan yaşamındaki psikolojik işlevini belirlemeye çalışmıştır. Psikanaliz, her insanda gelişiminin belirli bir noktasında, Ego'da bir gerçeklik algısının oluştuğunu ve kişinin zihinsel işleyiş süreçlerini yönlendirmede etkili olduğunu kabul eder. Zamanla “gerçeklik ilkesi” olarak bilinecek olan bu temel kabul, psikanaliz kuramlarının temel dayanak noktalarından biri haline gelir. Fakat, bu ilke zihinsel işleyişin diğer önemli ilkesi olan “haz ilkesi” olmadan anlamlı hale gelmez.

Bilinçdışı süreçlerin istisnasız bir şekilde her zaman, haz elde etme ya da hazzsızlıktan kaçınma amacıyla olduğu fark edildiğinde, bu süreçlerin arkasında daha temel bir ilke, “haz ilkesi” olduğu görülür. Freud, uyurken gördüğümüz rüyaları ve uyanırken rahatsızlık verici izlenimlerden kaçınmaya yönelik eğilimimizi, haz ilkesinin kanıtları olarak gösterir (2013k, s. 34). İnsan gelişim sürecinde, çocukluktan erişkinliğe geçerken, dış dünyada sürekli bir doyum sağlamanın olanaksızlığını keşfeder. Aynı zamanda, yaşamaya devam etmesi için dış dünya ile bir uzlaşma içinde olma zorunluluğu vardır. Bu uzlaşma, dış dünyanın koşullarının hüküm sürdüğü “gerçeklik” kavramını oluşturmak ile mümkündür⁷⁹ ve bu gerçeklik kavramı sayesinde, insanın gücü yettiği kadar, dış dünyanın koşullarını değiştirmeye ve haz elde etmeye girişebilir. Artık, zihinsel işleyiş sadece haz ilkesi tarafından yönlendirilmez, gerçeklik ilkesi de söz sahibi olur. Görüldüğü gibi, haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi birbirlerine ayrılmayacak şekilde bağlıdır. Böylece, nevroz oluşumu gerçeklik ilkesinin git gide önemini yitirmesiyle ve haz ilkesinin ön plana çıkmasıyla açıklanmış olur.

⁷⁸ En ileri vakalarda halüsinasyonlar eşliğinde gerçekliğin tamamen değiştirilebileceği düşünüldüğünde bu olgu daha rahat anlaşılabilir.

⁷⁹ Haz ilkesinin mutlak egemenliği ancak çocuk ebeveynlerinden ruhsal olarak ayrıştığında sona erer, çocuksu narsisizm evresinde gerçeklik ilkesinin etkin anlamda çalışmadığı söylenebilir.

Çocukluktan erişkinliğe doğru gelişim sürecinde, dış dünyanın önemi giderek artar. Bebeklik döneminde, İd'in baskınlığı nedeniyle haz ya da hazzınlığa yönelik olan bilinç egemen iken, zamanla duyu organlarımız sayesinde, Ego'da gerçeklik algısına yönelik bir bilinç oluşur. Freud'a göre, dış dünyayı tanıdık hale getirmeye yarayan *dikkat ve hafıza* işlevlerinin kökeni bu bilinçtir (2013k, s. 35). Belirli bir düşüncenin gerçeklikle uyum içinde olup olmadığı bu işlevler sayesinde belirlenir. Algılananlar, hafızada daha önceden bulunan izlenimlerle kıyaslanarak yargıda bulunulur. Ego'nun görev edindiği ve sürekli olarak gerçekleştirdiği bu ruhsal eylemi *gerçeklik sınaması* olarak biliyoruz. Böylece insan, sadece haz ya da hazzınlığın duyumsanması aşamasından, gerçeklik ilkesinin geliştirilmesi ile, dış dünyaya yönelik eylemde bulunma aşamasına geçer.

Gerçeklik ilkesinin oluşumundan sonra haz ilkesi önemini kaybetmez, hala zihinsel işleyişi yönlendiren birincil ilke olarak kalır. Hatta, psikonevrozlara haz ilkesinin egemenliğini kaybetmediği, hastanın gerçeklik ilkesinin tam olarak geliştiremediği vakalar olarak bakılabilir. Freud'a göre, insanın davranışlarında hazzı ulaşmayı amaçlamaktan vazgeçmesi mümkün değildir. Ancak gerçeklik ilkesi sayesinde, hazzı yönelik doyumun ertelenmesi söz konusu olabilir. "Gerçeklik sınaması" sayesinde insan, mevcut durumlar içinde hazzı ulaşmasının olanaksızlığını fark eder. Bu durumda, düşünmeye mevcut yoksunluk durumunu hafifletme görevi düşer. Zaman içinde hazzı ulaşmak için yeni yollar keşfedilebilir ya da anlık hazzı ulaşmak gelecekteki bir rahatlık durumdan vazgeçmek, dolayısıyla hazzı uzaklaşmak anlamına gelebilir. Yüksek miktarda anlık doyum ve rahatlama yerine, sürekli küçük doyumlar tercih edilir. Böylece, gerçeklik ilkesi haz ilkesini koruma altına almış olur. Freud, gerçeklik ilkesinin görevinin genel anlamda yararlı olanın peşinden koşmak olduğunu belirtir (2013k, s. 38).

Freud için eğitim "haz ilkesinin fethedilmesine yönelik bir çalışmadır" (2013k, s. 39). Gerçeklik ilkesi, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan haz ilkesinin yerine geçirilmelidir. Başka bir deyişle, eğitim, dışsal koşullar nedeniyle daimî tatmini imkânsız, haz ilkesinin yegâne amacı olan, doyumun peşinden koşmak yerine; insan için yararlı olanın farkına varılması yeteneğini bireye kazandırmaktır.

Hazsızlık durumu, bireyde, sürekli olarak bir gerilim yaratmaktadır ve bu gerilimi sonlandırmak veya şiddetini azaltmak amacıyla birey, hazsızlık verici durumdan kaçınmaya da hazza ulaşmaya çabalar. Haz veya hazsızlık izlenimini oluşturan gerilim, zihindeki bir uyarılma olarak düşünülmelidir. İnsan sinir sisteminin uyarılma miktarını minimumda tutmayı hedeflediğini düşündüğümüzde, uyarılma miktarının artışı hazsızlığa, azalışı ise hazza karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Freud, haz-hazsızlık çiftini belli bir zaman dilimi içinde gerçekleşen duygulanımlar olarak belirler (2013d, s. 265-266). Dolayısıyla, gerilimle orantılı olarak duygunun birikerek arttığı düşünülmemelidir. Uzun zamana yayılmış olan duygu durumu ise hazsızlıktan farklı olarak, “hoşnutsuzluktur”.

İnsanın isteklerinin haz ve hazsızlık ekseninde etrafında şekillenmesi, zihindeki uyarılmanın dış dünyaya yönelik tepkisi olarak, eylemlerine de yön verir. Dolayısıyla, insanın ruhsal durumu ile fiziksel durumu düzenli olarak birbirlerini etkileyecek şekilde bağlantılıdır. Zihinsel aygıt, içsel uyarıları azaltmayı hedeflediği gibi, dışsal olanları da belli bir eşiği aşmayacak şekilde sabit tutmayı amaçlamaktadır. Uyarılma miktarını artıran her şeyin, hazsızlığa yol açabilmesi nedeniyle insan, dış dünyadaki ani değişimlerden ve hareketlilikten kaçınmaya çalışacaktır. İnsanın hazsızlıktan kaçınması için optimal durumun, temel gereksinimlerinin karşılandığı ve gelecekte de herhangi bir değişim olmadan karşılanacağı sabit, tanıdık bir durum olduğu düşünülebilir. Freud’a göre bu durum, bütün canlılarda görülen “değişmezliğe yönelik eğilimin” bir çeşididir (2013d, s. 267).

Freud, haz ilkesini belirledikten sonra insan zihninde haz ilkesiyle çelişen başka durumlar olup olmadığını sorgulamıştır. Kendi hastaları üzerinde yaptığı gözlemlerde, bu hastaların bastırılmış zihinsel içeriği, güncel yaşantılarında düzenli olarak zihne getirmeye eğilimleri olduğunu fark etmiştir. Ruhsal olarak iz bırakmış geçmiş bir yaşantının kalıntısı olan bastırılmış bir düşünce, hasta tarafından sanki yeni bir deneyim sonucu meydana gelmiş gibi algılanmaktadır. Oysaki, hasta yaşadığı anda üstesinden gelemediği ve hazsızlık kaynağı olan bir olayı yinelemekten başka bir şey yapmamaktadır. Nevrotiklere uygulanan çözümleme sırasında, geçmişin tekrar yaşanmasına yönelik bu itkiye Freud, “yineleme zorlanımı” ismini vermiştir (2013d, s.

277-278).^{80 81}

Ego, bastırılmış malzemenin bilince gelmesine karşı devamlı direnç göstererek hazzızsızlıktan kaçınmaya çalışır. Aynı zamanda gerektiğinde gerçeklik ilkesine başvurarak, hazzızsızlık yaratan duruma geçici olarak katlanma yolunu da seçebilir. Fakat, yineleme zorlanımı düşünöldüğünde iki seçeneğe de başvurulmadığı görölmektedir. Dolayısıyla, yineleme zorlanımının yaşanmasının haz ilkesinin çalışmasına ters yönde etki ettiğini söyleyebiliriz. Ego için geçmişte rahatsızlık yaratan bir durumun tekrar yaşanmasının yüksek miktarda hazzızsızlığa yol açtığı kesindir (Freud, 2013d, s. 279-280).

Hazzızsızlığa sebep olan deneyimlerin tekrarlanması, sadece nevrotiklerin ruhsal yaşamında gerçekleşen bir durum değildir. Yineleme zorlanımına benzer bir şeye, normal olduğu düşünölen insanların hayatlarında da gözlenebilir. Freud, insan ilişkilerinde sürekli terk edilen, nankörlüğe uğrayan, dostlukları ihanetle son bulan, hayatında ayrıcalıklı gördüğü kişi tarafından hayal kırıklığına uğratan vb. kişiler olduğunu ve bu kişilerin akıllanmak yerine benzer ilişkileri tekrar kurmaya çalıştığını belirtir (2013d, s. 281). Teorik olarak, yaşam boyu aynı durumları yaşamaya doğru bir yönelim ile nevrotiklerde gözlemlenen yineleme zorlanımı arasında fark yoktur. Dolayısıyla, Freud, haz ilkesinin işlemesine ters

⁸⁰ Aslında, bu psikanaliz yönteminde kaçınılmaz bir durumdur. Hastanın, bastırılmış ve bilinçdışına itilmiş olan düşüncelerinin farkına varması beklenir, fakat bu düşünceler zaten bastırılmış ve bilinçten uzak tutulmuş olması dolayısıyla, hasta tarafından hatırlanması mümkün değildir. Hazzızsızlık verici düşüncenin bilince gelmesini engelleyen direnç, bu sefer de tedavi sırasında yaşanan bir dirence dönüşmektedir. Hasta, hazzızsızlık veren düşüncenin yinelenerek zihne getirildiği her durumu gerçek olarak kabul ettiği için, “gerçeklik algısında” bozulma olmuştur. Hastanın güncel deneyimlerinin, geçmiş yaşantısıyla bağı kurularak “gerçeklik algısı” yeniden sağlanmalıdır. Burada hekimin görevi, hastaya sadece neleri bastırıldığını söylemek değil, aynı zamanda geçmiş deneyimi nasıl yinelemeye çalıştığını da göstermektir. Freud, bir analitik tedavinin uzadığı ölçüde zorlaştığını bildirmektedir. Hasta patolojiye sebep olan bastırılmış içerikleri ne kadar değiştirmeye çalışırsa çalışsın hekim tarafından ortaya çıkartılacağını bilse bile, örneğin rahatsız edici içeriği hekime aktararak, gene de direnmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, yinelemeler devam edecektir (Freud, 1996, s. 23). Aktarım (transferans), tedavi sırasında, hastanın bastırılmış olduğu, gizli duyguları hekime yöneltmesidir. Bunun sonucunda, hekim hasta tarafından dost-düşman, sevilen-nefret edilen biri olarak deneyimlenir ve bu durum tedavi sırasında karşılaşılan en büyük sorunlardan biridir (Geçtan, 2020, s. 70).

⁸¹ Freud’a göre çocuklar, kendilerine hazzızsızlık veren yaşanmış bir olayı, bir çeşit oyuna dönüştürüp yineleyerek, haz veren bir eyleme dönüştürmeye çabalarlar. Çocuk önceki deneyiminde edilgen bir halde olup, güçsüzlüğünü hissediyor iken; deneyimi oyuna çevirdiği zaman etkin hale geçmektedir. Oyunu dilediği gibi belirleyebilmesi nedeniyle dış dünyanın koşullarını (tümüyle olmasa da) değiştirebilme gücüne sahip olmaktadır. İnsan gelişiminin erken dönemlerinde var olan bu oyun şekli, dış dünyadan edinilen zedeleyici izlenimlere alışılmasını sağlamaktadır (Freud, 2013d, s. 275). Çocuk oyunlarının yineleme zorlanımı olarak yorumlanması bize, insandaki bu davranışın temel amacının hazzızsızlık yaratan izlenimlerin üstesinden gelmek olduğunu göstermektedir.

düşen bu olguların incelenmesinden sonra, insanda haz ilkesini çiğnemeye yönelik bir eğilim olduğu sonucuna varmaktadır.

Zihinsel aygıt, insanın evrim süreci içinde, hayatta kalma amaçlarına yönelik olarak gelişmiştir. Bütün bir organik yaşamın evrimi söz konusu olduğunda ise, insan bu sürecin son ürünü olarak düşünülür. Dolayısıyla, zihinsel aygıt organik yaşamın kurallarına tabiidir. Psikanaliz çalışmaları zihinsel aygıtın işleyişinin haz ilkesine bağlı olduğunu göstermiştir, fakat haz ilkesinin de ötesinde insanın yönelimlerini belirleyen bir güç söz konusu olduğunda, psikanalizin kendisi bu gücü açıklamakta yetersiz kalır. Eğer, haz ilkesi, bir takım özel durumlar haricinde, böyle bir gücün altında, onunla çatışmadan çalışıyor ise; bu gücün evrimsel açıdan haz ilkesinin devreye girmesinden daha önce var olmuş olması gerekir. İd sisteminin oluşumundan itibaren haz ilkesinin geçerli olduğunu düşündüğümüzde, haz ilkesinin ötesinde olan bu gücü organik doğada aramak gerekir. Bu noktada, psikanaliz biyolojiden yardım alır ve organik yaşamın tümünde karşılığı olan “içgüdü” kavramına başvurur. Haz ilkesinin ötesinde var olan güç içgüdülerdir.

2.5. CANLININ TEMEL YÖNELİMLERİ: YAŞAM VE ÖLÜM İÇGÜDÜLERİ

Freud için, “içgüdü” kavramı psikoloji için vazgeçilmez durumda olan bir kavramdır, dolayısıyla psikanaliz kuramlarında da ona bir içerik sağlanması gerekir.⁸² İçgüdü akla uygulanmış bir uyaran olarak yorumlanabilir. Dışarıdan gelen fiziksel uyarılardan farkı içsel olmalarıdır.⁸³ İçgüdüleri, dışsal uyarılardan ayıran bir başka özellik; dış uyarıların anlık etki yaratan belirli bir güç olmaları, içgüdülerin ise canlı üzerinde her zaman değişmez bir etki yaratmalarıdır. Rahatsız edici dışsal bir uyarıdan uzaklaşmayı tercih ederiz, fakat içgüdüler söz konusu olduğunda böyle bir durum olanaksızdır. İçgüdülerin etkilerinin ortadan kalkmasını sağlayan tek koşul doyumdur. Fakat, doyum sağlandığında bile belirli bir süre sonra içgüdü, Ego üzerinde aynı doyuma yönelik baskı oluşturmaya başlar. Dolayısıyla, bir içgüdüün etkisi yalnızca belli süre dilimleri içinde

⁸² Almanca “Trieb” kelimesi, günümüz çevirilerinde genellikle “dürtü” olarak karşılanmaktadır. Tez çalışmamızda içgüdü karşılığını kullanmayı uygun gördük.

⁸³ Freud, içgüdüsel bir uyarana örnek olarak yutak mukozası kurduğunda susuzluk hissedilmesini göstermektedir (2013e, s. 110).

hafifletilebilir.

Freud için sinir sisteminin temel görevi, uyarılardan kurtulma ya da onları olası en düşük düzeye indirgemektir. Hatta, eğer mümkün olsaydı sinir sisteminin tümüyle uyarılmamış olmayı tercih edeceği ileri sürülebilir (Freud, 2013e, s. 112). Demek ki, sinir sisteminin uyarana egemen olması gerekmektedir. İnsanın dış uyarı söz konusu olduğunda çaresiz olmadığını, fakat gereksinimler olarak adlandırabileceğimiz iç uyarılar olan içgüdülerden kaçmaya çalışmanın boşuna olacağını belirtmiştik. Dolayısıyla, değişmez bir güç üretebilme kapasitesi nedeniyle, sinir sistemi üzerinde mutlak etkisi olan ve onun gelişimini etkileyen uyarılar, içgüdülerdir.

Freud, biyolojik bir bakış açısıyla içgüdüleri şu şekilde değerlendirir: “Bir içgüdü, zihinsel ile bedensel arasındaki sınırdaki kavram, canlının kendi içinden kaynaklanan ve zihne ulaşan uyarıların ruhsal temsilcisi, bedenle ilişkisi sonucunda aklın çalışmasına yönelik istemin bir ölçüsü olarak görülür” (2013e, s. 114). İçgüdüler her zaman etkindirler ve baskı oluşturmak onların temel özelliğidir. İçgüdülerin yarattığı baskıdan, akılda oluşan istemin ölçüsü veya güç miktarı anlaşılmalıdır. Baskıdan kurtulmak için içgüdüünün amacına ulaşması gerekir. Ancak, içgüdü kaynağındaki uyarılmayı sonlandıracak şekilde doyuma ulaşırsa, içgüdü amacına ulaşmış olur. Bu doyumun sağlandığı şey, içgüdüünün nesnesi haline gelir. Bu nesne değişkendir, çünkü doyum olası kıldığı ölçüde, belirli bir nesneye yönelim söz konusudur. İçgüdüünün, sürekli güç üretimi sırasında, farklı nesnelere yönelim gerçekleşebilir. Freud'a göre, içgüdülerin kaynağı insan bedenindeki belirli bir organ veya bir bölüm olmakla beraber, kaynağın araştırılması psikanalizin konusu değildir. Onları tanımak için zihinsel yaşamda algılanabilen amaçları yeterlidir (Freud, 2013e, s. 115).

İd sistemini anlatırken, içgüdülerin kendi aralarında ortak çalışabildiğinden (nesne değişimi, amaç değişimi vb.) bahsetmiştik. Freud'un ortaklaşa çalışmasının mümkün olmadığını düşündüğü için daha fazla genelleştirilemeyecek iki içgüdü kutbu bulmak istiyordu. Önerdiği ilk ikili; “kendini koruma içgüdüleri” ve “cinsel içgüdülerdir”. Bu ayrım uzunca bir zaman temel olarak kabul edilmiştir. Fakat, daha sonra içgüdüler

kuramında köklü değişikliklere giderek; Eros ve ölüm içgüdüleri ayırımına ulaşmıştır.

Kendini koruma içgüdüleri basitçe Ego'nun istemleri olarak görülebilir. Freud'a göre, nevrozların özel bir bölümü olan “aktarım nevrozları”, cinsellik ve Ego'nun amaçları arasında belirli bir çatışma dolayısıyla oluşmaktadır. Peki, böyle bir çatışma, hasta olmayan bireyde de her zaman söz konusu mudur? Biyolojik bakış açısından bakıldığında cinsellik, canlının diğer işlevlerinden farklıdır ve daha büyük bir öneme sahiptir; çünkü amacı, ölümlü olan canlının yaşam süresinin çok ötesine uzanacak şekilde, türün devamlılığını sağlamaktır. Fakat, canlının perspektifinden düşünüldüğünde cinsel içgüdüler, doyum sağlanamadığında baskı yaratan gereksinimler konumundadır, canlının diğer etkinlikleri ve amaçlarıyla ters düşebilir. Dolayısıyla, teorik olarak böyle bir karşıtlık mümkün görünmektedir (Freud, 2013e, s. 116-117).

İçgüdülerin sürekli baskı yaratmaları ve amaçlarına ulaşmaları halinde bireye zarar verebilme ihtimalleri dolayısıyla, bir içgüdünün değişimi, aslında birey tarafından bir savunma şeklinde düşünülebilir. İçgüdünün artık dayanılmaz hale gelen etkisinden kurtulmak adına, bu değişimler bireye psikolojik yarar sağlayabilir. Fakat, unutulmaması gerekir ki, içgüdülerin doğası gereği, bu durum ancak geçici bir çözüm olabilir. Freud'a göre bir içgüdü, dört çeşit değişime uğrayabilir; (1) karşıtına dönüşebilir, (2) öznenin kendisine dönebilir, (3) “bastırmaya” uğrayabilir ve (4) başlangıçtaki amaçlarından uzaklaşarak “yüceltme” yapabilir (2013e, s. 119).⁸⁴

Bir içgüdünün karşıtına dönüşebilme olgusu, insan psikolojisini ve davranışlarını anlamak adına önemlidir. Bir içgüdünün içeriğinin tersine dönmesi mümkündür ve bu sayede karşıtına dönüşebilir. Şüphesiz ki, toplum içinde yeterince süre yaşamış olan her insan, sevgi-nefret ilişkisinin görülme sıklığı karşısında şaşırmayacaktır. Anlaşılacağı üzere, bir hedefe karşı birbirine zıt duygular beslemek, içgüdünün içeriğinin tersine dönebilmesi ile mümkündür. Psikolojide bu durum, “çifte değerli” (ambivalens) terimiyle

⁸⁴ Bu bölümde sadece içgüdünün karşıtına dönüşebilme olgusu ele alınacaktır. İçgüdünün öznenin kendisine dönmesine örnek olarak; dışarıya dönük yıkıcı duyguların kişinin kendi Ego'suna yönelmesi, yani birincil, ilkel bir sadizmin, mazoşizme dönüşümü gösterilebilir. İçgüdünün bastırılmasına önceki bölümlerde genişçe yer verilmiştir. Yüceltme ise uygarlık bölümünde ele alınacaktır.

karşılanmaktadır.⁸⁵ Bir kişiye yönelik çifte değerli duygulara sahip olmak olağan iken, bu duygusal çelişkinin yarattığı gerilimin çok yükseldiği durumlarda sıklıkla nevrozla karşılaşılır. Bu olgunun, bizim çalışmamız açısından önemi ise insanın sıklıkla duygusal çelişkiye düşebilen bir varlık olduğunu göstermesidir. Bu duygusal çelişkinin bireyin davranışlarını etkilememesi olanaksız gibidir.

Ego, hangi içgüdü grubunun amacına ulaşmasını engellediğine bakmaksızın, hazzsızlık oluşturan bütün nesnelere nefret etme eğilimindedir. Nefret duygusunun kökeni, Ego'nun varlığını ve gücünü devam ettirme mücadelesindedir. Freud'a göre, Ego'nun var olma savaşı, onun dış dünyanın nesnelere yönelmesinden daha eski olduğundan; nefret duygusu da zamansal olarak sevgiden daha önce gelir. Kendimizi korumamıza hizmet eden nesnelere, sevgi nesnesi olarak değil, gereksinim olarak görme eğilimimiz vardır. Dikkatli bakıldığında sevmenin, genellikle cinsel içgüdüler söz konusu olduğunda; nefret etmenin ise kendini koruma içgüdüleri söz konusu olduğunda kullanıldığı fark edilebilir (Freud, 2013e, s. 130-132). İki içgüdü grubu arasındaki çatışma, sevgi-nefret ilişkisini anlamlı kılar. Bir sevgi nesnesi dolayısıyla, Ego kendisini engellenmiş hissettiğinde, aynı nesne nefret duygularının da kaynağı haline gelebilir. Dolayısıyla, sevgi ilişkisi kesildiğinde, nefret duygularının yoğunlaşması ile sıkça karşılaşılması şaşırtıcı değildir.

“Yineleme zorlanımının” içgüdüsel olduğunu keşfetmesi, Freud’u içgüdü kuramını gözden geçirmeye itmiştir. Bu keşif, içgüdülerin daha önce fark edilmemiş bir özelliğinin anlaşılmasını sağlamıştır.

O halde öyle görünüyor ki bir içgüdü canlıının rahatsız edici dış güçlerin baskısı altında terk etmeye zorladığı canlı yaşamda kalıtım yoluyla var olan, işlerin daha önceki bir durumunu yeniden kurmaya yönelik bir itkidir. (Freud, 2013d, s. 297)

Başka bir deyişle, organik yaşam muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Bu düşünce Freud için içgüdü kuramını değiştirirken temel bir varsayım halini alır.

⁸⁵ İlk kez Bleuler tarafından kullanılan terimin tanımı şu şekildedir: “Birbiriyle bağdaşmayan duygu, düşünce, istek ve amaçların bireyde aynı zamanda varlığı”. Freud ise, terimi, daha çok duygusal alandakini kastederek kullanmaktadır.

Freud, ölüm fenomeninin içgüdülerin tutucu yapısı ile kolayca açıklanabileceğini belirtir. Öyle ki, her canlı içsel sebeplerle ölmektedir. Organik yaşamdan önce inorganik maddelerin var olduğu düşünülürken, canlı ölümler daha önceki bir durumun yeniden kurulmasını sağlamış olmaktadır. Dolayısıyla, canlılarda cansız duruma geri dönmeye yönelik bir içgüdüden söz edilebilir ve yaşamın amacının ölüm olduğu ileri sürülebilir (Freud, 2013d, s. 299-300).

Freud'un, önceki içgüdü kuramı ile sonradan ulaştığı ölüm içgüdü karşılaştırıldığında, özellikle cinsel içgüdüler söz konusu olduğunda, önemli bir tutarsızlık göze çarpmaktadır: Cinsel içgüdülerin amaçları hiçbir şekilde ölüm içgüdüyle bağdaşamaz. Cinselliğin temel amacı, türün devamlılığının sağlanmasıdır, başka bir deyişle kısmi ölümsüzlüktür. Örneğin, bitkiler, tohum hücreleri üreterek, sürekli olarak yeni canlı yapılar oluşturur. Dolayısıyla, ölüm içgüdüne ek olarak canlılığın korunmasına, yeni biçimler oluşturulmasına, gelişmeye yönelik bir içgüdüün varlığından da söz edebiliriz.⁸⁶

Yaşam ve ölüm içgüdüleri kuramını, biyolojinin bulguları ile desteklemeye çalışırken Freud, bu içgüdülerin çalışması olarak görülebilecek olan süreçlerin, tek hücreli canlılara dek gözlemlenebileceğini belirtir. Dolayısıyla, içgüdüler hücresel ölçekte dahi etkindir. Tek hücreli canlıların, yaşam sürelerini uzatmak adına bir araya gelerek çok hücreli bir yapı (koloni) oluşturması, yaşam içgüdüünün çalışmasına örnek gösterilebilir. Çok hücreli canlıların tek hücrelilerden evrimleştiğini düşündüğümüzde, evrimin üst basamaklarında bulunan herhangi bir canlının hücreleri arasında da yaşam içgüdüünün benzer şekilde etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bu görüş eski cinsel içgüdüler kuramından oldukça farklıdır. Kuramın eski haline göre, bireyin cinsel içgüdülerin yarattığı toplam

⁸⁶ Freud'un bu görüşünü kanıtlamak adına kullandığı önemli kaynaklardan biri, Weismann'ın canlılık ölümüne mahkûm olan beden ve üreme görevini üstlenen, ölümsüz tohum-plazma olarak iki bölüme ayrıldığına dair teorisidir. Bir diğeri ise Hering'in canlı maddede, biri yapıcı diğeri yıkıcı olmak üzere iki zıt sürecin devamlı olarak işlediği üzerine kuramıdır (Freud, 2013d, s. 307-311). Bu şekilde, yaşam ve ölüm içgüdüleri teorisi, biyolojinin vardığı sonuçlarla desteklenir gözükmektedir. Bu içgüdülerin çalışması dolayısıyla, canlı ölümlü ve ölümsüz iki parçaya ayrılmış olur ya da her canlıda yapıcı (katabolizma) ve yıkıcı (anabolizma) süreçler gözlenir.

kullanılabilir enerji olan “libidonun” bir kısmı, bir nesne olarak başkasına veya kişinin kendisine yönlendirilmektedir. Yaşam içgüdüleri söz konusu olduğunda ise, bu içgüdüler her hücrede etkin olduğu için, hücreler birbirlerini nesne olarak alabilmektedir. Bu şekilde hücreler, diğer hücrelerde etkin olan ölüm içgüdülerini etkisiz hale getirebilirler ve onları korurlar. “Libido”, bu sefer yaşam içgüdüsünün kullanılabilir toplam enerjisi halini alır. Freud, bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: “... libido kavramının tek tek hücrelere genişletilmesiyle birlikte cinsel içgüdü bizim için canlı maddenin kesimlerini birlikte olmaya ve birlikte kalmaya zorlayan Eros’a dönüştü.” (2013d, s. 322) Yeni içgüdüler kuramında, yaşam içgüdülerinin toplam enerjisi, Platon’un tüm canlıları bir arada tutan Eros’u ile örtüşmektedir. Böylece, Freud, “Eros” terimini, yaşam içgüdülerini karşılamak için kullanmaya başlar (2013d, s. 311-312).

“Eros”, hem koruyucu hem de birleştirici özellik göstermektedir; yani hem Ego (kendini koruma) içgüdülerini hem de cinsel içgüdüleri kendi içinde barındırır. Bu sebeple, Ego içgüdüleri ve cinsel içgüdüler ayrımı artık anlamsız hale gelir. Freud’a göre, bu ayrımın yerine başka bir ayrım konmalı, içgüdü alanındaki düalist yapı korunmalıdır. Çünkü, insan davranışlarının birbirine olan aykırılığı bunların tek bir içgüdü grubundan türeyemeyeceğini göstermektedir. Örneğin, sadizm söz konusu olduğunda, hiçbir şekilde yaşamı korumaktan bahsedilemez. Tersine şiddetli, yıkıcı bir eğilimdir ve ölüm içgüdüsünün bir dışavurumu olmalıdır (Freud, 2013d, s. 315). Böylelikle, eski ayrımın yerine Eros ve ölüm içgüdüleri ikiliği yerleştirilmiştir. Freud, bu ikiliğin her zaman geçerli olduğunu, Eros ve ölüm içgüdüsünün yaşamın başlangıcından beri mücadele halinde olduklarını ve yaşamın bütün görüngüleri meydana getirdiklerini öne sürmektedir (2013d, s. 323).

Böylece yaşamın ortaya çıkışı yaşamın devamının ve aynı zamanda ölüme ulaşmaya çalışmanın nedeni ve yaşamın kendisi de bu iki eğilim arasındaki bir çatışma ve uzlaşma olacaktır. (Freud, 2013c, s. 367)^{87 88}

⁸⁷ Freud’un cinsel içgüdünün kökenini sorgularken, özel olarak Platon’un Şölen’ine başvurması oldukça ilginçtir. Freud’a göre, bu eserde Aristophanes’in aktardığı mitos; içgüdünün yaşamın daha önceki bir durumuna dönmeye yönelik olduğunu göstermektedir (2013d, s. 319).

⁸⁸ Freud’a göre, yaşam görüngüleri içinde Eros’un etkinliklerini belirlemek kolaydır. Ölüm içgüdüsünün dışavurumlarının ise normal yaşamda gözlemlenmesi zordur, dolayısıyla patolojik vakaların incelenmesi gerekmektedir. Ölüm içgüdüsünün insan yaşamındaki en belirgin dışavurumu yıkım içgüdüsü, dış dünyaya zarar verme eğilimi olarak düşünülmektedir (Freud, 2013c, s. 367).

Bir önceki bölümde insanın zihinsel yaşamını yönlendiren haz ve gerçeklik ilkelerini açıklamıştık ve bu ilkelerin de ötesine uzanan biyolojik güçler olması gerektiğini belirtmiştik. Eros ve ölüm içgüdülerinin keşfedilmesi bu soruyu cevapladı, fakat bu iki temel içgüdü grubunun zihinsel işleyişin ilkeleriyle ne gibi bir bağlantısı olduğunu belirlemek de gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere bütün canlılarda değişmezliğe yönelik bir eğilimin varlığından söz edilmişti. İnsanda zihinsel aygıtın uyarılma miktarını olabildiğince düşük ve sabit bir miktarda tutmaya çalışması, bu eğilime örnek olarak gösterilmişti. Psikanaliz bu eğilimi Nirvana ilkesi olarak adlandırmaktadır. Zihinsel aygıtta hazzın duyumsanması, ancak bir uyarın aracılığıyla mümkün olabilir. Dolayısıyla, uyarılardan uzak durmaya yönelik eğilim, açıkça haz ilkesi ile çatışmaktadır. Hazza yönelmeyi, bir değişim olarak düşünerek, Eros'un istemi olarak belirleyebiliriz. Böylece, Nirvana ilkesinin ölüm içgüdüsünün, haz ilkesinin ise Eros'un çalışmasının formüle edilmiş hali olduğu sonucuna varılır (Freud, 2013g, s. 396).

İçgüdüler üzerine olan araştırma, içgüdülerin yaşamın ilerlemesine ya da sonlanmasına yönelik çalışabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla, Eros ve ölüm içgüdülerinin insanın toplumsal yaşamına etki ettiği açıktır. Örneğin, Eros'un bir bölümü olarak cinsel içgüdüler, insan hayatında büyük bir yer kaplamaktadır. Hatırlanacağı üzere nevroz oluşumunun önemli bir sebebi, cinsel içgüdülerden kaynaklanan arzuların giderilmesi noktasında, toplum koşullarının birey üzerindeki kısıtlayıcı etkisiydi. Daha da önemlisi, Freud'un çalışmalarını takip ettiğimizde, birey üzerinde toplumun kısıtlayıcı etkisinin, sadece cinsel içgüdüler söz konusu olduğunda değil, İd'in bütün istemleri üzerine olduğu sonucuna varıyoruz. Ayrıca, insanlık tarihi incelendiğinde bu kısıtlamaların, toplumsal yaşamın oluşmasının bir gereği olduğu ve tarihin her anında başka şekillerde de olsa toplumların Süper-Ego'sunda yer ettiği fark edilebilir. Kısıtlamalar altında yaşamak zorunda olan bireyin uygarlık için düşmanca duygular beslemesi kaçınılmazdır.

2.6. HER BİREY BİR UYGARLIK DÜŞMANIDIR

2.6.1. Uygarlığın Kısıtlamaları

Freud, insan uygarlığı dendiğinde, insanın hayvan konumunu aşmasını sağlayan bütün özelliklerini anlamaktadır. Bu bakış açısına göre, insan uygarlığı; insanın gereksinimlerini karşılamak için doğaya hükmetmeyi sağlayan bilgi ve yetenekler ile insanların uyum içinde yaşamasını sağlamasına yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır (Freud, 2015b, s. 170). Bu düzenlemeler, uygarlığın kazanımlarını, herkesin faydalanacağı şekilde dağıtmaya yöneliktir. İnsanların uyum içinde yaşaması için bu düzenlemelerin sürekli olarak korunması ve uygarlığın devamlılığının garanti altında olması gerekmektedir. Bireyler, bilgi ve yeteneklerini, başkalarını kendi nesnesi haline getirmeye yönelik ya da başkalarının gereksinimlerinin karşılanmasını engellemeye yönelik kullanarak uygarlığın düzenini tehdit edebilirler. Dolayısıyla, uygarlık bizzat onu oluşturan bireylerine karşı korunmalıdır.

Freud'a göre, uygarlık içgüdülerin baskılanması üzerine inşa edilmiştir. Uygarlık, bireylere, her şeye hükmetme isteğinden, saldırgan ve öç alıcı eğilimlerinden vazgeçmesi (ya da en azından sınırlanması) yönünde baskı yapar. Uygarlığın ilk aşamalarında, bireylerin özverilerde bulunması sayesinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmiştir. Ortak yaşam koşulları sağlanmış, bilgi birikimi ve maddi zenginlik artmıştır. Doğuştan gelen içgüdülerin doyurulmasına yönelik yasakların verimli sonuçlar vermesi; onları bastırmayı beceremeyen bireylerin, insan uygarlığı boyunca, toplum tarafından dışlanmasına yol açmıştır.

Ölüm içgüdülerinin insanın davranışlarını şekillendirebileceğinden bahsetmiştik. Freud, tüm insanlarda bir çeşit yıkıma yönelik eğilim, dış dünyaya karşı saldırganlık olduğunu defalarca kez belirtmiştir. İnsanın karşılaştığı dış gerçekliğin çok büyük bir kısmı uygarlık (ya da kültür) başlığı altında toplanabileceği için, çoğu zaman saldırganlık bizzat uygarlığın oluşumlarına yöneltmiş olur. Uygarlığın devamlılığının sağlanması, bireylerin içgüdülerinin denetim altına alınmasına, baskılanmasına bağlıdır.

Belirtmek gerekir ki, uygarlığın denetim altına almayı hedeflediği içgüdüler sadece ölüm

içgüdüleri değildir. Toplumsal yaşam, bireye, genel anlamda bireyin temel içgüdülerinin doyurulmasına yönelik kapsamlı kuralları dayatmaktadır. Bireyin toplumsal yaşama katılabilmesi, büyük miktarda özveri ile mümkün olur. Freud, “kitlelerin tembel ve eğitimsiz olduğu için içgüdüsel özveriden hiç hoşlanmadıklarını” öne sürmektedir. Bunun sonucu olarak da bireyler, uygarlığın üzerlerindeki dayatmalarının gevşetilmesine yönelik birbirlerini desteklemektedir (Freud, 2015b, s. 172). Dolayısıyla, uygarlığın bireyler üzerinde süreğen bir baskı uygulaması kaçınılmazdır.

Freud için uygarlık, içgüdüsel yaşam ile hep bir karşıtlık içinde gelişmiştir. Hatta bu görüşünü nevrozların yayılmasında uygarlığı sorumlu tutacak kadar ileri götürmüştür. Öyle ki, uygarlık cinselliğin özgür gelişimi konusunda hep yasaklayıcı olmuştur. Ket vurulmuş cinsel yaşamı, nevrozların temel oluşum sebebi olarak görmek için bir sürü neden mevcuttur. Bu görüşünü 1908 yılında yazmış olduğu “*Uygarlaşmış” Cinsel Ahlak ve Çağdaş Sinir Hastalığı* isimli makalesine dek izleyebiliriz.

Söz konusu eserde, “uygarlaşmış” kelimesi alaycı bir şekilde tırnak içine alınmıştır. Öyle ki, uygar sözcüğü toplumun bu husustaki genel kabul gören, fakat aynı zamanda insan için hastalık etmeni olabilecek mevcut uygulamaları için kullanılmıştır. Uygarlık insana, dayattığı özveriler dolayısıyla, yarardan çok zarar vermektedir. Çünkü, bireyin sağlık ve etkinliği, cinsel ahlakın gerekliliği düşüncesiyle konulan yasaklar dolayısıyla, bozulma eğilimindedir. İstenilen kültürel hedefe ulaşma amacıyla konulan yasaklar, bireyi ruhsal anlamda güçsüz düşürdüğünden, aslında uygarlık için tehlike arz etmektedir. Freud, bu durumu sanki bir hastanın ağzından şu şekilde dile getirmektedir: “Bizim ailede hepimiz nevrotik hale geldik çünkü bizden kökenimiz itibariyle olabileceğimizden daha iyi olmamız istendi.” (2015a, s. 31-32). Özellikle; histeri, takıntı nevrozu vb. gibi psikonevroz çeşitlerinde hastalığa sebebiyet veren bilinçdışı, bastırılmış yapıların genellikle cinsel içerikli olduğu vurgulanmıştır (Freud, 2015a, s. 36).

Cinsel içgüdü bütün canlılarda bulunsa da insanda diğer canlılarda olduğundan oldukça farklı şekillerde kendini gösterir. Örneğin, insan, ruhsal yaşamında, cinsel hedefi, cinsel olmayan, fakat çağrışım yoluyla ilk hedefle bağlantılı olan başka bir hedefle değiştirme

yeteneğine sahiptir. Bu durum “yüceltme” olarak adlandırılır, içgüdünün uğrayabileceği değişimlerden biridir. Yüceltme sayesinde birey, ruhsal gücünün çok büyük bir kısmını uygarlık uğruna kullanabilir. Yüceltme mekanizması var olmasaydı, insanın cinsel içgüdülerinin doyumundan kolayca feragat edip, enerjisini entelektüel etkinliklere yöneltmesi söz konusu olmazdı. Yüceltmenin uygarlığın ilerlemesi adına yararlı olması ve aynı zamanda, bireye haz duygusu sağlamasına rağmen; Freud, bireyin doğrudan cinsel doyuma ulaşamaması durumunda, ruh sağlığının bozulacağını ve psikonevroza açık hale geleceğini belirtir (2015a, s. 37). Dolayısıyla, yüceltilmiş malzeme, doyum sağlanana kadar, geçici olarak ruhsal dengeleyici görevi üstlenmektedir.

Freud, bahsi geçen sınırlamalara karşı insanın durumunu şu şekilde belirtmektedir:

Deneyimlerimiz bize çoğu insanın, uygarlığın beklentilerine uyamayacağı bir sınırı olduğunu göstermiştir. Yapılarının izin verdiği kadar soylu fikirli olmak isteyenlerin tümü nevroz kurbanı haline gelirler; daha az iyi olmak onlar için mümkün olabilseydi daha sağlıklı olurlardı. (Freud, 2015a, s. 40-41).

Böylece, cinsel hedef olarak yalnızca yasal üremeye izin verilen “uygarlaşmış” cinsel ahlak durumunda, uygarlığa karşı düşmanca tavır alan ve beklentilerini karşılamayı reddeden bireyler ile ruhsal çatışma dolayısıyla nevrotik olan bireylerin sayısı gittikçe artacaktır.⁸⁹

Freud, “uygarlaşmış” cinsel ahlakın gerekliliği olan evliliği ise çözüm olmaktan çok sorun olarak görmektedir. Öyle ki, evliliğin kısıtlayıcı doğası eşler arası sadakatsizliğe, tekeşlilik kuralının çiğnenmesine sebebiyet verebilmektedir. Doyum sağlanamayan bir evlilik sürdüren bireyler, sorumluluk duygusu ile bireysel arzularının yarattığı gerilim sonucu, çalkantılı bir ruhsal yaşantı içinde olabilirler (Freud, 2015a, s. 44). Ayrıca, mutsuz bir evliliğin, çocuklar üzerindeki etkisi de oldukça yaralayıcıdır. Eşine karşı sevgi beslemeyen, doyumsuz bir ebeveyn; çocuğuna karşı aşırı duyarlı ve aşırı kaygılı

⁸⁹ Belirtmek gerekir ki, Freud’un yaşadığı dönemde, evlilik dışı cinsellik toplum tarafından kınanmaktaydı. Dolayısıyla, Freud, bireylerin evlenene kadar yoksunluk içinde olduklarını kabul etmektedir. Günümüzde de bazı toplumlarda halen bu duruma rastlanıyor olması sebebiyle, görüşlerin kısmen geçerliliğini koruduğunu varsayıyoruz.

davranarak, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyecektir. Ebeveynleri arasındaki uyumsuzluğa şahit olan bir çocuğun ruhsal yaşamı, hayatının sonuna değin, gözlemlediği kötü ilişkiler tarafından etkilenecektir ve sonuç olarak evlenmeye ve türünü devam ettirmeye yönelik isteğin azalmasına yol açacaktır. Böylece, “uygarlaşmış” cinsel ahlakın dayattığı katı kurallar, uygarlığın kendisini tehlikeye sokmaktadır (Freud, 2015a, s. 50-51).

Nevroz oluşumu bireyin uygarlığa dahil olmasını engellemektedir. Bireyden beklenen özveriler, uygarlığın gelişimini amaçlarken, aslında tersine etki yaratarak ruhsal bozukluklarda bir artışa yol açmakta ve uygarlığa zarar vermektedir. Dolayısıyla, toplumsal kuralların dayatılması ile bir kazançtan söz edilemez. Freud, her bireyde bulunan bastırılmış uygarlık düşmanlığının, nevrozlar aracılığıyla uygarlığın hedeflerine ulaşmasını engellemeye çalıştığını belirtmektedir (2015a, s. 51).

Birey, uygarlık düşmanlığını yaşadığı toplumda göstermeye kalkarsa ciddi cezalar ve kayıplar ile karşı karşıya kalacaktır. Toplum kendisine karşı böyle bir davranışa asla hoşgörü göstermez; fakat, “uygarlaşmış” diğer toplumlara karşı bambaşka bir tavır alabilir. Freud, modern devletlerin hepsinde, bireyin yaşam tarzını şekillendirecek yüksek ahlaki normların var olduğunu belirtir. Bireyden, kendisine hâkim olması, içgüdüsel doyumlarından feragat etmesi, şiddete başvurmaması, toplumun diğer üyelerine karşı yalan ve aldatmacaya başvurmaması vb. beklenmektedir. Fakat, modern devletler, savaş halinde olduklarında, bireyin toplumdaki dışlanmasına neden olacak davranışları, düşman toplumun mensuplarına karşı teşvik etmektedirler. Devletlerin bunu bireylerin çıkarına istediği tezi geçerli değildir, çünkü, birey normlara uyduğunda daha çok dezavantajlı duruma düşmektedir ve devlet özveride bulunan bireyleri ödüllendirmemektedir (Freud, 2015h, s. 62). Yüksek ahlaki normlardan birey bir kazanç sağlamadığına göre, kazanç sağlayan taraf devletin kendisidir.

Peki modern toplumun, bireyden “kötü” davranışlarından vazgeçmesini umması ne kadar gerçekçidir? Freud’a göre, insan doğası denildiğinde, her insanda benzer olan ve belirli ilkel gereksinimleri doyurmayı hedefleyen içgüdüsel itkiler anlaşılmalıdır. Dolayısıyla,

insan doğası İd ile bağdaştırılmıştır. İd, her türlü ahlaki düşünceden ve mantıktan bağımsız bir şekilde, arzuların giderilmesi yönünde baskıda bulunur. “İyi” ve “kötü” ayrımı, ancak kendi eğilimlerini, gözlemediği toplumsal yaşantı ile karşılaştıran Ego için söz konusu olabilir. Toplumun “kötü” olarak sınıflandırdığı davranışlar aslında, insanın ilkel yanının arzulanacağı davranışlardır (Freud, 2015h, s. 63). Dolayısıyla, toplum bireyden kendi doğasını yadsımasını beklemektedir.

İçgüdülerin değişime uğrayabildikleri gerçeği, istenmeyen davranışların baskı altına alma girişimlerini daha da anlamsız hale getirmektedir. Çocukluktan yetişkinliğe geçerken, içgüdüsel itkilerin bastırılmaya çalışılması sırasında, bu içgüdülerin bir sürü farklı yola saparak değişime (nesne değiştirme, hedef değiştirme, başka bir içgüdü ile ortak çalışma veya başka bir içgüdü'nün hizmetine girme, karşıtına dönüşme vb.) uğrayabileceğini belirtmiştik. Örneğin, çocuklukta etkin olan yoğun bir bencillik, yetişkinlikte özgeciliğe dönüşebilir. Süper-Ego'nun çalışması dolayısıyla, çoğunlukla, çocuklukta güçlü “kötü” itkilerin varlığının, yetişkinlikte “iyi” olmaya yönelik fazladan bir çabaya dönüşmesi söz konusudur. Yetişkin birey, “iyi” olmayı sevmek ve kabul görmek için ister, çünkü bunlar yaşamda sahip olunması gereken avantajlar olarak görülür. Uygarlığa dahil olmak adına kendisini “iyi” olmaya zorlayan birey, aynı içgüdüsel doyumdan vazgeçme becerisini başkalarından da bekler. Böylece her birey için, “iyi” olmaya yönelik bir içsel zorlama ve dışsal zorlamadan bahsedilebilir. Hem Eros'un çalışması olarak içsel zorlama, hem de yaşanan çevrenin baskısı olarak dışsal zorlama, toplumsal güdülerin oluşumuna katkıda bulunur (Freud, 2015h, s. 64).

Freud, bir insanın bencilliğini aşmak ve toplumsal içgüdü geliştirmek adına sahip olduğu yeteneğe “kültüre duyarlılık” adını vermektedir. Bu duyarlılığın kişiden kişiye değişim göstermesi doğaldır; çünkü doğuştan gelen, kalıtsal olan içsel zorlama ile dışsal zorlama nedeniyle sonradan edinilmiş davranışlara bağlıdır. Bu noktada uygarlık adına temel bir sorun göze çarpmaktadır, bir birey kültüre duyarlı olmadığı halde, öyleymiş gibi davranabilir. Eğer dışsal zorlama, sevginin genel kazanımına yönelik değil de ödül ve ceza sisteminden ibaretse; kişi bencilliğinden vazgeçmeden, ödüle ulaşmaya ya da cezadan kaçmaya çalışacaktır, başka bir deyişle itaat edecektir. Freud'a göre modern uygarlık bu tarz bir ikiyüzlülük üzerine kuruludur (2015h, s. 65-67).

2.6.2. Grup Ruhbilimi ve Uygarlığı Bir Arada Tutan Nedenler

Freud, *Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi* isimli eserinde, psikanalizin bulgularını toplumsal ölçüğe genişletmeye çalışır. Bir bireyin ruhsal yaşamında, diğer bireylerin etkisi büyüktür. Bireyler bir yandan içgüdüsel doyum ararken bir yandan da dış dünyanın gerekliliklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu yolda ona destek olmuş ya da başarısız olmasına neden olmuş olan bireyler önemli roller edinerek zihinde kalıcı izler bırakırlar. Grup ruhbilimi ise tek tek bireylerin ruhsal macerasını bir kenara bırakarak, onlara belirli amaçlarla bir araya gelmiş bir grubun üyeleri olarak odaklanır. Irk, ulus, sınıf, meslek grubu vb. gibi çok sayıda oluşuma dahil olarak varlığını sürdürmekte olan bireyin, ruhsal yaşamında, bu gruplara dahil olmanın yarattığı değişiklikleri incelemek, insan davranışlarının büyük bir bölümünü açıklayabilmek için gereklidir.

Bireyin Süper-Ego'sunda değer sistemlerinin oluşmasının ardından, yaşadığı topluma yönelik toplumsal duyguya sahip olduğundan bahsetmiştik. Bireyler doğal olarak aynı değerleri paylaşan başkaları ile bir araya gelmeye, grup oluşturmaya çalışırlar. Psikanaliz, bir gruba dahil olmaya yönelik itkiye toplumsal içgüdü adını vermektedir.⁹⁰ Freud'a göre toplumsal içgüdü, Eros ve ölüm içgüdüleri ayrımına eklenecek şekilde, temel bir içgüdü olarak kabul edilmemelidir. Kökeni aile bağlarında aranmalıdır (Freud, 2015d, s. 88). Dolayısıyla, insanın içsel arzularını doyurmaya yönelik eğilimlerinin, sosyalleşmeye yönelik eğilimlerine baskın olduğu söylenebilir. Uygarlığın gelişimi sırasında, yaşamın zorluklarının üstesinden gelmek amacıyla, insan topluluk halinde yaşamayı öğrenmiştir. Topluluk halinde yaşamak insanın ruhsal yaşantısında birtakım değişiklikler meydana getirmiş, hatta bu yaşantıyı belirlemede temel etken haline gelmiştir. Grup ruhbiliminin temel araştırma konusu gruba dahil olmanın insan üzerindeki etkisidir.

Bireyin içinde bulunduğu topluluk "ruhbilimsel grup" olarak adlandırılır. Freud'a göre,

⁹⁰ Bu kavrama benzer bir kavram olarak sürü içgüdü kullanılıyor olsa da psikanaliz için bu iki kavramın farklı olduğu belirtilmelidir. Freud sürü içgüdü kavramına kuşkuyla yaklaşmaktadır.

bireyler, grup içinde alışılmış davranışlarından tamamen farklı şekilde davranabilmektedir. Ruhbilimsel gruba katılmış olmak bireyin duygularını ve düşünme şeklini değiştirebilir. Dolayısıyla, bir insan topluluğundan bahsettiğimiz zaman, tek tek bireylerin aklına üstün gelen, bir tür “kolektif aklın” varlığından söz edebiliriz. (Freud, 2015d, s. 89-90)⁹¹ Fakat, “kolektif akıl” gündelik anlamda kullandığımız şekilde bir akıl değildir. Grup yaşantısı, grup için ortak olanı, bütün bireylerde var olanı, onları grup haline getiren, birleştiren bağı ön plana çıkartır. Bu şekilde, bireysel özellikler grup içinde kaybolur, bireylerde ortak olan şey ön plana çıkar. Psikanalizin bakış açısından baktığımızda bireylerde ortak olan İd'dir. Dolayısıyla, Ego'nun gelişimi sırasında oluşturulan zihinsel edinimler grup içinde silikleşir ve insandaki bilinçdışı temelin, İd'in etkisi artar. Bir başka deyişle, grup içinde birey, İd'de yer eden içgüdüsel isteklerin yerine getirilmesini engellemeye yönelik ruhsal yasakları ortadan kaldırma imkanına kavuşur (Freud, 2015d, s. 91).

Bilinçli zihinsel yapının grup içinde etkisini kaybetmesi, bireyin entelektüel yeteneklerini kullanamaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, grup içindeki birey Le Bon tarafından ilkel insana, bir “barbara” veya bir “vahşiye” benzetilmiştir (Freud, 2015d, s. 94). Grup içinde, bilinçdışı temel, yani İd'in devreye girdiği düşünüldüğünde, bu benzetme daha anlaşılır hale gelebilir. Çünkü, İd'in açıklanmasında bizzat, sadece içgüdülerinin doyumuna yönelik yaşayan “ilkel insan” imgesi kullanılmıştır.

Dikkatle bakıldığında grubun ruhsal davranışı için belirtilen özelliklerin hepsinin aslında “bilinçdışının” özellikleri olduğunu görebiliriz. Örneğin; grup, ruhsal anlamda içgüdüsel, değişken ve reaktiftir, dışarıdan uyarımlara açıktır. Grubun dayattığı kurallar,

⁹¹ Freud'un “ruhbilimsel grup” analizi, G. Le Bon'un *Kitleler Psikolojisi* adlı eserinde dile getirdiği görüşlere dayanmaktadır. Freud, bu görüşleri psikanalizin bulguları ile uyusacak şekilde düzenlemiştir. Freud'a göre, Le Bon'un görüşleri, bilinçdışı ruhsal yaşama vurgu yaptığı için önemlidir (2015d, s. 99). Dolayısıyla, çalışmamız için, Le Bon'un “grup” tanımında dikkat çeken özellikleri kısaca belirtmek, bu görüşleri temel alan Freud'un grup ruhbiliminin, çeşitli gruplardan oluşan toplumu değerlendirme şeklini anlamak açısından gereklidir. Le Bon kitleyi, “bilinçli insanların kaybı, bilinçaltı ile hareket eden insanların hakimiyeti, duyguların, fikirlerin aktarım yoluyla aynı istikamete yönelişi, telkin olunan fikirlerin hemen eyleme geçirilme isteği” özellikleriyle tanımlamaktadır. Bir bakıma, kitleye mensup olan insan “robotlaşmış ve iradesi kendisine rehber olmaktan çıkmıştır.” (Le Bon, 2014, s. 31-32) Görüleceği üzere, Freud ruhbilimsel grubu tasarlarlarken Le Bon'un belirlenimlerini kabul etmiştir.

üyelerinden beklentileri dış dünyanın koşullarına göre değişebilir, açık bir belirlenim söz konusu olamaz. Grup tarafından arzulanan şeyin grup üzerindeki etkisi çok büyüktür ve buna ulaşma yolunda oldukça sabırsızdır. Saydığımız özellikleri İd'in doyum nesnesi ile olan ilişkisi için de söyleyebilirdik. Ayrıca, grubun olanaksızlık kavramına sahip olmadığı, eleştirel yeteneğe sahip olmadığı ve her şeye gücü yetiyormuş duygusu ile hareket ettiği üzerinde durulmuştur (Freud, 2015d, s. 95). Buna benzer olarak İd için “gerçeklik sınamasının” söz konusu olmadığını belirtmiştik. Kısaca özetlemek gerekirse, grubun yaşantısında İd'in, yani bilinçdışı ruhsal süreçlerin egemenliği söz konusudur.

Freud'a göre, grup içinde duygu ve eylemler bulaşıcıdır, bir bireyin duygu hali veya eylemleri sıklıkla grubun diğer üyeleri tarafından taklit edilir. Dolayısıyla, grup içindeki birey, yalnız kaldığı duruma göre “telkine” daha fazla açıktır. Hatta, telkinde bulunanın gücüne bağlı olarak, bireyin bilinçli kişiliği devre dışı bırakılabilir ve bütün duygu ve düşünceleri gruba hizmet etmeye yönelik geliştirilebilir. Bu durumda bireyin istekleri kaybolur, kendi çıkarlarını grubun çıkarları uğruna feda edebilir. Telkin edenin birey üzerindeki etkisi, hipnoz durumuna benzetilmektedir (Freud, 2015d, s. 92-93).

Freud'a göre bireyin zihinsel etkinliğinde grubun etkisini anlamlı kılan “telkin” kavramıdır. Psikanaliz, bağlamında “telkinden” anlamamız gereken bireyin her türlü etkilenmesidir. Anlaşılacağı üzere oldukça ucu açık ve belirsiz bir kavramdır. Dolayısıyla, “telkinin” (yani, mantıksal dayanak olmadan etkilenme durumu) oluşumuna sebebiyet veren koşulların açıklanması gerekmektedir. Bu noktada Freud, bir kez daha libido kavramına başvurmaktadır.

Hatırlanacağı üzere “libido” Eros'un kullanılabilir toplam enerjisi olarak açıklanmıştı. En genel anlamda “sevgi” duyduğumuz herhangi bir şeye nicel anlamda bu enerjinin bir kısmını yüklediğimiz (veya yönlendirdiğimiz) söylenebilir. Bu şekilde bakıldığında insanda bireyden bireye farklılaşan bir sevme gücü veya sevgi kapasitesinden bahsedilebilir. Freud'a göre, bireyler arasındaki sevgi ilişkileri “grup aklının” temelini oluşturmaktadır (2015d, s. 109). Bireyin, grup aklının etkisi altına girmesi, telkin edilebilir hale gelmesinin ön koşulu grup üyeleriyle sevgi bağına sahip olmasıdır.

Dolayısıyla, grubu bir arada tutan, grup içindeki bireyleri uyumlu hale getiren güç, Eros'un birleştirici gücüdür.

Freud, bireyleri bir arada tutan duygusal bağlar olmadan grup olmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Fakat, toplumsal yaşamda sevgi bağlarının kurulmasına çalışırken birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; aynı şeyden nefret etmek üzerine bir bağ kurulabilir ve grup oluşabilir. Ambivalens kavramı altında sıklıkla sevgi ile nefretin birbirinin yerine geçeni olduğunu daha önce belirtmiştik. Hatta, toplumsal yaşam gözlemlendiğinde sevgi bağı kurulan kişinin (örneğin evlilikte) hoşça gitmeyen yanlarının düşünceleri bireyde bastırmaya maruz kaldığı, sonrasında farklı şekillerde ortaya çıktığı (gizli düşmanlık, tiksinti vb.) fark edilir. Buna ek olarak, daha büyük gruplar söz konusu olduğunda, örneğin ırksal düzeyde bir başka ırka yönelik "ambivalens" ile açıklanması mümkün olmayan düşmanlık, hor görme vb. olgular mevcuttur.⁹² Bu gözlemler, grubu bir arada tutan duygusal bağları oluşturan, sevgi bağı kurma olgusundan başka ruhsal olaylar olduğunu düşündürmektedir. Freud'a göre, "özdeşleşme" bireyler arası duygusal bağ kurmaya neden olan ruhsal olaydır (2015d, s. 121).

Daha önceki bölümlerde Süper-Ego'nun açıklanmasını sunarken özdeşleşme olgusunu incelemiştik. Hatırlanacağı üzere özdeşleşme, bireyin, ilk kez anne-babası ile kurduğu ve hayatın geri kalanında da sıkça tekrarladığı bir ruhsal olaydı. Bu olayı, toplumsal perspektiften, bireyin kendisine rol model olarak seçtiği kişiye göre, kendi egosunu şekillendirme çabası olarak yorumlayabiliriz. Dolayısıyla, özdeşleşme duygusal bağ oluşumuna yol açan temel ruhsal olay olarak belirlenebilir. Toplumsal yaşamda özdeşleşmeyi mümkün kılan, bireyin kendini bir başka bireyin konumunda görme arzusudur. Freud'a göre özdeşleşme; diğer bireylerle, paylaşılan ortak bir niteliğin her yeni algılanışında ortaya çıkabilir ve niteliğin önemine göre özdeşleşmenin gücü ve etkisi artar, bireyler arası duygusal bağ da o derece güçlü olur (2015d, s. 125).⁹³

⁹² Bireyde narsisizmin aşılması ve hoşgörüsüzlüğün kaybolması, kendisi dışında olana, yani "nesneye" olan sevginin artması ile mümkündür (Freud, 2015d, s. 117-119).

⁹³ Özdeşleşmenin etkisi doğrudan bir grup örneği vererek anlatmak daha kolay olabilir. Freud, yapay gruplar olarak kilise ve orduyu detaylıca incelemiştir. Örneğin, düşük rütbeli askerlerin yüksek rütbeli bir askere karşı aynı durumda olması, özdeşleşme yoluyla duygusal bağı oluşturan niteliğe örnek olarak verilebilir. Ya da bir cezaevinde bir tutuklunun aldığı mektuba diğer tutukluların da mektup alma olasılığının var olması ile sevinmesi vb. gibi örnekler çoğaltılabilir.

Freud, sevgi duygusunun çok çeşitli olduğunu ve cinsel sevgiyi, “sevecenlikten” ayırmak gerektiğini belirtir (2015d, s. 129). Cinsel sevginin özelliği, bir nesne üzerinde doyum araması ve bu doyuma ulaşıldığında tükenmesidir. Sevecenlik ise, cinsellik amacı güdülmeyen (veya bu amaca ket vurulmuş) nesne ilişkileri için geçerlidir. Örneğin, çocuğun Oedipus Karmaşasından sonra, annesine yönelik duygusu sevecen niteliktedir. Freud’a göre, bir nesneye yönelik cinsel güdüler bastırıldıkça nesneye yüklenen manevi değer, yani ona karşı sevecenliğimiz artmaktadır. Yoğun şekilde sevecenlik bağı kurulan nesne zamanla Ego’nun eleştirilerinden muaf bir hale gelir ve Ego tarafından idealize edilir, başka bir deyişle kusurları görmezden gelinir. Freud’a göre, Ego’nun idealize edilmiş nesneye yaklaşımı, Süper-Ego’nun oluşumunda karşımıza çıkan, narsisistik sevgi beslediği, Ego idealine olan yaklaşımına benzemektedir. Ego, zamanında Ego idealinde arzuladığı mükemmelliği nesneye yansıtır ve doyuma nesneyi severek ulaşmaya çalışır. Freud, “cinsel aşırı değerlendirme” olarak betimlediği âşık olma olgusunu bu şekilde açıklamaktadır (2015d, s. 131).

Sevilen nesnenin Ego idealinin yerine konmasının en aşırı hali, nesnenin Ego’nun narsisistik sevgisinin hepsini kendi üstünde toplaması olacaktır. Bu durumdan kişinin kendini koruma içgüdüleri bile zarar görebilmektedir. Bir bakıma sevgi kapasitesi bütünüyle tek bir nesne için kullanılmıştır ve hayatta kalmaya yönelik Ego-sevgisi dahi kaybolmuştur. Freud, bu durumu nesnenin Ego’yu tüketmesi olarak yorumlamaktadır (2015d, s. 131). Böylece, kişinin sevilen şey uğruna kendini feda etmesi olgusu da anlaşılır hale gelmektedir. Sevilen nesne söz konusu olduğunda, Ego’nun davranışlarını eleştirmekle yükümlü olan Süper-Ego’nun işlevi de askıya alınmaktadır. Başka bir deyişle, nesnenin isteği doğrultusunda yapılan eylemlerde “vicdan” devreye giremez.

Freud, âşık olma durumunu birey (Ego) üzerinde etkisi yönünden hipnoza benzetmektedir. Hipnoz durumunda, aynı âşık olma olgusunda olduğu gibi öznenin inisiyatifi kaybolmaktadır. Âşık olma durumunda Süper-Ego’nun etkisizleşmesi ve Ego idealinin yerine sevilen nesnenin geçmesine benzer şekilde, hipnoz esnasında da uygulayıcı Süper-Ego’nun görevini üstlenmektedir. Dolayısıyla, hipnotik ilişki “cinsel

doyum hariç sınırsız bir bağlanma” olarak betimlenebilir (Freud, 2015d, s. 132-133). Freud’a göre, grup içinde yaşayan bireyler arasındaki duygusal bağ, hipnotik özellik göstermektedir. Dolayısıyla, grup ruhbiliminde grup üyeleri, aynı nesneyi kendi Ego ideallerinin yerine koymuş ve bu nesne ile olan ortak ilişkileri nedeniyle birbirleriyle özdeşleşmeleri mümkün olan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Freud, 2015d, s. 134).

Grup üyelerinin arasındaki hipnotik bağ varsayımı “telkin” edilebilirliği açıklamak adına önemlidir. Böylece, grup üyelerinin birbirlerinin ruhsal yaşantısını telkin yoluyla sürekli olarak etkilediği hipotezi, grup ruhbiliminin temel hipotezi olarak konumlandırılır. Bu noktada Freud, kendi hipotezini, toplumsal duyguları sürü içgüdü kavramına dayandıran görüşlerle karşılaştırmaktadır (2015d, s. 136). Bu görüşe göre, bütün canlılarda ve dolayısıyla insanda, grup halinde yaşamaya yönelik birincil bir itki mevcuttur. Örneğin, tek hücreli canlılar bir araya gelerek çok hücreli daha karmaşık yapılar oluşturmaktadır. Hayvanların büyük bir bölümü, sürü halinde yaşayarak aynı kaderi paylaşırlar. İnsan söz konusu olduğunda ise, birey yalnız kaldığı takdirde, eksiklik hissiyatı oluşur ve bu durum endişeye sebebiyet verir. Dolayısıyla, kalabalık ile uyum içinde olmaya şiddetle özen gösterilir. Bu bakış açısından grup oluşumu insan için kaçınılmazdır; temel, indirgenemez bir içgüdüün çalışmasının sonucu olarak yorumlanır.

Freud’a göre, sürü içgüdüünün varlığı hipotezi, özellikle grup liderinin grubun üzerindeki şiddetli telkin gücünü göz ardı etmesi açısından zayıftır. Sürü içgüdüü, grup liderine rastlantısal bir belirlenim atfetmektedir ve bizi lideri olmayan bir grup, çobanı olmayan bir sürü imgesine yönlendirir. Fakat, grup liderinin davranışları ve grubun üzerindeki hipnotik etkisi göz ardı edilirse, grubun doğası anlaşılabilir (Freud, 2015d, s. 137).

Freud, topluluk duygusunun kıskançlık duygusundan türediğine dikkat çekmektedir. Topluluğun üyelerinin eşitlik istemini şu şekilde dile getirmektedir:

Hiç kimse kendini öne çıkarmayı, istememeli, herkes aynı olmalı ve aynı şeyi sahip olmalıdır. Sosyal adalet, kendimizde pek çok şeyi başkalarının da

onlarla ilgisi olmayabileceği ya da onları istemeyebileceği için yadsımaktır.
(Freud, 2015d, s. 139)

Toplumsal vicdan, bu eşitlik istemine dayanmaktadır. Özdeşleşme sayesinde diğer bireylere yönelik düşmanca duygular, gruba üye olan bireylere yönelik istemlere dönüşür. Toplumsal duygunun kökeni, bu istemlere uyma zorunluluğunun ortaklığında yatar. Dolayısıyla, toplumsal duygu indirgenemez bir içgüdüden kaynaklanmamaktadır; tersine, sonradan edinilmiştir.

Toplumsal duyguların oluşumunu bu şekilde açıkladıktan sonra, insan söz konusu olduğunda, ciddi anlamda bir sürü içgüdüsünün varlığı ya da en azından toplumsal yaşamda doğrudan etkisi olduğu düşüncesi sarsılmaktadır. Sürü içgüdüsünün canlılar için geçerli olduğu fakat insanın evrimi sırasında, insan için önemini ve etkinliğini kaybettiği öne sürülebilir. Fakat, bu görüş insan davranışlarını aydınlatmak için gerekli olmamakla birlikte, grup ruhbiliminin konusu da olamaz. Toplumsal yaşamın oluşumunda özel bir toplumsal içgüdünün var olmasından ziyade, bahsedilen temel içgüdülerin değişime uğraması ve toplumsal duyguların oluşumuna sebebiyet vermesi söz konusudur. Bu bakış açısından toplumsal içgüdü kullanımı da doğruluğunu yitirmektedir. Bu noktada Freud, insanı bir sürü hayvanı olarak düşünmek yerine “horda” hayvanı olarak düşünmeyi önerir. “Horda” bir şefin yönettiği, göçebe tarzda yaşam süren bir kabile şeklindedir (Freud, 2015d, s. 140). Bu önerinin yapılmasının sebebi, “horda” içinde kabile şefinin etkisinin oldukça yüksek olması ve bu nedenle Freud’un grup ruhbilimi görüşleri için daha uygun bir yapı olmasıdır. Dolayısıyla, Freud için insan toplumunun üzerinde inceleme yapılabilecek ilk hali “güçlü bir adam tarafından zorbaca yönetilen bir hordadır” (2015d, s. 141).⁹⁴

⁹⁴ Freud, “horda” analizini, *Totem ve Tabu* isimli eserinde sunmuştur. Freud’a göre, bu ilkel toplulukta meydana gelen olaylar, sonraki kuşak insanlar üzerinde çok büyük bir ruhsal etki yaratmıştır. Freud, bu eserde ilkel insan topluluğu için “gerçek ile kurgu arası” bir öykü oluşturur. Kısaca özetlemek gerekirse, horda içinde erkek kardeşler, babanın zorbaca yönetimi ve koyduğu katı yasaklara daha fazla dayanamayarak bir araya gelmiş ve kabile reisi babayı öldürmüşlerdir. Daha sonrasında bu eylemlerinden dolayı şiddetli bir pişmanlık yaşamışlar ve bu duyguyu hafifletmek için babayı anmak üzerine tören, ayin vb. ritüeller düzenlemişlerdir. Babanın otoritesi içselleştirilmiş, kutsal sayılmıştır ve birbirlerine karşı koydukları yeni yasaklamalar artık kutsal olan babaya atfedilmiştir. Babanın yönettiği “horda”, eşit kardeşlerin oluşturduğu yeni insan topluluğuna dönüşmüş, fakat babanın izi hiçbir zaman kardeşlerin ve onları takip eden nesillerin ruhsal yaşantısından silinmemiştir. Freud’a göre, dini sistemlerin, ahlakın ve toplumsal örgütlenmenin kökeni, bu “vahim” olaydır (Freud, 2012).

Freud, grup oluşumunu ilksel hordanın yeniden canlanması olarak yorumlamaktadır. Her bireyin, İd’inde ilkel insanı taşımasına benzer olarak, her grup da bu horda yaşayışını içinde barındırmaktadır (Freud, 2015d, s. 142). Bu durum, grup oluşumunda bireylerin entelektüel kazanımlarını yitirmesi ve her birinde bilinçdışı temelin ortaya çıkması olgusunu da açıklar niteliktedir.

Freud’un ilksel hordanın ruhsal yaşantısının analizine göre; ilksel hordada, kabile reisi babanın ruhsal yaşantısı ile ona bağlı olan kardeşlerin ruhsal yaşantısı birbirine zıt şekilde ilerlemiştir. Mutlak otorite olan baba, dilediğini yapmakta tamamen özgürdü, diğer tarafta kardeşler ise ne pahasına olursa olsun babanın hiddetini üzerlerine çekmemek adına sürekli bir korku içindeydiler. Topluluk içinde kabile reisi olan babanın bir dengi yoktu, herhangi bir başkasıyla kendisini özdeşleştirme söz konusu değildi. Dolayısıyla, babanın cinsel nesne seçimi dışında, topluluğun üyelerine yönelik libidinal bağlara sahip olduğu söylenemez. Başka bir deyişle, kabile reisi babanın sevgi nesnesi kendisiydi, mutlak bir narsisizm içindeydi, kardeşlerin sevgisine ya da onayına ihtiyacı yoktu. Öteki taraftan, kardeşlerin topluluk içindeki değeri, babanın isteklerini ne derecede yerine getirebildikleri ile ölçülmekteydi ve hayatta kalabilmeleri babanın onayına bağlıydı. Kabile reisinin horda içindeki kadınlardan dilediğini seçme hakkı vardı. İçgüdüsel doyumunu karşısında hiçbir engel olmayan baba, bütün kadınları kendisine eş olarak görüyor, çocuklarının cinsel yaşantısını da engelliyordu. Babanın bu yaşağını çiğnemeye kalkışan çocuk, ya dışlanır ve hordadan ayrı yaşamaya zorlanır ya da baba tarafından öldürülürdü. Oğulların, doyuma ulaşması engellenmiş cinsel içgüdüleri, değişime uğrayarak “sevecenlik” halini almış ve diğer kardeşlere yönlendirilmiştir. Babanın hoşgörüsüzlüğü, oğulları libidinal bağ kurmaya zorlamış, grup ruhu oluşturmuştu (Freud, 2015d, s. 143).⁹⁵

⁹⁵ Freud, grup ruhunun oluşumunu özellikle cinsel içgüdülerin engellenmesine bağlamıştır. Bu anlatının odağı farklı bir şekli, babanın acımasızlığı karşısında birbirleriyle dayanışma içinde olmaktan başka çareleri olmayan kardeşler şeklinde de yapılabilirdi. Sonuçta, grup ruhunun kurulmasında önemli olan oğulların baba karşısındaki konumlarının ortaklığıdır. Özdeşleşmeyi mümkün kılan da bu konum olmalıdır. Sunarken, Freud’un anlatısına sadık kalmayı seçtik, çünkü anlatının orijinalinde, babanın katlinin gerçekleşmesinden sonra kardeşlerin birbirine koyduğu yasaklar da cinsellik ile ilgili yasaklardır, dolayısıyla öldürme eylemine götüren esas etmenin cinsel içgüdülerin doyumunun engellenmesi olarak görülmesi abartılı bir durum olarak görülmeyebilir.

Babanın, hordanın üyeleri üzerinde sınırsız “telkin” gücü bulunmaktadır. Freud, tek başına oğullardan birinin baba karşısındaki durumunu, hipnoza maruz kalan kişinin uygulayıcı karşısındaki durumuna benzetmektedir. İlkel hordanın babası; “kendisine karşı ancak edilgin mazoşistlik bir tutumun olası olduğu, tehlikeli ve üstün bir kişiliktir”, karşısındaki kişinin istencini ortadan kaldıran bir gücü vardır (Freud, 2015d, s. 146). Başka bir deyişle, hipnoz esnasında denek nasıl verilen emirleri, bilinçsizce, düşünmeden yerine getirmek zorundaysa, kabile reisi babanın karşısında da oğullar aynı çaresizlik hali içindedir. Hatta denek hipnozun, bir uygulama olduğunu, gerçek hayattaki ilişkiyi yansıtmadığını bilmesinden dolayı, kendisini tehlike altında hissetmez. Oysa, hordanın reisi karşısında ilkel insan, sürekli bir endişe içindedir.

İnsan gruplarının, ilkel hordanın özelliklerini içinde barındırması hipotezi doğru kabul edildiğinde; herhangi bir grubun liderinin, grup üzerinde hordanın kabile reisine yakın güçlere sahip olduğunun düşünülmesi gerekir. Grup üyeleri, kendi inisiyatiflerinden vazgeçtiği sürece grubun liderine daha fazla bağlanma eğilimi gösterirler. Biraz abartılı bir anlatımla, lidere sonsuz güç atfedilmesi ve grubu karşılaşılabilecek bütün zorluklardan kurtaracağına inanılması, birbirlerine ilkel hordanın bağlarıyla bağlı olan grup üyeleri için kaçınılmazdır. Dolayısıyla, günümüzdeki gruplarda da anlatılana yakın bir resimle karşılaşılması şaşırtmamalıdır. Grup üyelerinin kendilerine ait Ego ideallerinin yerine, zihinde idealize edilmiş “grup” geçer ve grubun ayırt edici önemli özelliklerini kendinde barındıran lider, üyeler için Süper-Ego işlevi görür.

2.6.3. Bireyin Uygarlık Karşısındaki Tutumu ve Uygarlığın Durumu

Uygarlığın birey üzerindeki kısıtlamalarını ve toplumsal yaşamın bireyin ruhsal yaşantısına etkisini değerlendirdik. Freud’un bize sunduğu uygarlık görüşünü bir bütün olarak sunabilmek için bireyin uygarlığın betimlenen hali karşısındaki tutumunun ve ruhsal durumunun incelenmesi gerekmektedir.

Freud, birey için yaşamın oldukça zor olduğunu, çok fazla acıya sebebiyet verdiğini ve

bireyden olanaksız görevleri yerine getirmesini beklediğini belirtmektedir. Bireyin elinde, tabiri caizse yaşama katlanmak için bir takım geçici önlemlerden başka pek bir şey yoktur. Bu önlemler; “güçlü saptırmalar”, “yerine-geçen türde doyumlar” ve bireyin duyumsamasını engelleyecek bir takım “zehirleyici maddeler” olarak sıralanır. Güçlü saptırma olarak “bilimsel etkinlik” insan yaşamında güçlü bir yer tutmaktadır ve yaşamın sefaletinin düşünülmemesi için vazgeçilmezlerden biridir. “Sanat” ise bu denklemde, yerine-geçen türde doyum olarak sunulmaktadır. Sanatsal etkinlik, dış gerçeklikte var olmasına ve onun kurallarına boyun eğmesine rağmen, hayal gücü sayesinde gerçeklik ilkesini aşır, bireyin haz ilkesine yönelik ürünler verir ve ruhsal yaşantıda konumu oldukça kendine özgüdür. Son olarak zehirleyici maddeler (alkol, uyuşturucu vb.), bilincin kaybolmasına sebebiyet verecek şekilde bedene zarar verir (Freud, 2015i, s. 242).

Freud’a göre, insanın, yaşamını kendisi için katlanılabilir hale getirmek adına hangi yöntemle başvuracağı, çoğunlukla “Yaşamın amacı nedir?” sorusuna vereceği yanıt ile belirlenmektedir. İnsandaki genel eğilim yaşamın bir amacı olmadığı takdirde, değerini yitireceğini düşünmektir. Freud, ortalama insan için yaşamın amacını mutluluğa ulaşmak uğruna çabalamak olarak belirtmektedir. Mutluluk kavramı oldukça belirsiz ve üzerinde çalışması pek de mümkün olmayan bir kavram olduğu için, bu kavramı psikanaliz terminolojisine göre formüle etmiştir: “Bir yanda acı ve hazzınlığın yokluğunun amaçlanması; öte yandan güçlü haz duyguları yaşamak” (Freud, 2015i, s. 243). Basitçe ifade etmek gerekirse yaşamın anlamını “haz ilkesine” indirgenmiş olarak buluruz. Fakat, haz ilkesinin açıklanışından ve gerçeklik ilkesi ile olan ilişkisinden anlayabileceğimiz üzere, insan için mutlak anlamda acıdan kaçınmak ve haza ulaşmak mümkün değildir. Dolayısıyla, insan söz konusu olduğunda mutluluğa ulaşmaktan değil, ancak mutluluğun kısa süreliğine hissedilmesinden söz edebiliriz.

Freud, mutluluğun insanın yapısı nedeniyle imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Tersine mutsuzluğun hissedilmesi ise çok daha kolaydır. İnsan, ölüme mahkûm olan, ağrının ve anksiyetenin merkezi olarak beden yüzünden; bir türlü gücünün yetmediği ve çoğunlukla gücünü acımasız yollarla hissettiren dış dünya yüzünden ve başka insanlarla ilişkilerinin ruhsal yaşantıdaki etkileri yüzünden olmak üzere üç yönden sürekli olarak acı çekmeye yazgılıdır (Freud, 2015i, s. 244).

İçgüdülerin doyuma ulaşamadığı takdirde insan üzerinde yoğun baskı oluşturduğunu belirtmiştik. Bu baskı da insan yaşamındaki acı kaynakları içinde sınıflandırılabilir. İçgüdülerini kontrol altına almaya yönelik bütün yaşam tarzları, insanlığın bulduğu acıyı azaltma yöntemleri olarak sınıflandırılabilir. İster bedensel isteklerin, başka bir deyişle içgüdülerin öldürülmeye çalışıldığı aşırı versiyonları olsun, isterse münzevi bir hayatın tercih edilmesi olsun temel amaç bedensel isteklerin rahatsız edici etkisinden kurtulup, bir çeşit ruhsal dinginliğe ulaşmaktır. Bu yöntem, insanların normal yaşantısında sıklıkla yaptığı, gerçeklik ilkesini kullanarak içgüdülerini üzerinde kontrol sağlama çabasının aşırı halleri olarak yorumlanabilir. Gerçeklik ilkesi, acıya karşı belli bir güvence sağlamaktadır. Fakat, bu şekilde evcilleştirilmiş içgüdülerin doyuma ulaşmasından alınan haz, tamamen serbest bırakılmış bir içgüdünün doyuma ulaşmasına oranla kıyaslanamayacak derecede azalır. İnsan acı çekmemek uğruna, yoğun haz yaşama olasılıklarından vazgeçmiş olur. Buna ek olarak, içgüdülerin uğradığı değişimlerden biri olarak açıkladığımız “yüceltme” mekanizması da içgüdülerin denetim altına alınmasına ve acı kaynağı olarak duyumsanmasını engellemeye yönelik bir savunma olarak karşımıza çıkar. Ruhsal enerjinin (libidonun) büyük bir bölümünün entelektüel etkinliklere aktarılması ile içgüdülerin dolaylı yoldan doyurulması mümkün olur ve entelektüel yaşam tarzı sayesinde alınan haz maksimize edilebilir (Freud, 2015i, s. 246-247).

Freud, kişinin libidosunu yönlendirdiği yere bağlı olarak, üç çeşit insan tipi veya üç çeşit yaşam tarzı belirlemiştir. Birinci tip, diğer insanlarla coşkulu ilişkiler aramaya yönelen erotik insan tipidir ve Freud’a göre çoğunluğu bu grup oluşturur. İkinci tip, kendine yetme eğilimi gösteren, doyumu içsel zihinsel süreçlerde arayan narsisistik insandır. Eylem insanı ise, kendi gücünü sürekli olarak dış dünyada test etme yolunu seçer (Freud, 2015i, s. 251).

Mutsuzluğun sebebi, acı kaynağı olarak insan ilişkileri düşünüldüğünde, uygarlığın insanın perişanlığından sorumlu olduğu iddia edilebilir. Hatta, uygarlığın kurulmasından önceki ilkel insanların, modern insanlardan daha mutlu olduğu düşünülebilir (Freud,

2015i, s. 254). Fakat, uygarlığın iki temel görevi, yani doğaya karşı koruma sağlamak ve insanlar arası ilişkileri düzenlemek, insan türünün devamlılığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez olduğundan, “doğa durumuna” dönüş senaryosu tercih edilir değildir.⁹⁶

İnsanın uygarlığa çifte-değer atfetmesi, bir yanda insanın uygarlıktan elde ettiği kazanımlar, diğer yanda kısıtlanmış olma hali düşünüldüğünde kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Freud, elde edilen kazanımların tam olarak anlaşılabilmesi için insan uygarlığının temel özelliklerini sıralama yolunu seçer: (1) İlk olarak, yararlılık ölçütü ile bilim ve teknoloji ele alınmaktadır. Bilimsel etkinlik ve teknolojik ilerleme sayesinde insan doğa karşısında çaresiz olma konumundan, doğayı kendi lehine değiştirebilecek konuma gelmiş; geliştirdiği aletler sayesinde mecazi olarak “bir Tanrı protezi” olmuştur (Freud, 2015i, s. 259). Tabii ki, icatlar her zaman aynı derecede görkemli olmamıştır, fakat uygarlığın bilim ve teknoloji yolunda örgütlenmeye teşvikleri sayesinde, her çağda yaşamını ciddi şekilde kolaylaştırmayı başarmıştır. (2) İkinci olarak; “güzellik, “temizlik” ve “düzen” üçlüsü uygarlığın getirisi olarak değerlendirilir. Yararlılık ölçütünden bağımsız olarak, insanın ruhsal yaşamında “güzellik” algısı önemli bir yer edinmiştir. Düzen, yaşamdaki belirsizliği minimize etmesi sebebiyle insan için istenilen bir durumdur. İnsanoğlunun düzenliliğe doğuştan bir yatkınlığı yoktur, uygarlığın beklentisi sayesinde gelişmiştir. Temizlik ise, her zaman uygar yaşamın vazgeçilmezi olarak görülür, kirlilik öfke vb. tepkilere yol açar. Bu kazanımın uygarlaşmanın erken basamaklarından beri var olduğu iddia edilebilir. (3) Üçüncü sırada, insanın zihinsel etkinlikleri, yani bilimsel ve sanatsal başarılar, dini sistemler, felsefe ve ideolojiler gelmektedir. Bu etkinliklerin ortak özelliği, düşüncenin ön plana çıkmasıdır. (4) Son olarak, toplumsal ilişkilerin düzenleniş tarzları da uygarlığın kazanımlarıdır. Uygarlığın oluşum sebebi bu ilişkilerin belirli kurullarla yönetilmesine yönelik ihtiyaçtır. Sonrasında “yasa” halini alacak bu kurullar ilk başta, topluluğun bireylerini “kaba kuvvete” karşı garanti altına almıştır. Bireyler kendi doyum olasılıklarında bir kısıtlamaya razı olarak, doğanın bireye sağladığı güçten bağımsız olarak herkes için eşit fırsatların mümkün olduğu bir yapıya karar kılmıştır. Dolayısıyla, “adalet” de uygarlığın bir kazanımıdır (Freud, 2015i, s. 260-262).

⁹⁶ Doğa durumundan anladığımız Hobbes’un betimlediği şekliyle, insanların birbirleriyle savaş halinde olduğu, insanlığın siyasi örgütlenme kurulmadan önceki halidir (Hobbes, 2017, s. 99-103).

Freud'a göre, bireyler, "adalet" kazanımı adına kendi özgürlüklerinde birtakım kısıtlamalara ikna olmuş olsalar da içlerindeki özgürlük istemi, yani sınırsız doyum olanaklarına sahip olmak, her şeye gücü yeter bir şekilde yaşamak arzusu kaybolmaz. Uygarlığın temel çatışması her zaman, bireyin özgürlük istemi ile topluluğun kültürel istemleri arasında olmuştur ve uygarlığın değeri bu iki kutup arasında uyum sağlayabilme yeteneğine göre ölçülür (Freud, 2015i, s. 263). Bu durumun fark edilmesi uygarlığın içgüdülerden vazgeçilmesi üzerine kurulduğu yargısını güçlendirmektedir. Freud, uygarlığın birey üzerindeki kısıtlayıcı etkisi için "kültürel engellenme" terimini kullanmaktadır ve bu engellenme uygarlığın kendini korumak zorunda olduğu, bireylerde var olan uygarlığa karşı düşmanca duyguların sebebidir (2015i, s. 265).

Topluluk veya grup oluşumunda özdeşleşmenin ve sevgi bağı (libidinal bağ) kurmanın öneminden bahsetmiştik. Peki, modern toplum yapısında bireyler arası sevgi bağının oluşumu ne derece mümkündür? Freud, "uygarlaşmış" toplumda, yabancı birine düşmanca duygular beslemenin, sevgi duymaktan daha olası olduğunu belirtmektedir (2015i, s. 277). İnsanlar "sevilmek isteyen kibar yaratıklar" olmaktan çok, ölüm içgüdüleri sebebiyle doğuştan gelen saldırganlık eğilimlerine sahip yaratıklardır. Dolayısıyla, bir yabancı saldırganlığın üzerinde doyurulabileceği, iş gücünün karşılıksız olarak sömürülebileceği, malvarlığına el konulabilen, aşağılanabilen, bilerek acı çektirilebilen, işkence ve öldürmeye açık bir nesnedir. İnsanlar arasındaki bu düşmanlık "uygarlaşmış" toplumu sürekli olarak parçalanma tehdidiyle karşı karşıya bırakır (Freud, 2015i, s. 279).⁹⁷

2.6.4. Uygarlığın Tarihsel Gelişimi

⁹⁷ Freud, "uygarlaşmış" toplum çözümlemesini, "Komşunu kendin kadar seveceksin" düsturu üzerinden yapmıştır. Freud'a göre bu söylem absürttür (2015i, s. 276). Aslında bir Hristiyanlık eleştirisi olan bu bölüme, çalışmanın konusunu dağıtmamak adına uzunca yer vermedik. "Komşu" kelimesinin kullanılması anlam bütünlüğünü bozacağından "yabancı" kelimesini kullanmayı tercih ettik. Freud'un yorumunun "komşu" üzerinden ilerlediğini belirtmeliyiz.

Freud'un uygarlık incelemesinin bir sonraki durağı, uygarlığın hangi etkilerle geliştiğinin saptanması üzerinedir. Ailenin kuruluşu büyük çapta değişikliğe sebep olan ilk etki olarak göze çarpmaktadır. Freud, ailenin kuruluşunun, ilkel insanın cinsel doyum nesnesinin belirsiz ve ne zaman ulaşılacağı belli olmayan bir haldeyken, bu nesneyi belirli ve kalıcı bir bağ kurarak, kendi güdümüne alması ile mümkün olduğunu belirtir. Başka bir deyişle ilkel erkek, doyumunu garanti altına almak için, dışısını her zaman yanında tutmaya yönelmiş; ilkel dişi de kendisinin bir parçası olan yavrusunun güvenliği için, erkeğin fiziksel gücüne boyun eğmiş ve bu zorunluluğu kabul etmiştir (Freud, 2015i, s. 266). İlkel erkeğin kadınına ve kadının da çocuğuna olan bağı, Freud tarafından Eros'un etkinliği olarak yorumlanmaktadır. Uygarlığın gelişimini belirleyen diğer etmen ise "dışsal gereklilik tarafından yaratılmış çalışma zorlantısı" olarak belirlenir. Bu zorunluluk veya gerekliliği anlatması için "Ananke" terimi seçilmiştir. Freud, uygarlığın iki temeli olarak Eros ve Ananke'yi göstererek, bu iki etkiyi uygarlığın anne-babasına benzetmektedir (2015i, s. 268).

Uygarlığın temel amaçlarından birinin, insanları bir topluluk oluşturacak şekilde bir araya getirmek olduğunu düşündüğümüzde, Eros ve Ananke'nin rolü anlaşılır hale gelir. Önce aile kurarak az sayıda birey ayrılmayacak şekilde bir grup oluşturmuş, sonrasında ise bu aileler hayatta kalmak için gereken gereksinimlerin karşılanması adına ortak çalışmayı öğrenerek topluluk haline gelmiştir. Fakat, Freud gelişimi sırasında Eros'un amacıyla, uygarlığın amaçlarının ters düştüğünü ve uygarlığın Eros'un etkinliğini kısıtlama yoluna gittiğini belirtmektedir. Eros'un aile bireyleri arasındaki gücü, başka bir deyişle aile bireyleri arasındaki sevgi arttıkça, aileye mensup bireyler birbirlerini daha önemli görmeye ve aile içi yaşama, toplumsal yaşamdan daha fazla odaklanmaya başlarlar. Uygarlık, bu durumda çalışmak zorunda olan bireylerin cinsel yaşantısını kısıtlamaya, bireyi ruhsal enerjisini Ananke'nin yasaları için kullanması için zorlamaya çalışır (Freud, 2015i, s. 270-271). Daha önce değindiğimiz, cinsellik üzerine koyulan günümüze dek etkisini sürdüren katı kurallar, insanlığın bu ilkel dönemlerinden kalmadır.⁹⁸

⁹⁸ Yoğun şekilde yaşanan bir aşkın, toplumsal yaşamı gölgede bırakmasını, Freud şu şekilde betimler: "Bir aşk ilişkisi doruklarındayken çevrede hiçbir ilgi için yer yoktur: bir çift aşık kendilerine yeterler hatta kendilerini mutlu etmesi için ortak çocuklarına bile gereksinimleri yoktur" (2015i, s. 275)

İnsandaki saldırgan davranışların ölüm içgüdüsünün dışavurumu olarak düşündüğümüzde, karşısına Eros'un bireyleri bir araya getirme, onlar arasında sevgi bağı oluşturma çabasını koyabiliriz. Ortak çalışmanın avantajı, zorunluluklar vb. etmenler topluluk içinde insanları bir arada tutmaya yetmemektedir. Eros'un birleştirici gücü olmasaydı, uygarlığın oluşumu ve gelişimi mümkün olmazdı. Dolayısıyla, genel anlamda uygarlığın Eros'un hizmetinde olduğu söylenebilir. Freud uygarlığın evrimini, "insan türünün yaşam için savaşı" olarak betimleyerek, uygarlığın Eros ile olan ilişkisini vurgulamaktadır (2015i, s. 289-290).

Bireylerdeki saldırganlığın kontrol altına alınması için, uygarlığın "vicdan" dediğimiz yapıyı oluşturması psikanaliz açısından çok önemli bir olgudur. Bireyde Süper-Ego oluşumu sırasında saldırganlığın bir kısmı içe alınır ve Ego'ya yönlendirilir. Süper-Ego'nun, Ego'ya karşı eleştirel bir tavır takındığını, birtakım dayatmalarda bulunduğunu, Süper-Ego'nun işlevinin günlük kullanımda "vicdan" işlevi ile aynı olduğunu ve Ego ile Süper-Ego arasında uyumsuzluktan doğan gerilim sonucunda "suçluluk duygusunun" oluştuğunu belirtmiştik. Freud'a göre, uygarlığın birey üzerinde egemenlik kurması suçluluk duygusu yoluyla mümkündür (2015i, s. 292). Suçluluk duygusunun oluşumu için bireyin "kötü" bir şey yapması zorunlu değildir, "kötü" bir şey yapmayı istemesi veya düşünmesi Süper-Ego'nun hışmını üzerine çekmesi için yeterlidir. Süper-Ego'nun, çocukluk dönemi arzularının gerçekleşmeyeceğinin fark edilmesi ile eş zamanlı olarak oluştuğu düşünüldüğünde, suçluluk duygusu ile içgüdüden vazgeçilmesi arasındaki bağ anlam kazanmaktadır. Süper-Ego'nun oluşumundan önce gerçekte var olan bir dış otoritenin cezalandırma korkusu ile içgüdüden vazgeçme söz konusu iken, Süper-Ego'nun inşası ile "vicdan korkusu" nedeniyle içgüdüden vazgeçilmiş olur. Freud bu durumu şöyle betimlemektedir: "Tehdit edici dışsal bir mutsuzluk, kalıcı bir içsel mutsuzlukla, suçluluk duygusunun gerilimiyle değiş tokuş edilmiştir" (2015i, s. 296). İçgüdüsel doyumdan vazgeçme sıklığı arttıkça, Süper-Ego'nun, yani vicdanın katılığı ve hoşgörüsüzlüğü de artmaktadır.⁹⁹

⁹⁹ Ruhsal yapının bozulması içgüdülerin doyuma ulaşmasının engellenmesiyle doğrudan alakalıdır. Ölüm içgüdüsünün sonucu olan saldırganlığın düzenli olarak engellenmesi de tıpkı, cinsel içgüdülerin engellenmesi gibi bireyi hasta edebilmektedir. Dolayısıyla Freud, saldırganlığın bir kısmının dış dünyaya yansıtılmasının birey için faydalı olacağını düşünür.

Freud, suçluluk duygusunun insanlık tarihindeki ilk oluşumunu, ilkel hordada yaşandığını iddia ettiği “baba katli” olayına dayandırmaktadır. Öyle ki, kardeşler, zorba babanın kısıtlayıcı etkisi yüzünden ondan nefret ediyorlardı. Fakat, aynı zamanda babanın hordanın çıkarını gözetmesi, koruması vb. sebeplerden ötürü, ona karşı sevgi de besliyorlardı. Başka bir deyişle, oğullarda babaya karşı “ambivalens” (çifte-değerli duygular) durumu söz konusuydu. İçgüdülerine yenik düşerek, babalarını öldürdükten sonra, artık nefret edecek bir nesne kalmadığından, sevgi duyguları ön plana çıktı ve değişime uğrayarak “pişmanlık” duygusuna dönüştü. Babaya karşı işledikleri eylemden ötürü, suçlu olduklarını ve ceza çekmeleri gerektiğini düşündüler. Oğullar, kendilerini babanın yerine koyarak, babanın cezalandırıcı gücünü kendi üzerlerinde uyguladılar ve birtakım yasaklar koydular. Oğulların baba ile olan bu özdeşleşmelerinden Süper-Ego doğmuştur. Sonraki nesillerde, Süper-Ego, babaya yönelik saldırganlık eğiliminin her ortaya çıkışında, suçluluk duygusu oluşturdu, Ego üzerinde baskı kurdu ve bu eğilimleri bastırması için zorladı. Bu noktada Freud, suçluluk duygusunun oluşmasının insan için kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir, çünkü bu duyguya “ambivalens” neden olmaktadır. “Baba katli” anlatısı bir kurgu olmuş olsa dahi, babaya karşı çifte-değerli duygu beslemek suçluluk duygusunun oluşumuna sebebiyet verecektir. Çifte-değerlilik ve suçluluk duygusu, Eros ile ölüm içgüdülerini arasındaki çatışmanın birey üzerinde yarattığı gerilim yüzünden ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma her bireyde çocukken, Oedipus Karmaşası ile tekrarlanır ve sonucunda Süper-Ego ile suçluluk duygusu oluşur. Oedipus Karmaşası, Eros ile ölüm içgüdülerini arasındaki çatışmanın kendini aile içinde gösterme şeklidir. Toplumun temel birimi aile olarak kaldığı müddetçe, Oedipus Karmaşasının yaşanılması kaçınılmazdır (Freud, 2015i, s. 300-301).

Freud, bireyin uygarlık içinde yaşadığı hoşnutsuzluğu, suçluluk duygusuna bağlamaktadır. Ona göre, uygarlıkta ilerlemek için ödenen bedel, suçluluk duygusunun gittikçe artmasıyla mutluluğun yitimidir. Suçluluk duygusu, pişmanlıktan farklıdır, çünkü pişmanlık söz konusu olduğunda bilinç bunun farkındadır (ya da başka bir deyişle pişmanlık Ego’nun içinde bulunduğu durumdur). Fakat, nevrozların incelenmesinden öğrendiğimiz kadarıyla, suçluluk duygusu bilinçdışı olarak da kalabilmekte ve sürekli bir cezalandırılma isteği gibi farklı yollarla da kendini gösterebilmektedir. Freud, nevrotik

olmayan normal bireyin de bilinçdışı suçluluk duygusundan kaynaklı bir tür “hoşnutsuzluk”, ya da Freud’un kendi deyimiyle; “insanların başka güdülenmeler aradığı bir doyumsuzluk” hissedebileceğini belirtmektedir (2015i, s. 302-304).¹⁰⁰

Freud, Eros ile ölüm içgüdüleri arasındaki çatışmanın hem uygarlığın gelişimini hem de tek tek bireylerin gelişimini etkiliyorsa, bu iki süreç arasında bağlantı kurulması gerektiğini belirtmektedir (2015i, s. 307). Bu bağlantı Süper-Ego’dur. Süper-Ego’yu açıklarken, onun bir anlamda evrensel olduğunu (bu zihinsel yapının her insanda bulunduğunu) ve bireyin gelişimi sırasındaki toplumsal koşullara göre şekillendiğini belirtmiştik. Dolayısıyla, çoğunlukla tek tek bireylerdeki ruhsal yapı ile uzlaşma içinde olacak şekilde, toplumun da bir Süper-Ego’su olduğundan bahsedebiliriz. Freud, uygarlığın gelişim sürecinde kültürel ilerlemeden sorumlu bir Süper-Ego’nun evrimleştiğini öne sürmektedir. İnsan uygarlığının Süper-Ego’su olarak düşünülen bu yapı “kültürel Süper-Ego” olarak adlandırılır (Freud, 2015i, s. 309).

Kültürel Süper-Ego’nun oluşturduğu ve en önemli ideal ahlak sistemleridir. Freud’a göre, ahlak “bir sağaltımsal girişim – Süper-Ego’nun emriyle başka herhangi bir kültürel etkinlikle o güne dek gerçekleştirilmemiş bir şeyleri gerçekleştirme çabasıdır” (2015i, s. 310). Uygarlığın, temel sorunu olan saldırganlık eğilimlerinin denetim altına alınması, ahlaki değerler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat, burada temel bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Nasıl bireyin Süper-Ego’su emirler verirken ve yasaklamalar getirirken, Ego’nun mutluluğunu göz ardı ediyor ve Ego’nun bu görevleri yerine getirip getiremeyeceğini sorgulamıyor ise kültürel Süper-Ego da topluma karşı benzer şekilde davranmaktadır. Ahlaki düşünce, bireyin içgüdüleri üzerinde denetim kurabileceğini; toplum içindeki bireylerin, ondan beklenen kısıtlamaları yerine getirebilecek yetenekte

¹⁰⁰ Suçluluk duygusunun ölüm içgüdüleri kaynaklı olduğunu belirtmek gerekir. Açıklandığı üzere insanda Eros ve ölüm içgüdüleri, içgüdülerin birbirleri ile kaynaşabilme özelliği nedeniyle çoğu zaman ayrı şekillerde etki etmezler. Hatırlanacağı üzere, Freud nevrotik belirtileri, cinsel ya da erotik içgüdülerin bastırılmasına ve tamamen doyuma ulaşmasının engellenmesine bağlıyordu. Hasta doyumunu, dış gerçeklikte değil nevrozun yarattığı yeni gerçeklikte sağlamaya çalışıyordu. Eğer, erotik içgüdüler, ölüm içgüdülerinden yalıtılmış bir şekilde ortaya çıkmıyorsa, bu içgüdülerin dış dünyaya yönelişi eş zamanlı olmalıdır. Dolayısıyla, iki grubu da kapsayan genel bir içgüdüsel eğilimden söz edebiliriz. Ego, bastırma mekanizmasını bu ortaklaşa çalışmanın bütün temsilcilerine uygulamaktadır. Freud’un formülasyonuna göre, bastırmaya uğradığında içgüdüsel eğilimin erotik yanı nevroza; ölüm içgüdülerinden kaynaklı saldırganlık öğeleri ise suçluluk duygusuna sebebiyet vermektedir (2015i, s. 307).

olduğunu varsayar. Bunu yaparken de tek tek bireylerin ruhsal yapıları arasındaki farkları göz ardı eder. Fakat, psikanaliz İd'in belirli sınırların ötesinde kontrol edilemeyeceğini gösterir (Freud, 2015i, s. 311). Dolayısıyla, psikanalizin bakış açısından ahlak sistemleri, imkansız amaçlamaktadır ve ahlaki dayatmaların sonucu her zaman hüsrana olacak ve bu durum, genel anlamda mutsuzluğun ya da uygarlığa karşı hoşnutsuzluğun artmasına yol açacaktır. Bireyde hazza ulaşma yolları, başka bir deyişle mutlu olma imkânı tamamen engellendiğinde nevroz oluşumun kaçınılmaz olduğunu hatırlayalım. Kültürel Süper-Ego'ya, bireysel olanın ölçüğünü büyütürük ulaşmıştık; dolayısıyla, toplumun ruhsal yapısının bozulma şekli de doğal olarak bireyinki ile benzerlik gösterecektir. Bu noktada Freud, kültürel Süper-Ego'nun etkisi altında insan uygarlığının nevroitik bir hale gelmiş olabileceğini sorgulamaktadır (2015i, s. 312).

2.6.5. Savaşın Kaçınılmazlığı

Freud'un uygarlık incelemesinin sonuçlarını, oldukça açık bir şekilde dile getirdiği metin, Einstein'ın sorusuna cevaben yazmış olduğu, *Neden Savaş?* ismiyle yayınlanmış olan mektuptur.¹⁰¹ Freud metne, “hak ile güç” arasındaki ilişkiyi inceleyerek başlamaktadır. Freud, bu bağlamda gücü, güç kullanmak olarak düşünmektedir ve zarar vermeye yönelik güç kullanımını şiddet ile özdeşleştirmektedir. Bu şekilde, şiddetin kökeni sorgulanmaktadır (Freud, 2015f, s. 323-324).

Freud, insanlığın ilk dönemlerinde, güçlü olmak ile hakka sahip olmanın (bu gücü kullanmaya yönelik) özdeş olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, ilkel horda “kaba kuvvet” üzerinden yönetiliyordu. Alet yapımının gelişmesiyle dönemin silah teknolojisi de gelişti ve daha iyi silahlara sahip olan topluluk diğerleri üzerinde egemenlik kurmaya başladı.

¹⁰¹ Einstein, 1932 yılında bir mektupla, Freud'a “İnsanlığı savaşın tehdidinden kurtarmanın herhangi bir yolu var mıdır?” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Bu girişim esnasında, dünyanın içinde bulunduğu durumu zihinde canlandırmak gerekirse; “modern devletlerde” totaliter rejimler boy göstermeye başlamış, silahlanma yarışı kızışmış, dünya kutuplaşmış ve ülkeler arası diplomatik ilişkiler azalmış, ülkelerin iç siyasetinde ırkçı söylemler popülerlik kazanmış, dış politikada diğer devletlere yönelik düşmanca tutum sergilenmiştir. Kısacası, bu mektubu yaratan etken, dünya geneline yayılacak ikinci büyük bir savaş yaşanacağı korkusudur. Freud ise, bu girişime isteksiz bir şekilde yaklaşmış, görüşlerini Eros ve ölüm içgüdüleri arasındaki çatışmayı vurgulayacak şekilde özetleyen bir cevap yazmıştır. Daha sonra iki metin, Milletler Cemiyeti Uluslararası Entelektüel İş birliği Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır.

Uygarlıklar geliştikçe, benzer imkanlara sahip olanlar arasındaki rekabetin sonucunu belirleyen etmen zekâ üstünlüğü olmaya başladı. Dolayısıyla, Freud, rekabetin ya da bu bağlamda savaşın, temel amacının her zaman, karşı tarafa kalıcı zarar vermek ve güç iddiasından vazgeçmeye zorlamak olduğunu belirtmektedir (2015f, s. 324). Özetle, bu bakış açısından, insanlık tarihinde uzunca bir dönem boyunca, bir şekilde daha güçlü olanların diğerleri üzerinde dilediğini yapma hakkı olduğu söylenebilir.

Bir kişinin dilediğini yapma hakkının ilk engellenmesi Freud'un anlatısında "baba katli" olayı ile gerçekleştirilir. Oğullar tek başlarına babanın gücüne karşı gelemeyecekleri için güçlerini birleştirme yoluna gittiler ve bu eylemi gerçekleştirdiler. Birbirlerine babanın koyduğu gibi yasaklar koyma yolunu tercih etmeleri, artık eşit kardeşlerin oluşturduğu toplulukta hukukun ilk halinin oluştuğunu göstermektedir. Fakat, bu durumda da kurallara uyulmadığında bireyler şiddetle karşı karşıya kalıyorlardı. Babanın gücünün yerini topluluğun birey üzerinde güç kullanma hakkı aldı ve topluluğun uyguladığı cezalar babanın verdiklerinden çok da farklı değildi (Freud, 2015f, s. 325).

Freud'a göre kurulan yeni topluluk, eşit güçte bireylerden oluşmuş olsaydı, birbirleriyle uyum içinde yaşamaları mümkün olabilirdi. Bu durumda, hiçbir birey bir diğeri üzerinde gücünü kullanmaya kolayca girişmeyecek, çünkü çatışmanın sonucunun nasıl gelişeceğinden emin olamayacaktı. Fakat, Freud böyle bir topluluğun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini belirtir. Her topluluk kaçınılmaz olarak eşit güçte olmayan ögelerden oluşmaktadır ve bunun sonucunda topluluk efendiler ve onlara hizmet etmek zorunda olan köleler olarak bölünmektedir. Bu bölünme iki çeşit girişimi ve sürekli bir güç savaşını doğurmaktadır. Efendi konumunda olanlar güçlerini daha da artırmaya, hukukun üstünlüğünü tamamen yok saymaya ve salt gücün etkin olduğu başlangıç noktasına dönmeye çalışırlar. Köle konumundakiler ise, sürekli olarak yasaların kendi lehlerinde değiştirilmesini ve onlara daha fazla hak tanınmasını talep ederler (Freud, 2015f, s. 326). Dolayısıyla, topluluk içinde çıkar çatışmalarının sonlanmasını beklememek gerekmektedir.

Topluluk içindeki çatışmalar, bir dış tehditle karşı karşıya kalındığında askıya alınabilir.

Dış güç olarak bir topluluğun, bir diğeri üzerindeki güç kullanımı, topluluğun yasalarını tamamen değiştirmek ve onları kendilerine tabii kılmaya çalışmak açısından daha yıkıcıdır. İnsanlık tarihi bu amaçla yapılmış savaşlarla doludur. Hatta bazı uygarlıklar, devlet yapılarını tamamen fetih yapmak üzerine organize etmişlerdir. Başka bazı uygarlıklar da iç çatışmaları bitirmek ve kalıcı barışı sağlamak bahanesiyle sıklıkla savaşı kullanmıştır. Bütün bu gözlemler, savaşın insanlığın bir gerçeği olduğunu göstermektedir. Freud'a göre, modern zamanlarda insanlık, "nadir ama çok daha yıkıcı büyük ölçekli savaşları, çok sayıda ve aslında bitmeyen küçük savaşlara" tercih eder hale gelmiştir (2015f, s. 327).

Hatırlanacağı üzere, bir topluluğu bir arada tutan iki etmen bulunuyordu; ceza korkusu ve özdeşleşme, yani üyeler arası duygusal bağ oluşumları. Freud, insanlık tarihinde düşünceler üzerinden duygusal bağ oluşturma girişimleri olduğunu belirtmektedir. Freud'a göre, bazı dönemlerde, düşünce sistemlerinin, ya da ideolojilerin, insanları bir araya getirme, aralarındaki bağı kuvvetlendirme ve çatışmaları sona erdirmeye konusunda kısmi başarıları olsa da tarihin geneline bakıldığında pek de başarılı oldukları söylenemez. Bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

Böylece gerçek gücün yerine düşüncelerin gücünü geçirme girişimi şimdiki halde başarısızlığa mahkûm gibi görünmektedir. Hukukun başlangıçta kaba şiddet olduğunu ve bugün bile şiddetin desteği olmadan bir şey yapamayacağını göz ardı edersek yanlış bir hesap yapmış olacağız (Freud, 2015f, s. 328-329).

Şiddet kullanımı ve savaş, Freud tarafından, insanlardaki saldırgan eğilimlere dayandırılmaktadır ve kökeninin ölüm içgüdülerinde yattığı düşünülmektedir. İçgüdülerin birey üzerinde etkisinin hiçbir zaman kaybolmadığını ve içgüdüleri tamamen denetim altına almanın olanaksız olduğunu hatırlayalım. Dolayısıyla, Freud, insan saldırganlığını yok etmeye çalışmanın beyhude bir çaba olduğunu belirtmektedir ve bunun gerçekleşeceğine inanmak bir yanılsamadır. Savaşa karşı ancak dolaylı olarak önlem alınabilir ve yöntem olarak insan topluluklarında, ölüm içgüdüleri kadar güçlü olan Eros'un etkinliğinin artırılması seçilmelidir (Freud, 2015f, s. 332). İnsanların birbirlerini, şiddet nesnesi olarak görmesini engellemenin yolu, onlar arasındaki özdeşleşmeleri ve

sevgi bağlarını artırmaktır.

Freud'un, savaşa karşı alınacak dolaylı önlem olarak verdiği diğer öneri de yönetici sınıfın iyi eğitilmesidir. İnsanların doğuştan eşit güçte olmadıkları ve önderler ile izleyiciler, olarak iki sınıfa (ilk sınıf azınlıkta kalacak şekilde) ayrıldıkları belirtilmektedir. Önderler grubunun, içgüdüsel denetime sahip olması ve hayatlarında entelektüel etkinlikleri öncelikli hale getirmesi için mevcut durumdan daha iyi eğitilmeleri gerekmektedir. Freud'a göre, bu ortamın sağlanabileceği ideal ortam, "içgüdüsel yaşamlarını mantığın diktatörlüğünün emrine vermiş bir insanlar topluluğudur." (2015f, s. 333).¹⁰²

Peki, savaş, bu şekilde, doğal ve engellenemeyen bir şey olarak sunulmasına rağmen, gene de neden insanlığın büyük bir bölümü tarafından lanetlenmiştir? Freud'a göre uygarlığın gelişimi organik, evrimsel bir süreçtir.¹⁰³ Uygarlık süreci ilerledikçe, insanda ruhsal değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin en önemlileri; içgüdüsel yaşamın denetim altına alınmasına yönelik zekanın gelişimi ve saldırganlığın içselleştirilerek vicdanın oluşumudur. Dolayısıyla, ilkel insan için doyum kaynağı olan bir şey, uygarlık basamağında sonraki nesiller için reddedilmesi gereken bir şey olmuştur. Savaş olgusu da bu şekilde karşı çıkılan bir şey haline gelmiştir. Freud'un deyişiyle; "savaş uygarlık sürecinin bize empoze ettiği ruhsal tutuma en kaba karşıtlık içindedir ve bu nedenle biz ona başkaldırmak zorundayız" (2015f, s. 335). Dolayısıyla, savaşın yarattığı yaşam şartları, modern insanın ruhsal durumuna taban tabana zıttır ve karşılaşıldığı takdirde ciddi ruhsal bozukluklara sebebiyet vermektedir.

¹⁰² Freud'un kendisi de çözüm önerilerini, gerçekçilikten uzak olması nedeniyle, pek de verimli bulmamaktadır. Metinde birden çok kez ütopyacılık kelimesi geçmektedir.

¹⁰³ Freud, *Musa ve Tektanrıcılık* eserinde, organik süreç görüşünü Musa'nın takipçilerinin (kavmin) başından geçen olayları çözümleyerek geliştirmeye çalışmıştır (Freud, 2015e).

3. BÖLÜM: FREUDYEN PSİKANALİZ-FELSEFE İLİŞKİSİ VE FREUDYEN PSİKANALİZİN TEMEL KAVRAMLARININ PLATON'DA TEŞHİSİ

Freud, felsefe tarihini, bilinçdışını tanımak istemediği için birçok kez eleştirmiştir.¹⁰⁴ Freud'un bilinçdışına yer vermeyen felsefi görüşler olarak Descartes'ın görüşlerini ve Descartesçı özneyi kastettiğini düşünebiliriz.¹⁰⁵ Descartes'a göre insanın en kolay ve açık olarak algılayabileceği şey kendi zihinsel süreçleridir, dolayısıyla insan kendi zihinsel süreçlerinden kuşkulanamaz. Fakat, insanın geri kalan her şeyin varlığından kuşkulanmaya hakkı vardır. Descartes, kuşkusundan dolayı nesnesiz düşünen bir özneye ulaştıktan sonra, artık kuşku etmemek adına, Tanrı'nın dış dünyanın varlığını garanti altına alması gerektiğini düşünmüştür. Bu formülasyonun amacı insanın bilgisinde yanılmadığının, şayet bir yanlışlık varsa bunun yöntemsel olacağını gösterilmesidir (Descartes, 2015). Böylece, Descartesçı özne tarafından her şeyin bilinçli olarak algılandığını ve öznedeki bilinçdışına yer olmadığını görürüz. Freud'un böyle bir özneyi kabul edememesi doğaldır. Freud için bilinç, bilinçdışının büyüklüğü ile karşılaştırıldığında anlak, önemsiz bir niteliktir ve zihinsel süreçlerin büyük bir kısmı bilince yabancıdır. Algının tamamının bilinçli olduğunu düşünmek ve bilincin ulaştığı bilgilerin güvenilirliğinden bahsetmek yanıltıcı olur. Dolayısıyla, Lacan'ın belirttiği gibi, Freud ile Descartes'ın özneleri arasında bir asimetri bulunmaktadır (2017, s. 42).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Brook ve Young, Schopenhauer'i Freud'un entelektüel öncülü olarak değerlendirdikleri çalışmada; bilinçdışının Alman felsefe geleneği içinde, özellikle Schopenhauer ve Nietzsche olmak üzere, tartışılan bir kavram olduğunu, hatta Freud'un öğrencilik yıllarında, şayet felsefe ile ilgilenmişse, dönemin önemli görülen metinlerinde bu kavram ile karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler (Brook & Young, 2019).

¹⁰⁵ İnsanda özgür bir irade olduğunu ve insanın eylemlerini bilinçli bir şekilde yaptığını iddia eden Locke ve Kant gibi düşünürlerle de bu karşıtlık kurulabilirdi (Skirbekk & Gilje, 2017, s. 478). Fakat, Descartes modern felsefe geleneğinin kurucusu kabul edildiği ve özne tartışması Descartes üzerinden yürütüldüğü için çalışmamızda ona yer verdik.

¹⁰⁶ Asimetrisinin sebebi, Freudyen öznenin yerleştiği alanın bilinçdışı olmasıdır. Descartesçı özne ise bilinçten başka bir şey değildir. Fakat, Lacan'a göre iki öznenin de amacının kesinliğe ulaşmak olmasından dolayı, Freud ile Descartes'ın öznenin beklentisi aynıdır. Freud, bilinçten kuşkulanarak, kesinliği bilinçdışının varlığında aramaktadır. Böylece, bilinçdışı içerik çözümlenerek öznenin yanılması engellenebilir (Lacan, 2017, s. 41-42). Althusser ise Freudyen öznenin, bilimsel etkinlikte uğraşan, "yanılmayan" öznenin tam tersi olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla, Althusser, Freud'un yaklaşımının Kartezyen bir yaklaşım olduğuna katılmamaktadır (Gillot, 2009, s. 112-113)

Ricoeur ise, Freudyen psikanalizi, “öznenin hiçbir zaman sanılan özne olmadığını keşfetmek” olarak yorumlamaktadır (2007, s. 363). Başka bir deyişle, psikanaliz, özne için bilincin tali bir nitelik olduğunun keşfi ve Descartesçi özneye doğrudan bir eleştiridir. Ego ve dolayısıyla bilinç, zihinsel yaşamın ana yönlendiricisi olmaktan çok uzaktır.

İlk bakışta, Freud’un felsefe tarihindeki diğer görüşleri değerlendirmemesini ve bütün felsefe tarihini Descartes ile (yani bilinçli özne ile) bir tutmasını anlamak oldukça güçtür. Bu konunun üzerine detaylı eğildiğimizde Freud’un bilimsel dünya görüşü dediği şeye takıntısı yüzünden böyle davrandığını görmekteyiz. Görüşlerinin son haline ulaştığı bir zamanda, verdiği yeni konferanslarda, psikanalizin bir dünya görüşü sunup sunmadığı konusuna değinmiştir. Freud’a göre bir dünya görüşü; “varlığımızın ortaya attığı bütün sorunları tek bir ilkeye göre çözümleme gücünde olan bir zihin yapısı” olarak tanımlanmaktadır. Psikanaliz kendi başına bir dünya görüşü oluşturma yeteneğinde değildir, fakat kendisi bir bilim olduğundan bilimsel dünya görüşüne göre hareket etmek zorundadır (Freud, 2015g, s. 199). Bilim, din ve felsefe etkinlikleri dünya görüşü oluşturma gücüne sahiptirler ve birbirleri ile yarış halindedirler. Freud, felsefenin çoğunluğa ulaşma gücü olmadığını belirterek, felsefeyi yarış dışı bırakmaktadır (2015g, s. 202) ve metnin devamında dini dünya görüşü sert bir şekilde eleştirilerek, tercih edilmesi gereken bilimsel dünya görüşü olduğunu beyan etmektedir. Jung’un deyişiyle, felsefeye bir sırt çevirme olarak görülebilecek bu değerlendirme şeklinin, sadece felsefenin bilinçdışı tanımaması ile alakalı olduğunu düşünmek oldukça zor gibi gözükmektedir (2016c, s. 367). Freud için, genel anlamda felsefenin tercih edilebilir olmadığını ya da en azından tercih edilebilir tek şeyin bilim etkinliği olduğunu söyleyebiliriz. Bilimsel etkinliğin, uygarlık içindeki insanın daha az acı hissetmesi için bir saptırma olarak değerlendirilmesi bu görüş ile çelişmez, çünkü Freud’a göre insanın elinde bilimsel etkinliğin yerine geçebilecek başka bir yöntem bulunmamaktadır.

Bilimsel etkinliği her şeyin üzerinde görmesi dolayısıyla, Freud’u bir pozitivist olarak sunabiliriz.¹⁰⁷ Dolayısıyla, onun için psikanalizin saygı görmesi ve bilim olarak kabul edilmesi oldukça önemliydi. Aynı zamanda, insan bilimlerinde yeni çalışma alanları

¹⁰⁷ Skirbekk ve Gilje, 1912’de Berlin’de kurulmuş olan Pozitivist Felsefe Topluluğu’na üye olması nedeniyle, Freud’un pozitivistliğe saygılı olduğunu belirtmektedir (2017, s. 490).

açtığı için bilime çok büyük katkı yaptığını düşünüyordu.¹⁰⁸ İronik olarak, Freud'un görüşleri deneye açık olmaması dolayısıyla, bilimsel olarak görülmeyip çoğunlukla eleştirilmiştir. Örneğin Ricoeur, psikanalizi incelemeye tabii tutan diğer disiplinlerden gelen kişilerin genel kanısının, psikanalizin bilimsel bir kuramın temel gereklerini yerine getirmediği konusunda hemfikir olduğunu belirtmektedir (2007, s. 301).¹⁰⁹ Dolayısıyla, Freudyen psikanalizin kendi inandığı gibi bilimsel dünya görüşüne ait olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dini görüşlerin ve ahlakın kökenini açıklama girişimleri ve eleştirileri nedeniyle, psikanalizin dini dünya görüşüne ait olmadığı da açıktır. Freud'un kendi sınıflandırmasına uyduğumuz takdirde, geriye bir tek psikanalizin felsefe içinde değerlendirilmesi kalmaktadır ki bu ilişkinin gösterilmesi de tez çalışmamızın ana

¹⁰⁸ Freudyen psikanaliz üzerine epistemolojik tartışma bu çalışma içinde tamamıyla sunulamayacak kadar geniştir; çünkü bilim felsefecileri, Frankfurt okulu, Althusser ve Foucault vb. gibi, Freud sonrası dönem düşüncesinde ağırlığı olan kişiler tarafından ele alınmıştır. Freud'un gerçekten bir paradigma değişikliğine sebep olup olmadığını bu düşünürlerden bazılarına başvurarak tartışabiliriz. Örneğin, Althusser'e göre, psikanaliz sonrası, psikolojinin öznesi, bir soyutlama olan "ruh" yerine, bilinçdışı olmuştur. Aynı zamanda, psikanaliz; sosyoloji, antropoloji gibi diğer insan bilimlerinin "önüne geçmiş", kavramları ile bu alanları destekleyerek canlandırmıştır. Kendi deyişleyle: "kendi döneminin kültürü tarafından reddedilen Freud daha sonra kabul gördü, her yeri ve her şeyi işgal etti." (Althusser, 2006, s. 127) Bu bakış açısına göre paradigma değişikliği olmuştur. Tura ise, psikanalizin psikiyatride bile hiçbir zaman bir paradigma haline gelmediğini belirtmektedir. Tura çalışmasında, psikanalizin diğer bilimsel teorilere oranla çok daha fazla varsayımına sahip olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla, psikiyatrlar epistemolojik tartışmaya katılmadan, sezgisel olarak bile, teorinin tatmin edici olmadığı gerekçesiyle psikanalize cephe alabilmektedir (Tura, 2021, s. 11-30). Kesin bir yargı bildirmek yerine, yönteme daha kuşkucu yaklaşan Foucault ise, yöntemin soy kütüğünü çıkarmaya çalışmış ve tekniğin, eski kendini bilme-kendine yardımcı olmaya yönelik (örneğin, Katolik kilisesindeki itiraf teknikleri) uygulamalarla olan bağlantısını göstermiştir (Hutton, 2021, s. 172-173). Foucault, *Akıl Hastalığı ve Psikoloji* isimli eserinde ise 19. yüzyılla birlikte, akıl hastalıklarının tanımlanma şeklinin değiştiğini belirtmektedir. Foucault'ya göre, eskiden akıl hastalıkları yalnızca semptomların tespit edilmesine bağlı bir şekilde negatif olarak tanımlanıyordu, başka bir deyişle hastalıkların bireyden bağımsız bir özü olduğu düşünülüyordu. Yeni bakış açısında ise, bireyin bütünsel tepkilerine odaklanılmış ve akıl hastalıkları kişilikte bozulmalar veya sapmalar üzerinden tanımlanmıştır (Foucault, 2020, s. 15-17). Görüldüğü üzere, Foucault'ya göre, bilimsel yöntemde bir değişiklik olmuştur; fakat, o bu değişikliği tek bir kişiye mal etmemektedir. Bu noktada ne söylememiz gerekir? Freud'un fikrinsel yenilikler getirdiğini belirttikten sonra, yöntemsel olarak psikanalizi, Foucault gibi, eski çağların bazı uygulamalarının tıbbileşmesi olarak mı görmeliyiz? Çalışmamızın bakış açısından, Freud'un geliştirdiği kavramların bilime yön verdiği açıktır, fakat bu psikanalizi doğal bilim olarak sınıflandırmamız için yeterli olmayabilir. Belki bu noktada, Habermas gibi psikanalizin bir hermeneutik bilim olduğu söylenebilir (Skirbekk & Gilje, 2017, s. 493). Fakat, çalışmamızda psikanalizi felsefe geleneği içinde konumlandırmak için uğraşmaktayız. Nihayetinde, "psikanaliz bir bilim midir?" sorusuna, Foucault'dan yardım alarak cevap verebiliriz: "bir bilim olma iddiasının beraberinde getirdiği iktidar tutkusunu sorgulamak gerekmez mi?" Başka bir deyişle, psikanalizin bilimleştirilmesi başka bilme türlerini dışlamaktadır (Foucault, 2021, s. 26). Dolayısıyla, bilim olmaması psikanalizi daha değerli kılmaktadır.

¹⁰⁹ Freudyen psikanalizin bilim dışı olduğunu savunan görüşlere örnek olarak, Karl Popper'in eleştirilerini sunabiliriz. Kısaca belirtmek gerekirse; psikanaliz yanlışlanmadığı için bir bilim olamaz. Örneğin, hekim hastasının bir rüyasını yorumladığında, yorum hasta tarafından kabul edilirse bu durum yöntemin işe yaradığını (doğruluğunu) göstermekte; yorumun reddedildiği durumda ise, hastadaki bastırılmış içeriğin bilince gelmesine yönelik direncin dışavurumu olarak kabul edilmektedir. İki olasılıkta da psikanaliz yöntemi geçerliliğini korumaktadır (Skirbekk & Gilje, 2017, s. 491). Popper'in bu bakış açısına yöneltebilecek eleştiriler için bakınız: (Tura, 2021, s. 11-30).

amaçlarından birisi olarak belirlenmiştir.¹¹⁰

Freud'un belirlediği şekliyle psikanalizin, felsefe içinde değerlendirilmesine bir örnek sunmak için bir kez daha Ricoeur'e başvuruyuz. Ricoeur, psikanalizi "yok edilemez, zamandan bağımsız arzu ile ilgili örtük bir felsefe" olarak betimlemektedir. Psikanaliz, İd'in isteğinin duygulanımda ortaya çıkması fakat, bilinçte temsil edilememesinin sınırlarını göstermektedir. Bu özelliği onu, felsefe tarihinde, rasyonaliteyi yıkmaya çalışan ya da en azından irrasyonaliteyi vurgulayan, arzusunun veya arzuya sebep olan içgüdünün a priori olduğu diğer görüşlerle aynı konuma getirmektedir. Ricoeur'e göre, Nietzsche ve Schopenhauer, aynı sorunla uğraşmışlardır. Hatta, Ricoeur algı ve bilinci birbirinden ayırması, bilinç tarafından fark edilemeyen algıların olduğunu iddia etmesi nedeniyle, Leibniz'in Freud'a olan yakınlığına dikkat çekmektedir (2007, s. 389-391).¹¹¹

112 113

¹¹⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Freud sonrası psikanalize ait görüşleri, doğrudan Freud'un eleştirilmesine katkıda bulunmadıkları müddetçe bu değerlendirmeye dahil etmemekteyiz.

¹¹¹ Brook ve Young, *Schopenhauer ve Freud* isimli çalışmalarında bu iki ismi aynı gelenek içinde telaffuz etmemize olanak sağlayan bağlantıları göstermişlerdir. Schopenhauer'e göre, "isteme" yaşamın bütün fenomenlerini oluşturan temeldir. İsteme kördür ve kendini gerçekleştirmek, canlılığı sağlamak için sürekli bilinçsizce çabalamaktadır. İnsan bilinci istemenin saf halini algılayamaz. İnsan yalnızca, istemenin kendini gösterme tarzları olarak cinsel arzusunun ve yaşam sevgisinin farkına varabilmektedir. Hatırlayacağımız üzere Freud'un ilk içgüdüler kuramına göre, cinsel içgüdüler ve kendini koruma içgüdüleri insan yönelimlerinin temelini oluşturmaktadır ve kendileri bilince yabancıdır, temsilcileri aracılığıyla algılanırlar. Aynı zamanda, Schopenhauer'e göre, idrak (intellect) istemeye göre ikincildir ve istemenin kendini gerçekleştirmesi için isteme tarafından üretilir. Arzulamaya, düşünmeye, inanmaya sebep olan istemenin kendisidir; idrak istemeyi gerekçelendirmek için vardır. İdrak ile istemenin ilişkisi, Ego ile İd'in arasında olana benzemektedir. İdrakı yöneten, yönlendiren, kışkırtan istemedir. Schopenhauer'e göre bilinçli içerik doğası gereği, parça parçadır; birliği sağlayan, düşünceleri ve temsilleri bir arada tutan istemedir (Brook & Young, 2019; Schopenhauer, 2020). Bu şekilde baktığımızda, idrak istemenin güdümündedir. Özcüler, Freud için aklın araçsal bir akıl olduğunu ve aklın yetilerinin istemelerin gerçekleştirilmesine hizmet ettiğini belirtmektedir (2015, s. 53). Dolayısıyla hem Freud hem de Schopenhauer'i insanı irrasyonel olarak tanımlayan düşünürler arasında gösterebiliriz.

¹¹² Nietzsche ile Freud'un benzer kavramlar ile hareket ettiğine yönelik güncel bir çalışmaya; Gemes'in *A Better Self: Freud and Nietzsche on the Nature and Value of Sublimation* makalesine başvurabiliriz. Gemes'e göre, Freud'un yüceltme kavramı çelişkilidir ve yüceltme ile patolojik semptomlar arasındaki ayrım belirsizdir. Örneğin cinsel arzuların bastırılmasından bir sanat yapıtı ortaya çıkabildiği gibi, bu durum nevrotik bir semptom da sebebiyet verebilmektedir. Bu çelişkiyi gösterebilmek için Gemes, Freud'un Leonardo da Vinci üzerine yaptığı analizlere başvurmaktadır. Gemes'in vardığı sonuç, bir durumun semptom değil de yüceltme olabilmesinin koşulu olarak Freud'un, uygarlığın yararına bir eylemde bulunmak olduğunu göstermesi ve bunun da anlamsız olduğudur. Gemes, bu sorunu çözmek adına, Nietzsche'nin yüceltme kavramına başvurmaktadır. Bu şekilde yüceltme, dürtülerin bir araya gelerek benliği güçlendirmesi; patolojik semptomlar ise dürtülerin çatışarak benliği güçsüzleştirilmesi olarak tanımlanır (Gemes, 2019). Freud'un Leonardo üzerine çözümlerine çalışmamızda yer vermediğimiz için daha detaylı bir anlatım sunmamayı tercih ediyoruz.

¹¹³ Leibniz, *Monadoloji*'nin 14. maddesinde, algının bilinçten ve farkındalıktan özenle ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, Kartezyen gelenek, fark edilmeyen, bilince ulaşmayan algıları yok sayarak büyük bir hataya düşmüştür. Takip eden maddede ise Leibniz, algıdaki değişimi sağlayan iç ilke olarak "iştahatın

Freud'un görüşlerinin felsefe altında değerlendirilebileceğini gösterdikten sonra, tez çalışmamızın hedeflerini gerçekleştirmek adına Platon ile Freud'un karşılaştırmasını yapmamız gerekmektedir. Çalışmamızın amacı Freud'un Platoncu olduğunu iddia etmek değildir. Freud'un entelektüel öncüllerini belirlemek zorunda olsaydık muhtemelen, kendinden önceki Alman felsefe geleneğine, yani Schopenhauer ve Nietzsche gibi isimlere bakmamız gerekirdi. Hatta uygarlığı tasarlama, oluşturma şekilleri açısından da Hobbes, Locke ya da Rousseau ile benzerlik kurabilirdik. "Herkesin birbirine karşı savaşı" düşüncesini Freud da rahatlıkla dile getirebilirdi (Hobbes, 2017, s. 101). Çalışmamızın temel iddiası, bu iki düşünürün insan ruhunu ve uygarlığı bir arada tutan nedenleri (Platon söz konusu olduğunda bir arada tutacak nedenleri) açıklama şekillerinin ve dolayısıyla başvurdukları kavramların, birbirlerine çok yakın olduğudur. Bu nedenle, paralellik içinde olan görüşleri, yapmış olduğumuz Platon anlatısını takip ederek, teker teker sıralayacak ve bağlantılar kuracağız. Fakat, bu noktada belirtmek gerekir ki, anlatıların benzerlik taşımaya rağmen; düşünürler, insan ve uygarlık üzerine vardıkları sonuçlar bakımından, birbirlerine oldukça uzak bir konumda durmaktadır. Benzer düşünceleri kullanarak Platon, ideal bir toplum tasarlamaya çabalarken, bu düşünceler Freud'u uygarlığı nevroitik olarak betimlemeye yönlendirmiştir. Çalışmamızda bu durumun nedenlerini bulmaya çalışmaktayız.

Platon'un adalet tanımını, herkesin üzerine düşeni yerine getirmesi ve daha fazlasını istememesi olarak tanımlayabiliriz. Gerek *Politeia*'da gerekse *Gorgias*'ta, adaletin "güçlünün yararına olan şey" olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Freud'un *Neden Savaş*'ta yapmış olduğu, hukukun kökenine dair incelemeyi hatırlarsak, insanlığın ilk zamanlarında güçlü olmak ile hakka sahip olmanın aynı şey olduğu vurgulanmıştı. Dolayısıyla, Freud'un, Sokrates'ten çok Kallikles'in görüşlerine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Freud'un anlatısında, "baba katlini" gerçekleştiren kardeşler, herkesin eşit haklara sahip olduğu yeni bir topluluk oluşturmaktadır. Bu noktadan sonra, gücün hak ile

(appétition)" bahsetmektedir (2011, s. 17). Bu noktada, Descartes'a yönelik bir eleştiri olarak Spinoza'yı da anmamız gerekmektedir. Spinoza, ruhun hem açık ve seçik hem de bulanık fikirlere sahip olarak, kendi varlığını devam ettirmek için çaba sarf ettiğini belirtmektedir (2011, s. 343). İki düşünürün de zihinde bilince açık olmayan içerikler olduğunu öne sürmesi nedeniyle, onları "bilinçli özne" karşıtı düşünürler olarak sunuyoruz.

eşit olduğu doğal durum yerine, yasa geçirilmiştir. Dolayısıyla, Kallikles'in belirttiği, doğaya göre adalet ile yasaya göre adalet ayrımı Freud için de geçerlidir. Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü*'ndeki konumuna benzer bir konumda olan Freud'a göre¹¹⁴, hukukun kökeni uygarlığın ilerlemesi sırasında unutulduğu için, insanların neden adil olmamak adına bu kadar uğraştıkları anlaşılmamaktadır.

Platon'da tartışılan, insanların aslında adil olmayıp adil olarak gözükme istemesi olgusu Freud için de geçerlidir. Freud'a göre modern devletlerin ceza sistemi, modern insanı ikiyüzlü olmaya itmektedir. Başka bir deyişle, Freudyen anlamda kültüre duyarlı olmayan bir insan, toplum içinde yaşamanın kazandırdığı avantajları kaybetmemek adına, kültüre duyarlıymış gibi davranmaktadır. Freud'un bu düşüncesi, Platon'un bozuk yönetim biçimlerinde görüldüğü, filozof kralın yönetiminde görülmeyeceğini iddia ettiği ruhta çelişki durumunun, modern insan için olan bir yeniden anlatımından başka bir şey değildir. İki düşünür için de sosyal yaşamda "ikiyüzlülük", bireyin ruhsal yaşantısına zarar verecek niteliktedir.

Politeia'da sonradan "ideal" yönetim haline gelecek olan, topluluğun oluşma sebebi zorunluluktur. İnsanlar kendi kendilerine yetemedikleri için, hayatta kalmak adına bir araya gelmek zorundadırlar. Freud, için uygarlığın gelişmesinde temel etkenlerden birinin zorunluluk (Ananke) olduğunu düşündüğümüzde bu iki görüş birbirleriyle uyuşmaktadır. Bu noktada dikkatimizi çeken durum, Sokrates'in ilk başta, sadece temel gereksinimlerin karşılanmasını (lüks sayılabilecek herhangi bir şeye yer verilmemesini) hedefleyen bir topluluk kurmaya niyetli olması; başka bir deyişle, bireylerin hazza yönelik mutluluğunu göz ardı etmesidir. Platon'un genel tutumu, *Politeia* metni boyunca karşımıza çıktığı haliyle, bütünün mutluluğuna zarar vereceği gerekçesiyle, hazza yönelik bireysel

¹¹⁴ *Ahlakın Soykütüğü'nün* birinci çalışmasında Nietzsche, insanlığın ilk dönemlerinde "iyi" kelimesinin her zaman "soyluluk" ile bağlantılı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Soylu olanlar, yani "efendiler" kendilerini "iyi" olarak düşünüyor, "kötü" ise onlara hizmet etmekle yükümlü olan "köleler" için kullanılıyordu. Nietzsche'ye göre, gücü elinde bulunduran aristokratlar, isteklerini yerine getirmeyen köleler üzerinde dilediklerini yapma hakkına sahip olduklarını düşünüyorlardı ve bu hak ikinci çalışmadan çıkarabileceğimiz üzere şiddet uygulamaya denk düşmektedir. Fakat, uygarlık ilerledikçe ve güçsüzler yönetimde hak sahibi olmaya başlayınca, içlerinde soylulara yönelik "hınç" yüzünden değerlerde bir tersine çevirme işlemi yapmışlardır. Dolayısıyla, "iyi" ve "kötü" kavramlarının ve aynı zamanda hukukun temeli unutulmuş, "iyi" olmak "bencil olmamakla" özdeşleştirilmiştir ve bunun sonucunda kendi doğasını yadsıyan hasta bir insan modeli ortaya çıkmıştır (Nietzsche, 2017).

doyumları kısıtlamaktır. Freud'un bakış açısından ise, bireysel doyuma yönelik kısıtlama arttıkça; uygarlığa karşı beslenen düşmanca duygular da artmaktadır. Dolayısıyla, kısıtlamaların artması bütünü korumak yerine, ona zarar vermektedir. Fakat, aynı zamanda uygarlık, varlığını sürdürebilmek adına bu kısıtlamaları uygulamaya devam etmektedir. Bireylerin doğuştan getirdikleri, hazza yönelik güdülerin doyumunun kısıtlanması, iki düşünür için de uygarlığın koşulu olarak belirlemektedir.

Platon için, bireylerin kısıtlamaları kabullenmesi ve bütünün mutluluğu uğruna çalışabilmesi için küçük yaştan itibaren eğitilmesi gerekmektedir. Bu noktada, Freud'un eğitim anlayışının, Platon ile paralellik içinde olduğunu belirtebiliriz. Freud için, eğitim haz ilkesinin fethedilmesi yerine gerçeklik ilkesinin başarılı bir şekilde konulmasıdır. Başka bir deyişle, bireye sürekli doyum peşinde koşmak yerine, kendisine yararlı olanın peşinde koşması gerektiğini öğretmektir. Platon'un tasarlamış olduğu eğitimde ise, temel amaç bütün yurttaşların ölçülülük erdemine sahip olmasını sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında, iki düşünürün eğitilmiş bireyden anladığı, kendisine hâkim olmayı başarabilen bireydir. Eğitim konusunda bir başka benzerlik ise hem Platon'un hem Freud'un yeni nesillerin eğitimini her şeyin üzerinde tutmasıdır. Platon *Politeia* metninin oldukça geniş bir kısmını, gençlerin eğitiminin nasıl olması gerektiğine adanmıştır. Gençlerin ruhlarındaki uyumu hiçbir zaman kaybetmemeleri ve yoldan çıkmamaları için eğitimin revize edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Freud için ise, psikanalizin bulgularının gelecek nesillerin eğitime uygulanması, en büyük kazanım olacaktır.¹¹⁵

Freud ile Platon arasındaki en çarpıcı farklılık mutluluğu tanımlayış şekilleridir. Freud, mutluluğu haz ilkesine indirgemıştır. İnsan haz elde ettiği sürece mutludur. Platon, bu görüşü *Gorgias* diyalogunda Kallikles'e söyletmiş ve sonrasında eleştirmiştir. Platon için haz "mutlu yaşamın" yalnızca bir parçasıdır ve kişinin gerçek anlamda mutlu olabilmesi için yaşamında hazdan başka şeylerin de peşinde koşması gerekmektedir. Dolayısıyla, Platon'un "mutlu yaşamı" haz ilkesinden çok gerçeklik ilkesi ile bağdaştırılmalıdır. İki düşünürün hazza karşı tutumları, yaşam şekillerini değerlendirmeleri ile birlikte düşünüldüğünde, daha da anlam kazanmaktadır. Platon, farklı yaşam türlerinden

¹¹⁵ Freud, *Yeni Giriş Konferansları*'nın altıncı bölümünün büyük bir kısmını, eğitim bilimi ile psikanaliz ilişkisine ayırmıştır (2015g, s. 185).

kaynaklı, farklı memnuniyet çeşitlerinden bahsetmektedir. Örneğin, bilgi seven bir insan bilgi peşinde koştukça mutlu olacak, genel ruh hali ise sevinç-memnuniyet olacaktır. Freud'u düşündüğümüzde ise karşımıza çıkan genel ruh hali memnuniyetin tersi, hoşnutsuzluk olacaktır. Aynı zamanda, birden fazla hoşnutsuzluk çeşidinden de bahsedemeyiz. Doğrudan hazza ulaşmanın engellenmesinden kaynaklı olan hoşnutsuzluk, Freud'a göre modern insanın içinde bulunduğu ruh halidir. Platon'un bilgi peşinde koşmaktan hoşnut olan insanı; Freud için, sefaletini hafifletmek için kendisine güçlü bir saptırıcı bulan kişidir. Çünkü, bilimsel etkinlik sırasında içgüdünün doğrudan bir doyumunu söz konusu değildir ve dolaylı doyumlar, hiçbir zaman doğrudan doyumların yerini tutamazlar. İki düşünür arasındaki bu farklılık, insan yaşamını değerlendirirken hazzı konumlandıkları yerden kaynaklanmaktadır.

Hazza ulaşmanın canlı için en önemli şey olduğunu kabul ettiğimiz zaman, Platon'un "adil olmayan insanın adil olandan daha mutsuz olacağı" görüşü de anlamsız hale gelmektedir. Platon'un anlatısında tiran en mutsuz kişi olarak belirlenmiştir. Tiran karaktere psikanaliz açısından bakarsak eğer; diğer vatandaşlar üzerindeki toplumsal kısıtlamalar tiran için geçerli olmadığı ve ister cinsel içgüdüler, isterse de yıkıcı içgüdülerin doğrudan doyumunu söz konusu olduğunda, tiran diğer vatandaşlardan daha avantajlı konumda olduğu için, tersine en mutlu insan olduğunu söylememiz gerekir. Dolayısıyla, Freud için, adalet ile mutluluk doğru orantılı değil, ters orantılıdır. Örneğin, ilkel hordanın zalim babasını düşündüğümüzde, narsisizm dönemini aşmasının gerekmediğini, İd'inin bütün isteklerini karşılayabildiğini, dolayısıyla genel anlamda kendisinden oldukça hoşnut olduğunu söyleyebiliriz.

Politeia metninde, devletin kurulumuna gelindiğinde, "Fenike masalı" ile karşılaşmaktayız. Fenike masalı, ideal toplumun sınıf yapısının bozulmasını engellemeye yöneliktir. Platon'un ideal toplumu hiç kimsenin zengin veya fakir olamayacağı, sosyalist düzene sahip bir toplumdur. Bu durum, özellikle bekçi (koruyucu) sınıfının özel mülkiyete sahip olmasının engellenmesi ile vurgulanmaktadır. Üretici sınıf hem kendilerinin hem de koruyucu sınıfın gereksinimlerini karşılamaya yönelik üretim yaparken, karşılığında korunma hizmeti almaktadır. Bu iki sınıf arasındaki uyum ise, ölçülülük erdemi ile garanti altına alınmıştır. Freud ise, tam tersi bir konumda

durmaktadır. Ona göre, eşitsizlikler kaçınılmaz olduğundan ve bireylerin birbirlerini rakip olarak görerek, daha fazlasına sahip olmak isteyeceklerinden ötürü; çıkar çatışmalarının bulunmadığı bir toplum düşünülemez. Bu görüşlerine uyumlu olacak şekilde, birçok kez sosyalist dünya görüşlerini eleştirmiştir. Örneğin, *Yeni Giriş Konferansları*'nın son bölümünde Marksizm'e yönelik eleştirilerini sunmaktadır. Freud'a göre, Platon'un önerdiği gibi, insan doğasını kısa bir sürede değiştirmeye çalışarak, yeni bir düzen içinde ortaklaşa hareket etmeleri için uğraşmak boşa bir çaba olacaktır (2015g, s. 222).¹¹⁶ ¹¹⁷ Dolayısıyla, Freud'un, adaletin "herkesin kendine ait olana sahip olması ve üzerine düşen işi yapması" şeklinde tanımlanmasına katılması düşünülemez. Freud'a göre, adalet duygusunun kökeni, bireylerin birbirlerine yönelik kıskançlıkları nedeniyle, birbirlerini kısıtlama arzularıdır. Adaletin, Platoncu anlamda uyum ile tamamen zıt bir şekilde tanımlanmasına rağmen, gene de uygarlığın bir kazanımı olduğunu görmekteyiz. "Baba katlinden" sonra, oğullar tarafından yasanın oluşturulması, en azından birbirlerine karşı canice davranmalarını engellemeye yöneliktir. Bu noktada, Freud'un adalet tanımının, haksızlığa uğramaktan korkmak ile bağdaştığını görmekteyiz. Dolayısıyla, *Politeia*'da Thrasymakhos'un görüşlerini hatırlarsak, bir kez daha Freud'un, Sokrates'in

¹¹⁶ Freud'un Marksizm'i eleştirmesine rağmen, 20.yüzyılda bu iki düşünürü uzlaştırmaya çalışan isimler olmuştur. Bu çabayı Frankfurt okulu ve özellikle Adorno'da görmekteyiz. Sherratt, *Adorno's Concept of the Self: A Marriage of Freud and Hegelian Marxism* isimli çalışmasında, Adorno'nun, Ego (benlik) kavramını tarihselleştirdiğini ve bu şekilde psikolojikleştirilmiş bir tarih felsefesine ulaştığını belirtmektedir. Sheratt'a göre, Adorno, Ego ve İd ayrımından ve Freud'un narsisizm anlatısından oldukça etkilenmiştir ve Freud'un cinsel içgüdüleri ve kendini koruma içgüdüleri ayrımını kabul etmektedir. Adorno'nun çıkarmış olduğu sonuç, psikolojik olgunluğun Ego'nun gelişmesine ve güçlenmesine bağlı olduğudur. Adorno'ya göre "benlik" aynı zamanda hem doğal bir yapıdır hem de tarihsel olarak oluşturulmuştur. Benlik, toplumsal yaşam ve insanlığın sosyal aktiviteleri tarafından oluşturulması bakımından tarihsel determinizmin nesnesidir. Fakat, aynı zamanda, benlik, eylemde bulunarak toplumsal yaşamda değişikliklere sebebiyet vermesi bakımından tarihsel determinizmin öznesidir. Asıl önemli olan ise, kültürel değerlerin Ego'nun (benliğin) gelişimine etkisidir. Örneğin, kültürdeki "aydınlanmaya" yönelik bir eğilim, Ego'yu daha olgun olması için zorlayabilmektedir. Bu eğilim düşük seviyede ise Ego'nun olgunlaşmaması ve narsisizm döneminden çıkamamış, kurtulamamış olması beklenmektedir. Olgunlaşmamış, narsisistik Ego, aydınlanma düşüncesine değil mitik anlatılara yatkınlık göstermektedir. Bireylerin olgun ya da narsisistik olması ise toplumsal yaşamı ve sosyal aktiviteleri, yani tarihi etkilemektedir. Sheratt'a göre, Adorno, tarihin içsel amacı olarak aydınlanmayı belirlemiştir. Fakat, tarih gelişimsel değildir, belirli bir sonu yoktur ve diyalektik bir şekilde oluşmaktadır. Tarih aydınlanmayı hedeflemektedir ve bunun için Ego'nun (benliğin) olgunlaşması gerekmektedir. Bununla birlikte, tarihin gelişimsel olmaması ve diyalektik bir formda olması dolayısıyla ne aydınlanmaya ulaşılmış ne de bireyler öncekinden daha olgun bir hale gelmiştir. Tarihin herhangi bir noktasında aydınlanmaya verilen önem artabilir ve daha olgun bireyler yetişebilir, fakat tarihin diyalektik yapısı dolayısıyla, bir sonraki neslin narsisistik bir yapıda olması bizi şaşırtmamalıdır. Bu şekilde, tarih Adorno tarafından aydınlanma ile mit arasında, güçlü Ego ile zayıf, narsisistik Ego arasındaki salınım ile açıklanmaktadır (Sheratt, 2004).

¹¹⁷ Frankfurt okulunun, Freud ile bağlantısını inceleyen Jay'e göre, Frankfurt okulunun temsilcileri genel olarak; işçi sınıfının toplumda lider rolü üstlenmekte neden başarısız olduğunu anlayabilmek ve faşizmin 20.yüzyıldaki yükselişini açıklayabilmek adına Freud'a başvurduklarıdır (Jay, 2019).

karşı konumunda yer aldığı söylenebilir.

Platon için, birey ruhun bölümlerinin uyumu ile adil olmaktadır. Ruhun, arzulayan, öfkelenen ve akıllı bölüm olarak üçlü bir yapıya sahip olduğunun gösterilmesi, Freud'un zihinsel aygıt savı ile bazı benzerlikler göstermektedir. Ruhun arzulayan bölümünün özellikleri İd ile bağdaşmaktadır. Örneğin, Platon'a göre arzulayan yan doğası gereği asla doyurulamamaktadır ve ruhun en büyük bölümüdür. Benzer şekilde İd, içgüdüleri barındırması nedeniyle, insana sürekli olarak doyuma yönelik baskı yapan sistemdir. Aynı zamanda, en güçlü ve temel sistemdir. İd'in en dış kısmı, dünyanın etkisiyle farklılaşarak Ego'yu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, diğer sistemlerin kökeni İd'dir. Ego ise, ruhun akli bölümüyle bağdaşmaktadır. İnsanın bilişsel yeteleri, Platon tarafından ruhun akli bölümüne, Freud tarafından ise Ego'ya atfedilmiştir. Platon'un ruhun üçüncü bir bölümü olduğunu göstermeye yönelik çabaları oldukça ilginçtir. Öfkelenen yanın, genellikle, bir durum ile karşılaşıldığında duygu oluşumuna sebebiyet verdiğini görmekteyiz. Benzer şekilde, Süper-Ego'nun, Ego ile gerilim halinde olmasından dolayı birtakım duygulanımlar oluşmaktadır. Platon'un, "cesede baktığı için kendisine öfkelenen insan" örneğinde, yapılmaması gereken bir davranışın yapılmasından ötürü iki sistem arasında gerilimin oluştuğu söylenebilir. Freud'a göre, Süper-Ego normal yaşantıda, Ego ile uyum içindedir; dolayısıyla, belirlenmesi zordur. Psikopatolojik durumlarda ise, İd ile ortaklaşa çalışarak, Ego üzerinde baskı uygulamaktadır. Benzer şekilde, Platon da ruhun öfkelenen bölümünün, zaman zaman arzulayan bölüm ile zaman zaman da akli bölüm ile ortak çalıştığını belirtmektedir. Bu nedenle, ruhun öfkelenen bölümünün, anlatıldığı şekliyle Süper-Ego'nun bazı görevlerini üstlendiğini görmekteyiz.

Platon ile Freud, ruhun/zihnin bölümleri arasındaki ilişkileri betimlerken oldukça yakın benzetmeler kullanmaktadırlar. Örneğin, Freud, psikanaliz üzerine yeni konferanslarda, zihinsel aygıtın bölümlerini açıklarken; Ego'nun "aklı" ve "ihtiyatı", İd'in ise taşkın tutkuları temsil ettiğini söylemektedir. Metapsikolojisini anlaşılır kılmak adına, Freud bu basitleştirici betimlemeye başvurmuştur. "İhtiyat" kelimesi, Platon'un ölçülülük erdemi ile benzerlik içinde düşünülebilir. Dolayısıyla, iki düşünür için de arzular ve ölçülülük (ihtiyat) karşıt kutuplar oluşturmaktadır. Freud, metnin devamında ise, Ego'nun İd ile olan ilişkisini binicinin atı ile olan bağlantısına benzetmektedir. İdeal olan durum,

binicinin atı yönetmesi ve varılacak hedefi seçmesidir. Fakat çoğu zaman, at biniciyi kendi gitmek istediği yere sürüklemektedir (Freud, 2015g, s. 104-105). Görüldüğü üzere Freud, Platon'un *Phaidros*'ta ruh için yaptığı "at arabası" benzetmesine oldukça yakın bir anlatım sunmuştur. Freud'un betimlemesinde eksik olan, soylu attır. Biri soylu diğeri soysuz olan iki atın bulunduğu Platon'un anlatımında; arabacı ve soylu at sayesinde, soysuz olan at sakinleştirilebilir. Hatırlanacağı üzere, soysuz atın sakinleşmesi için akıl ve utanma duygusu gerekmektedir. Freud'un terminolojisini kullanırsak, Platon'un bu anlatımında ruhta; binici, soylu at ve soysuz at olmak üzere, üç adet "ajan" bulunmaktadır. Binicinin Ego'yu, atlardan birinin de İd'i temsil ettiğini Freud'un alıntısından çıkarabiliriz. Soylu olan atın, gemsiz ve kendiliğinden ölçülü olduğunu, binicinin zor durumlarla karşılaşmaması için soysuz atın, soylu ata benzemesi gerektiğini düşünebiliriz. Başka bir deyişle soylu olan at, diğeri için bir "idealdir". İnsanda, utanma duygusunu oluşturanın, Ego'nun yaptıklarını bir "ideale" göre değerlendiren Süper-Ego olduğunu belirtmiştik. Böylece, Platon'un anlatısındaki soylu at, "Ego idealine" denk düşmektedir. Ayrıca, arabacı soysuz atın isteklerini daha sonra doyurulmak üzere ertelemeye çalışmaktadır ve zaman içinde, kötü tecrübelerin etkisiyle, soysuz atın aşırılığı azalmaktadır. Mevcut durumda haz elde etmenin mümkün olmadığını anlaşılması ve doyumun sonraya ertelenmesi, Ego'da gerçeklik ilkesinin etkinliği ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, arabacının gerçeklik ilkesine göre hareket ettiği, soysuz atın ise haz ilkesi tarafından yönetildiği söylenebilir. Bu durum, gerçeklik ilkesinin yarar sağlamaya yönelik olduğunu düşündüğümüzde daha da anlam kazanmaktadır.

Platon'un betimlediği toplumsal yaşamın en çok göze çarpan özelliği, aile kurumunun ortadan kaldırılmasıdır. Freud, insanda Süper-Ego oluşumunun Oedipus Karmaşasının sonucu olduğunu ve bu karmaşanın aile içi ilişkilerden kaynaklandığını belirtmektedir. Başka bir deyişle, aile kurumu var olduğu sürece her birey Oedipus Karmaşasını yaşayacaktır. Süper-Ego, geleneklere bağlı olan toplumsal değerleri barındırmaktadır. Platon, onaylamadığı toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasını engellemek amacıyla, aile kurumunun olmadığı bir toplum tasarlamıştır. Aile bireylerinin birbirleriyle oluşturdukları bağlardan kaynaklanan sevginin, toplumsal duyguların önüne geçmemesi için, yurttaşların aile kurmasına izin verilmemektedir. Bu sayede, bireyler birbirlerine yabancı olmayacak ve özdeşleşmeleri kolaylaşacaktır. Tasarı, uygarlığın

tarihin bir noktasında gelişebilmek adına Eros'un etkinliğini, yani sevgiyi kısıtlama yoluna gittiğini düşündüğümüzde daha da anlamlı hale gelmektedir. Platon'un ideal toplumu, bu bakış açısıyla liderinin filozof kral olduğu büyük bir ruhbilimsel grup olarak düşünülebilir. Bireylerin hepsinin, aynı şartlar altında olması amaçlanarak, grubu bir arada tutan en önemli etmen olan duygusal bağların oluşumu garanti altına alınmıştır.

Platon'un toplumunda cinsel içgüdünün doğrudan doyumu kısıtlanmıştır. Doğrudan doyuma yönlendirilmemiş, açıkta olan ruhsal enerjinin "yüceltme" mekanizması ile entelektüel etkinliklerin hizmetine sunulabileceğini Freud bize göstermiştir. Platon, yurttaşların, bu enerjiyi felsefe adına kullanmasını istemektedir, böylece felsefe her bir birey için en değerli şey olarak görülebilecektir. Aynı şartlarda eğitim gördükleri için, her bireyin Süper-Egosu aynı değerlere, yani bu örnekte felsefeye göre şekillenecektir. Başka bir deyişle, toplumda Ego idealini oluşturan şey Platon'un belirlediği felsefi değerlerdir. Bu açıdan bakıldığında, bireylerin tek tek Süper-Egoları ile, kültürel (toplumsal) Süper-Ego birebir örtüşmektedir. Platon'un "herkesin birbirini kardeş olarak gördüğü toplum" düşüncesi, ancak böyle bir örtüşme ile mümkün olabilecektir.

Filozof-kralın toplum içindeki konumu; Platon'un, liderin grubun davranışlarını belirleyen en önemli etken olarak kabul eden Freud ile aynı düşünce çizgisinde olduğunu göstermektedir. Filozof-kral, toplumun üzerine kurulduğu değerlerin taşıyıcısıdır. "Felsefeyi en iyi yapan kişi" olması dolayısıyla, felsefeye değer veren yurttaşlar üstünde oldukça yüksek bir telkin gücü olacağını düşünebiliriz. Filozof-kralın telkin gücü, Freud'un anlatısında, ilkel hordanın babasının kabile üzerindeki hipnotik gücüne eşdeğer bir güç olarak tasarlanabilir. Filozof-kral, biyolojik babası ortada olmayan yurttaşların Süper-Egosuna yerleşerek, "ortak" düşünsel baba halini almaktadır.¹¹⁸ Filozof-kralın kişiliği, ilkel hordanın babasının aksine büyük önem taşımamaktadır; çünkü toplumu keyfi bir şekilde değil, felsefi değerlere göre yönetmektedir. Dolayısıyla, bir önceki filozof-kral ile bir sonrakinin yönetimi arasında pek bir farklılık olmayacaktır.¹¹⁹

¹¹⁸ "Fenike masalında", vatan toprağının anne olarak simgeleştirildiğini görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında Politeia'daki yurttaşların anneleri topluluğun kendisi, babaları ise filozof-kral olmaktadır.

¹¹⁹ Adorno'nun 20.yüzyılda sıklıkla kullanılan faşist propaganda şablonlarını açıklamak için Freud'un ruhbilimsel grup teorisine baş vurması, çalışmamızın bakış açısından oldukça ilginçtir. Çünkü, çalışmamız da aynı teoriyi Platon'un ideal toplumunu yorumlamak için kullanmaktadır. Adorno'ya göre, faşist

Platon'un yönetim biçimlerinin birbirine dönüşmesini baba-anne-oğul ilişkisi üzerinden açıklaması önemlidir. Platon, çocuğun kendisini hem annenin hem de babanın yerine koyduğunu ve bunun çocuğun karakter gelişiminde etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Platon'un, özdeşleşme süreçlerinin farkında olduğu söylenebilir.¹²⁰ Platon'un anlatısında, çocuğun ruhunda ailesinden edindiği tutumlar ile dışarıdan aldıklarının bir arada bulunduğunu görmekteyiz. Platon'un karakteri bu şekilde betimlemesi, Freud'un dinamik karakter kavramı ile örtüşmektedir. Dinamik karakter, çeşitli tutumların, kendi aralarında mücadele etmesi veya ortak çalışması ile dengeli bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

Platon, *Politeia* metninde, doğuştan gelen cani dürtülerin olduğunu göstermek amacıyla rüyalardan bahsetmektedir. Platon'a göre, insan en karanlık arzularını rüyalarda gerçekleştirir. Psikanaliz çalışması için ise, rüyaların incelenmesi mihenk taşı görevi görmüştür ve "bilinçdışı" üzerine incelemeleri mümkün kılmıştır. Freud'a göre rüyalar, arzuların giderilmesi için çabalayan oluşumlardır. Bu noktada, Platon'un rüyanın

propagandacılar, insanları her türlü anlamlı siyasetten uzaklaştırıp, şiddete meyilli hale getirerek, sistemli bir şekilde "sürüye" dönüştürmeye çabalamaktadır. Bu çabanın temelinde de aynı fikirlerin, halk karşısında sürekli olarak tekrarlanması yatmaktadır. Adorno, dünyanın her yerinde rastlanan ve kısmen başarılı olan bu olguyu aydınlatmaya yönelik teorik altyapının Freud tarafından geliştirildiğine dikkat çekmektedir. Adorno'ya göre, Le Bon'da görülen "kitleyi" küçümseyici ve aşağılayıcı tavır Freud'da bulunmamaktadır ve Freud böyle davranmayarak, "sahici aydınlanmacı" bir tavır takınmıştır. Freud'un başarısı, "sürü içgüdü" gibi açıklamada yetersiz olan kavramların yerine, "libidinal bağ" kavramını koymasıdır. Bu sayede, kitle içinde kaybolan bireyin ilkel olduğunu iddia etmek yerine, normalde rasyonel olan bireylerin ilkel tutumlar gösterebileceğini söylemek mümkün olmuştur. Dolayısıyla, faşist zihniyetin görüldüğü yerde, ilkellik aramaktansa bir ruhsal çatışma aramak gerekmektedir. Başka bir deyişle, bu durum barbarlığa geri dönüş değil, barbarlığın bilerek istenerek modern toplum içinde yeniden üretilmesidir. Adorno, faşizmi "uygarlığa karşı, uygarlık içinde olan ve uygarlık tarafından üretilen bir isyan" olarak betimlemektedir. Bu isyanın lideri olarak, faşist lider, yeri geldiğinde siyasi amaçlar uğruna kullanmaları için, bireylerin ruhsal enerjilerini, telkin yoluyla bilinçdışı düzeyde tutmaya çalışır. Adorno'ya göre faşist lider, Freud'un betimlediği ilkel hordanın babasının, faşist grup içinde yeniden üretilmiş halidir. Hatta bu liderin gerçekten güçlü olmasına ve grubu iyi yönetmesine gerek yoktur, çünkü liderin mükemmelliği sürekli olarak gruba telkin edilmektedir. Dolayısıyla, üye lidere karşı mazoşist bir tutum takınmaktadır. Faşist lider, üyelerin Ego İdeali yerine geçerek, narsisistik doyumun nesnesi olur. Üyeler ise, gruba ait olmayandan, dışarıda olandan nefret ederek ve hem kendilerinden biri olarak görülen hem de aynı zamanda mükemmel olan lideri severek yapay bir kardeşlik oluştururlar. Bu kardeşliği yaratan, lidere ve dışarıya karşı aynı konumda olan üyelerin özdeşleşmesidir. Grubun bir arada kalması için faşist lider, sistematik olarak, grubun dışarıdan farkını belirginleştiren ve üyelerin aynı amaç uğruna bir araya gelmiş insanlar olduğunu hatırlatan söylevlerde bulunur (Adorno, 2017b).

¹²⁰ Genel anlamda Platon'un belirtmiş olduğu bazı karakter yapıları ile Freud ekolünün dört karakter tipi birtakım benzerlikler göstermektedir. Fakat, çalışmamızda Freud'un cinsellik kuramına ve buna bağlı olarak karakter tiplerine yer vermediğimiz için bir karşılaştırma sunmuyoruz.

işlevi konusunda Freud ile aynı düşüncede olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda, rüyada bilincin kaybolduğunu, mantığın askıya alındığını ve yasaklamaların kalktığını belirtmesi, Freudyen anlamda bilinçdışının da farkında olduğunu göstermektedir. Freud'a göre, rüya sırasında zihnin bilinçli bölümünün sansür işlevi ortadan kalkmakta ve bilinçdışı süreçler etkinliğini hissettirmektedir. Platon'un anlatımındaysa, kişi normal hayatta yapamayacağı eylemleri rüyalarda yapma imkânı bulmaktadır. Bunlara ek olarak, Platon, kişinin, iyi bir uyku çekmesi için, uykuya dalmadan önce bir çeşit "vicdan muhasebesi" yapması gerektiğini belirtmektedir (Platon, *Devlet*, 571d). Bu görüş de Freud'un, rüyaların, çoğunlukla bir gün önceki yaşantıların kalıntılarından oluştuğu tezi ile örtüşmektedir. Ayrıca, *Politeia*'da, rüyadaki "cani insanın" (ya da insansı caninin), cinsel dürtülere vurgu yapılarak, çiğnediği yasaklara, ensest örnek verilmesi; bu bağlantıyı sağlamlaştıran önemli bir işarettir. Freud'un kuramlarında bastırılmış cinsel dürtüler ile ensest yasağının oldukça önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Freud için, uygarlığın en etkili ve en ilkel iki yasağı cinayet ve ensest yasağıdır (Freud, 2012). Platon da rüyadaki insanın üstündeki baskı etmenleri kalktığı zaman, tereddüt etmeden ensest ve cinayet suçu işlediğini belirtmektedir.

Platon'un bilinçdışının farkında olduğunun belirtilebilmesine rağmen, net bir şekilde tanımladığını iddia etmek güçtür. Platon, her ne kadar "bilmenin anımsama olduğu" savını farklı bir amaç uğruna yapıyor olsa da bilinçdışı ve bilinçli ayrımına benzer bir anlatım sunmaktadır. Platon'un, *Phaidon*'da, bedenin hissettiği her şeyin ruha ulaşmadığını belirtmesi, yukarıda bahsettiğimiz bilinçsiz algıların olduğu görüşüne katıldığını göstermektedir. Demek ki, Platon için de bilinçdışından bilince doğru bir ilerlemenin mevcut olduğu iddia edilebilir. Ayrıca "anımsama" tanımlanırken, akla aynı anda birbirleri ile alakalı veya alakasız düşüncelerin gelmesinden söz edilmektedir. Tanımın bu şekilde yapılması, önbilinç (veya bilinçöncesi) ile bilinç ilişkisini akla getirmektedir. İnsanın, örneğin "serbest çağrışım" esnasında görülen, önbilinçli olan bütün düşünceleri kolaylıkla bilince getirebilmesi, Platon tarafından bir anımsama şekli olarak tanımlanmıştır.

Hatırlanacağı üzere, bilinçdışı terimi hem bastırılmış içeriği hem de önbilinçli içeriği karşılamaktadır. Bastırılan içeriğin analiz sırasında bilince getirilmesi (unutulmuş olanın

hasta tarafından hatırlanması), bastırılan içeriğin bireyin geçmiş yaşantısı ile alakalı olması dolayısıyla, anımsama şeklinde düşünülmemelidir. Platon'un anımsaması ya önbilinçli içerikle alakalı olacak şekilde ya da ideaların anımsanması şeklinde tanımlanmıştır. Platon için bir bastırma mekanizmasının varlığından söz edilemez ve asıl önemli olan anımsamanın, yani ideaların anımsanmasının, Freud'un terminolojisinde bir karşılığı olduğunu iddia etmek güçtür. Bu nedenle, anımsama savının önbilinçli içerik ile alakalı olduğunu göstermekle yetinmekteyiz.¹²¹

Eros kavramı iki düşünür arasında bağlantı kurmamızı oldukça kolaylaştıran bir kavramdır. Platon'un diyaloglarında Eros, oldukça farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Her bağlamın Eros'un farklı bir yanını anlatmak için sunulduğunu düşünebiliriz. Örneğin, *Phaidros*'ta erken dönem Freud düşüncesinde var olan, nesneye yapılan libido yatırımı olarak sevgi düşüncesine rastlamaktayız. Seven kişi ruhsal enerjisinin bir kısmını sevilen nesneye bağlamakta ve karşılığında nesnesinden gereken ilgiyi almayı beklemektedir. Ruhsal enerjisini kendisi için değil sevgi nesnesi uğruna harcadığı için Ego, narsisistik haline göre daha kırılgan bir durumdadır. Ego, sevgi nesnesine egemen haldeyse (sevgi nesnesi ihtiyaçlarını karşılıyorsa) mutludur, fakat ona sahip olmadığı zaman özlem duyar ve örgütlenmesi zayıflar. Eğer sevgi bu şekilde yorumlanacak olursa, Sokrates'in ilk konuşmasında yaptığı gibi seven kişinin sevilene oranla daha hasta olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu pasajda, seven kişinin, sevdiğine egemen olma arzusu ile hareket ettiği belirtilmiş, seven ile sevilen arasındaki ilişki av-avcı ilişkisine benzetilmiştir. Bu analogi, özellikle, Freud'un cinsel sevgiyi kurgulayışı için de kullanılabilir. Aynı zamanda, diyalogda Lysias tarafından öne sürülen “âşık olan bireyin toplumsal yaşamda zorlanması” düşüncesi, Freud'un *Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi* eserinde sunduğu görüşleri ile uyuşmaktadır. Âşık olan kişinin hipnoz halinde olduğu ve kendi başına inisiyatif alamayacağı belirtilmiştir. Nitekim, Platon'a göre, aşkın veya sevginin bu şekilde yorumlanması hatalıdır. Bu bakış açısı, bireye sevginin daha derin anlamlarını keşfetme olanağı tanımamaktadır.

¹²¹ İdeaların anımsanmasının, Jung'un “kolektif bilinçdışı” ile bir bağlantısı kurulabilir. Jung'a göre, her insanda, kişisel bilinçdışına ek olarak, kalıtsal olan kolektif bilinçdışı bulunmaktadır. Kolektif bilinçdışının içerikleri, gelenekten bağımsız olarak her zaman her yerde, yeniden ortaya çıkabilen imgelerdir (Jung, 2016a, s. 14-16; Jung, 2016b, s. 149-160). Aynı zamanda Jung'un *Dört Arketip* isimli eserinde, kendi “arketip” kavramı ile Platon'un idealarını karşılaştırdığı bir bölüm mevcuttur (2017, s. 17-21).

Freud'un sevgi üzerine olan görüşlerini değiştirmesi, yaşam içgüdüleri, yani Eros kuramına ulaşması ile mümkün olmuştur. Sevgi basit bir egemen olma ilişkisi bağlamından kurtulmuş, insanları bir arada tutan duygu halini almıştır. Freud'un geç döneminde oluşturduğu Eros anlatısı da Platon'un felsefesinde *Symposion* diyaloguna karşılık gelmektedir. Freud'un Eros'u, hekim Eryksimakhos ile Agathon'un görüşlerinin bir sentezi olarak düşünülebilir. Eros'un biyolojik kökenini Eryksimakhos, uygarlık üzerindeki etkisini ise Agathon sunmaktadır. Agathon'un konuşmasını hatırlarsak Ananke korkunç şeylere sebebiyet veren tanrı iken, Eros sorun çözücü olarak karşımızdadır. Böylece, Freud düşüncesinde uygarlığı şekillendiren etmenler olarak var olan Eros ve Ananke kutupları, Platon tarafından bu şekilde dile getirilmiştir. Aynı zamanda, Diotima'nın Eros'a yüklediği özellikler ve görevler, Freud'un yaşam içgüdüsünü betimleyişi ile paralellik içindedir. Bir bakıma, Diotima'nın anlattığı Eros, yaşam içgüdüsünün kişiselleştirilmiş halidir. Öyle ki, Freud'un yaşam içgüdüsünün bedensel kaynağının belirlenememesi dolayısıyla, ölümlü beden ile kendini devam ettiren ölümsüz doğa arasında olduğu söylenebilir; başka bir deyişle, Diotima'nın belirttiği gibi, ölümlü ile ölümsüz arasındadır. Freud'a göre içgüdülerin hedefleri, amaçları, nesnelere sürekli değişim halindedir. Diotima ise Eros'un sürekli planlar kurup düşündüğünü ve amacı uğruna çabaladığını belirtmektedir. Eros'un amacı yeni canlılar meydana getirme, ölümlü doğadan ölümsüz olana ulaşma olarak belirlenmiştir. Bu amaç Freud tarafından yaşamın korunması olarak belirtilmiş ve yaşam içgüdüsünün temel görevi olarak gösterilmiştir. Son olarak, Diotima, aşkın bedene yönelik olabileceği gibi, ruhen ölümsüzlüğe yönelik de duyulabileceğini belirtmektedir. Ruhun ölümsüzlüğünü amaçlayan insanların ise bilim ve sanat gibi kültürel etkinliklerle uğraştığını görmekteyiz. Dolayısıyla, Eros'un insanda yarattığı enerjinin uygarlığın gelişimi adına kullanılabilmesinin, yani yüceltme mekanizmasının farklı bir anlatımına *Symposion* diyalogunda rastlamaktayız.

Philebos diyalogu, hazzın yaşamdaki yeri ve mutlu olma koşulları üzerine bir sorgulama olarak okunabilir. Bu metnin, Freud düşüncesi ile bağlantısını kurmamızı sağlayan şey ise, haz ve gerçeklik ilkelerinin işleyişlerine yakın bir anlatım sunmasıdır. *Philebos*'ta Sokrates, tanrıların hazzı korumak adına, haz elde etme yöntemlerine sınır

koyduklarından bahsetmektedir. Benzer şekilde, Freud için, gerçeklik ilkesi, haz ilkesinin korunması için, başka bir deyişle gelecekte de haz elde etmeyi sağlamak için oluşmaktadır. Kaynağı gerçekte var olan ve var olmayan hazlar olarak “doğru” ve “yanlış” hazlar ayrımı, Ego’nun “gerçeklik sınaması” görevine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, patolojik bir vakada, insan Platoncu anlamda “yanlış” hazlar duymaktadır. Aynı zamanda, haz duymanın bedendeki bir yoksunluğun giderilmesi şeklinde tanımlanması, fizyolojik bir tanım olması dolayısıyla önemlidir. Fakat, iki düşünür arasında önemli bir karşıtlığa da işaret etmemiz gerekmektedir. Freud, Platon’un saf (gerçek) ve saf olmayan haz ayrımını oldukça yersiz bulacaktır. Çünkü, Freud’a göre haz, zihinsel aygıtta gerilimin azalması olarak tek bir şekilde duyumsanmaktadır. Hatta, Freud için, saf olan bir haz belirleyeceksek eğer; bu, bilim ya da sanat etkinliği sonucunda, içgüdünün asıl hedefinden saptırılması ile elde edilen haz olmayacaktır. Doğrudan doyumdan kaynaklanan haz ruhsal açıdan daha fazla önem taşımaktadır.

Platon, ölüm üzerine sorgulamalara ve ölümden sonra ne olacağı konusuna birçok eserinde yer vermiştir. Örneğin, *Phaidon* diyalogu bir bireyin ölümü nasıl kabullenebileceği üzerine bir sorgulama olarak okunabilir. Diyalogda anlatılan şekliyle, ölüm kabullenilmesi oldukça zor bir olgudur. Ancak gerçek anlamda bir filozof ölümün ne olduğunu anlayıp ne pahasına olursa olsun ondan kaçmaya çalışmayacaktır. Benzer şekilde, Freud için, özellikle geç döneminde, ölüm düşüncesi oldukça merkezi bir yerdedir. Freud’a göre modern insanların ölüme yönelik tutumları, onları yaşama ve dünyaya karşı yabancılaştırmaktadır. İnsanlar, ölümün, yaşamın kaçınılmaz bir sonucu olduğunu sözde kabul etmelerine rağmen; gerçekte, ölüm düşüncesini hayatlarından çıkarmak için her şeyi yapmaktadırlar (Freud, 2015h, s. 71). Başka bir deyişle, doğal bir olay olan ölümü kabullenmekte oldukça zorlanmaktadırlar. Platon’un ölümün kabullenilmesine yönelik önerisi, ruh göçü öğretisini tamamlayan mitosta gördüğümüz şekliyle, ölümün ruhun, yani bireyselliğin yok oluşu anlamına gelmediğidir. Freud’a göre bu öğretiler, tam da ölümü gerçek anlamından yoksun bıraktığı için, bireyi yaşama yabancılaştırmakta ve yaşamın değerini anlamasını engellemektedir. Ölümü yadsımaya yönelik inanç sistemleri, insanlık tarihinde oldukça eski olduğu için, kalıplaşarak “geleneksel ve kültürel” bir tutum halini almıştır (Freud, 2015h, s. 77). Dolayısıyla, modern insan ölümü düşünmemek adına birtakım davranış şekilleri geliştirmiştir.

Freud'un dini dünya görüşü olarak tanımladığı şeyi eleştirmesinin temel sebebi, insanı rahatlatmak adına sürekli olarak "ruh göçü" vb. hilelere başvurmasıdır.¹²² İnanç sistemlerinin temel doktrinlerini, birer yanılsama veya aldatmaca olarak gören Freud'a göre, bu aldatmaca İd'e, yani bilinçdışı içeriğe yönelik yapılmaktadır. Çünkü, İd hiçbir zaman ölmeyecekmiş gibi hareket etmektedir, başka bir deyişle ölümsüz olmayı arzulamaktadır. Ölümün gerçek anlamını kavrayabilmek uğruna insanlık, artık arzularını gidermeye yönelik bu aldatmacaları kullanmayı bırakmalıdır. Modern insan için doğal bir tutum haline gelmiş olan, ölüme yönelik düşünceleri bastırma eğilimi sebebiyle, ölüm gerçekçi bir şekilde değerlendirilememektedir. Freud'un önerdiği çözüm, bilinçdışı haline gelmiş içeriğe egemen olmak ve ölüme düşüncede hakkı olan yeri vermektir. İnsan yaşamını güçlendirmek adına, ölüme hazırlanmalıdır (Freud, 2015h, s. 82). Freud'un ölüm içgüdüleri kuramına ulaşmasını sağlayan şeyin bu sorgulama olduğunu söylemek gerekmektedir.

Platon'un metinlerinde, Sokrates'e söylettirilen ana argümanların yanı sıra, sıklıkla, tartışmayı genişleten, karşıt veya destekleyici yan argümanlar olduğunu görmekteyiz. Freud'un ve Platon'un anlatılarını karşılaştırırken, Freud'u birden fazla kez, Sokrates'in karşı konuşmacısı olarak düşünebileceğimizi belirttik. Bu iki düşünürü birbirlerine yaklaştıran nokta, ikisi için de gerek bireysel gerekse sosyal yaşamı belirleyen, kişinin zihinsel/ruhsal yapısı (veya başka bir deyişle zihninde/ruhunda meydana gelen olaylar) olmasıdır. Bununla birlikte, Platon'un uygun şartlar sağlandığı takdirde, insanın rasyonel davranabileceğine olan inancı ile Freud'un insanı betimleyiş şekli zıtlık içindedir. Dolayısıyla, bu bakış açısından, Freud'un görüşlerini Platon'a bir eleştiri olarak kabul edebiliriz. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Platon'un insanın irrasyonel yanını tamamen yadsıdığını düşünmek hatalı olacaktır. Platon için arzu insan ruhunun çok büyük bir kısmıdır, fakat akıl ile denetim altına alınabilir. Psikanaliz ise bize arzunun içgüdü kaynaklı olması dolayısıyla asla tamamen denetim altına alınamayacağını, buna yönelik çalışmaların sıklıkla başka ruhsal sorunlara yol açtığını söylemektedir. Freud'un görüşlerini bir eleştiri olarak okumamızı sağlayan şey, ruhsal yaşamda arzunun sarsılmaz

¹²² Ruh göçüne ve diğer yeniden doğuş şekillerine Jung, Freud'a oranla daha ılımlı yaklaşmakta ve yeniden doğuş şekillerinin psikolojisini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (2017, s. 46-77)

konumudur.

Tez çalışmasında Freud anlatısının, Platon'a kısmi bir eleştiri olarak sunulduğunu düşünürsek, çalışmanın tamamlanması adına Freudyen psikanalizi de eleştiriye tabii tutmamız gerekmektedir. Freud'un sunduğu dünya görüşünü kabul ettiğimiz takdirde, insanı, iflah olmaz arzuları yüzünden, diğer insanlara bilerek acı çektiren, onları sömüren ve köleleştiren bir canlı olarak tanımlamamız neredeyse kaçınılmazdır. Ricoeur'un dediği gibi bu tutum, felsefe tarihinde klasikleşmiş olan "insan insanın kurdudur" söyleminden çok daha radikaldir (2007, s. 222) ve ilke olarak kabul edildiği takdirde, yaşamı oldukça çekilmez kılacaktır. Dolayısıyla, kendinden sonra gelenler için Freud bir çeşit hedef tahtası halini almıştır. Ahlaki kaygılarla yapılan eleştirilerin yanı sıra, kuramsal tutarsızlıkları göstermeye ve Freud düşüncesini aşmaya çalışan önemli düşünürler mevcuttur.

Freud'un kuramları arasından ölüm ve yaşam içgüdüleri, sıklıkla eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temel sebebi, bizim de tez çalışmamızda belirttiğimiz gibi, içgüdüler kuramının Freud'un erken döneminden geç dönemine doğru ciddi değişikliklere uğramasıdır. Ricoeur ve Fromm gibi düşünürler, içgüdüler kuramının son halinin, Freud'un içgüdüleri tasarladığı ilk şekliyle oldukça zıt olduğunu belirtmektedirler. Fromm, kuramın ilk halinin, bedende kimyasal nedenlere dayalı gerginlikleri azaltma ile alakalı olduğunu, yani mekanik-fizyolojik süreçler ile açıklandığını; kuramın son halinin ise biyolojik kökenli olduğuna dikkat çekmektedir (2019, s. 148). Fromm'a göre, içgüdüler kuramının ilk hali kabul edildiğinde, insanı hayatta kalma içgüdüleri ve cinsel gerilimi bitirmek için haza ulaşma arasında kalan yalıtılmış bir varlık olarak düşünmek gerekmektedir. Bu düşünceye göre, insanın diğer insanlarla ilişki içinde olmasının sebebi doyumdur ve doyum veya yaşamı tehdit eden zorunluluklar söz konusu olmadığında insanın sosyalleşmesi için bir sebep yoktur. Başka bir deyişle insan bencil bir makine olarak tasvir edilir. Kuramın ikinci halinde Eros ise, insanı diğer insanlarla birlik kurmaya yönlendiren bir içgüdüdür. Böylece, haz geri plana atılmış, yaşamın korunması ve gelişmesine yönelik itki temel kabul edilmiştir. Fromm, Freud'un, kuramın önceki ve sonraki halini kesintisiz bir bütünmüş gibi sunmaya çalıştığını ve dolayısıyla, bu durumun birçok çelişki ve tutarsızlığa sebep olduğunu

belirtmektedir (1995, s. 229-232). Örneğin, yineleme zorlanımının sonucu olarak düşünülen cansız maddeye geri dönme eğilimi ile dış dünyaya yönelik saldırganlık eğilimlerinin özdeş olduğuna yönelik herhangi bir kanıt bulunmamaktadır (Fromm, 1995, s. 237). Cansız maddeye dönme eğilimi, bütün uyaranlardan kurtulma anlamına gelen Nirvana ilkesine dayandırılmıştır. Fakat, saldırgan davranışlar uyaranları azaltmaya yönelik olarak düşünülemez. Dolayısıyla, bu iki olguyu aynı içgüdü grubunun içinde sınıflandırmak çelişki doğurmaktadır. Aynı zamanda hem ölüm içgüdüleri hem de yaşam içgüdüleri bazı açılardan, ilk kuramda yapılmış olan içgüdü tanımlamasına uymamaktadır. İlk kuramda, içgüdüler bedensel bir kaynağı olan ve tutucu (veya muhafazakâr) özellik gösteren içsel güçler olarak tanımlanmaktadır. Fakat gerek ölüm içgüdüleri gerekse Eros'u bedeninin herhangi bir bölgesine mal etmek imkânsız olduğu gibi, Eros'un tutucu özellik gösterdiğini iddia etmek oldukça güçtür. Eros, canlılığın mevcut durumunu korumak yerine, yeni canlılar üretmeye yönelik çabalamaktadır. Fromm'a göre, Freud, bu güçlüğü Eros'un da "yaşamın" kendisini korumaya yönelik olduğunu söyleyerek aşmaya çalışmaktadır ve bizzat bu güçlüğü çözmek adına *Symposion*'daki anlatıya başvurmaktadır (1995, s. 244-245).

Fromm, ölüm içgüdüleri kuramına ulaşmak için, Freud'un klinik gözlemleri yok saydığını dile getirmektedir. Fromm'a göre, sadizm, yıkıcılık, saldırganlık, üstün olma çabası ve güç istenci gibi olgular, aralarındaki sınırlar net olarak belirlenmese de nitelik bakımından birbirinden farklıdır. Fakat, Freud, düalist bir içgüdü kuramına ulaşmak adına, sevgi kapsamına girmeyen her eğilimi, ölüm içgüdüleri başlığı altında toplamaya çalışmaktadır. Ölüm içgüdüleri kabul edildiğinde, birbirinden farklı bu eğilimler tam olarak anlaşılmasında ve psikanalizin deneysel kısmı geri plana atılmaktadır (Fromm, 1995, s. 258).¹²³

¹²³ Fromm'un, içgüdüleri kuramına yönelik eleştirileri ve özellikle ölüm içgüdülerinin geçerliliğini sorgulamasının temel sebebi; bu kuramın yol açtığı insan ve dünya görüşüdür. Fromm, insandaki yıkıcılığın ve saldırganlığın sebebini, insanın gelişimi sırasındaki aksaklıklara ve bozukluklara, toplumsal koşullara dayandırmaktadır (2011, s. 24). Başka bir deyişle, bu eğilimler doğal gelişimin birer parçası değildir. Yeterince sevme yetisi olan bir insanın belli koşullar dışında saldırganlık göstermesi beklenmemelidir. Freud'un, her canlıda ve her zaman etkin olan bir güç olarak, insandaki yıkıcılığın ve saldırganlığın kökeni olan ölüm içgüdüleri kuramının kabul edilmesi, Fromm'un bu olgulara yönelik açıklamalarının önünü tıkamaktadır. Buna paralel olarak, Fromm, Freud'un içgüdüleri kuramındaki tutarsızlıkları aşmasının yolu olarak, Eros'tan kaynaklı eğilimlerin doğal eğilimler olarak kabul edilip, ölüm içgüdüleri altında toplanan eğilimlerin, doğal olanların bozulmuş şekilleri olarak ele alınmasını önermektedir (1995, s. 249). Fakat, bu durumda bütün eğilimler tek ve temel bir içgüdüden kaynaklı olacak ve düalist yapı bozulmuş olacaktır.

Fromm gibi, Ricoeur da ölüm içgüdüsünü sorunlu bir kavram olarak nitelendirmektedir. Ricoeur, ölüm içgüdüsü örneğindeki gibi, içgüdülere yönelik her türlü doğrudan spekülasyonun mitik olduğunu belirtmektedir. Freud'un içgüdü tanımına göre, içgüdülerin bilinç nesnesi olması imkansızdır. Başka bir deyişle, onlar hakkında spekülasyonlar ancak temsilleri üzerinden yapılabilir. Dolayısıyla, Freud en önemli kuramlarından birinin temeline bir miti yerleştirerek bilimsel olandan uzaklaşmıştır. Aynı zamanda, Ricoeur, ölüm içgüdüsünün “kuraldışı bir karışım” olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, ölüm içgüdüsünün temsilcileri olarak; yaşamın eylemsizliği, yineleme zorlanması ve yıkıcılık belirlenmiştir. Fakat, eylemsizlik isteği patolojik bir takıntı olarak nitelendirilemeyeceği gibi, yineleme zorlanması da yıkım ile benzerlik göstermemektedir (Ricoeur, 2007, s. 272-273).

Fromm, içgüdü kuramındaki bu değişikliği Freud'un zaman içinde dünya görüşünün değişmesine bağlamaktadır. Fromm'a göre, Freud, erken dönemlerinde mekanik-materyalist bir bilimsel model kurmaya çalışmaktadır. Freud tıp eğitimini tamamlarken, kendi hocaları da dahil olmak üzere, bilim camiasında etkin tutum insanı kimyasal süreçlerle işleyen bir makine olarak düşünmekti. Duygu, heyecan ve arzular da fizyolojik süreçler ile açıklanmalıdır. Başka bir deyişle, insanın her türlü eğilim ve ihtiyacının bedensel bir kaynağı olmak zorundadır (Fromm, 2019, s. 154-155). Freud zamanla bu tutumdan uzaklaşmış olsa da erken döneminde oluşturduğu kavramlar psikanaliz terminolojisinde önemli yer ettiği için bunlardan vazgeçmek istememiştir. Benzer bir tespiti, Ricoeur da yapmaktadır. Ricoeur'e göre, ruhsal aygıt savı ve ruhsal olguların iktisadi açıklamaları psikanalizi bir bilim olarak tanıtmak adına Freud için önem arz etmektedir. Fakat, içgüdüler kuramının son hali; “romantik düşünceye”, Empedokles'e, pre-Sokratik düşünceye özgü bir yaşam ve ölüm karşıtlığı barındırmaktadır. Ricoeur, bu tutumu bilimcilikten romantizme geçiş olarak yorumlamaktadır. Buna paralel olarak Freud'un, geç döneminde, kavramları için Eros ve Ananke gibi mitolojik isimleri kullanması bu görüşü desteklemektedir (Ricoeur, 2007, s. 226-227).

Dolayısıyla, Freud'un bu görüşü kabul etmesi beklenemezdi.

Fromm, geç dönem çalışmalarında Freud'un iki tutumu arasında çatışma bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, Freud'un bilimci, teorisyen yanı sıra kendi kuramlarının sonuçlarını açıklamaktan çekinmemektedir. Öyle ki, insan uygarlık içinde nevroza kapılarak kendi varlığını tehdit etmek ya da yıkıcılığını başkalarına yönlendirerek, acı vererek sağlıklı kalmak zorundadır. Başka bir deyişle, mutlu olmamayı göze alarak, yanında getirdiği ruhsal bozukluklarla birlikte uygarlık içinde yaşamak veya mutluluğa ulaşmak adına uygarlığa zarar verici eylemlerde bulunmak. Fromm'un hümanist olarak adlandırdığı öteki Freud ise kendi ulaştığı sonuçları reddetmek için elinden geleni yapmakta, Eros'un etkinliğini artırarak uygarlığı içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya çalışmayı önermektedir (Fromm, 2019, s. 174). Fakat, bu durum kendi yazmış olduğu düşüncelerle çelişmektedir. Örneğin, bir "yanılsama" olarak adlandırdığı dini sistemlerin, "komşunu kendin gibi sev" düsturunu, uygulanmasının imkânsız oluşu nedeniyle sertçe eleştirmiştir. İnsanların arasındaki libidinal bağları geliştirmeye çalışmak anlamına gelen, Eros'un etkinliğinin artırılması fikrini başka türlü yorumlamak oldukça zordur. Bir içgüdü olarak ölüm içgüdüleri hiçbir zaman gücünü kaybetmeyeceği için, insandaki yıkıcılığın ve saldırganlığın Eros'un yardımı ile azaltılması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, Freud'un hümanist yanının önerileri bilimci, teorisyen yanının kuramları tarafından bertaraf edilmektedir.

Ricoeur, sorunlu bir başka kavram olarak "haz ilkesini" göstermektedir. Haz ilkesinin ötesinde ne olduğu gerçekten bulunmuş mudur? Hatırlayacağımız üzere, bu sorgulama Freud'u önce yineleme zorlanımına oradan da ölüm ve yaşam içgüdülerine ulaştırmıştı. Freud, değişmezlik veya Nirvana ilkesini, ölüm içgüdülerinin formülasyonu olarak göstermekteydi. Hazzı gerilimin azalması olarak tanımladığımız takdirde, canlıdaki uyarılma miktarını minimuma indirmeye yönelik olan Nirvana ilkesi, haz ilkesi ile uyumlu çalışıyor demektir. Ricoeur, haz ilkesi ile hem de haz ilkesinin ötesinde olması gereken ölüm içgüdülerinin özdeşlik içinde olmasını, başka bir deyişle haz ile ölümün aynı tarafta olmasının paradoksal bir durum olduğunu belirtmektedir (2007, s. 276-277). Dolayısıyla, ölüm içgüdülerini değişmezlik veya Nirvana ilkesinin kapsamı dışında, haz ilkesinin ötesinde değerlendirmemek gerekmektedir.

Benzer bir sorgulama yaşam içgüdüleri için de yapılabilir. Eros'un uyarılmayı minimuma

indirmeye yönelik ilkenin aksine çalıştığı açıktır; çünkü, canlıyı yaşama katkı yapmaya zorlayan güç odur. Freud'un anlatısında, Eros, yaşamın kendisini korumaktan ve yeni canlılar meydana getirmekten sorumludur. Bu açıdan bakıldığında haz ilkesinin gerçekten ötesinde olan şeyin Eros olduğunu söylememiz gerekmektedir. Bu noktada, Ricoeur birtakım problemlere dikkat çekmektedir: İlk olarak, zihinsel aygıtın hem haz ilkesine göre hem de haz ilkesinin tersine çalışan Eros'un isteklerine göre çalışması nasıl mümkün olabilmektedir? İkinci olarak ise, hazzın ölüm ile aynı tarafta olmasındansa, aşkın yani, Eros'un etkinliğini haz verici olarak belirlemek daha makul değil midir? (Ricoeur, 2007, s. 278-279) Çalışmamızda belirttiğimiz gibi Freud, haz ilkesini ölüm içgüdüğü ile değil Eros ile ilişkilendirerek ikinci güçlükten kurtulmaya çalışmıştır. Fakat, bu durumda haz, yaşam ile ölüm arasındaki savaşın doğrudan bir parçası haline gelmektedir ve haz ilkesinin ötesine ulaşamamaktadır.

Ricoeur'e göre, temel problem hazzın, "zihinsel aygıttaki gerilimin azalması" şeklinde nicel olarak tanımlanmasıdır. Freud, "haz duymanın", uyarının niteliğinden bağımsız, hep aynı şekilde olduğunu düşünmüştür. Hazzın karşıtı olan hazzsızlık ise anksiyete, korku, suçluluk duygusu vb. gibi birçok farklı şekilde kendini göstermektedir. Ricoeur, Freud düşüncesinde, haz ile acı arasında asimetrik bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Hazzın ne olduğu gerçek anlamda sorgulanmamıştır. Örneğin, Platon'da var olan acı çekme ve doyumun şekillerini ve derecelerini belirleme çalışması Freud'da mevcut değildir (Ricoeur, 2007, s. 280-281). Bu bakış açısından, hazzın ne olduğu bilinmeden haz ilkesinin ötesini aramaya çalışmak anlamsız hale gelmektedir. Bahsedilen güçlüklerin aşılabilmesi için "hazzın" yeniden tanımlanması gerekmektedir.¹²⁴

Birbirinden ayrı olarak düşünülemezler için, haz ilkesi tartışılır hale geldiğinde gerçeklik ilkesinin geçerliliği de sarsılmaktadır. Ricoeur'e göre, haz ilkesinin mevcut tanımı kabul edildiğinde, gerçeklik ilkesi toplumsal yaşam koşullarına uymaya karşılık gelmektedir. Fakat, hazzın tanımı yeni içgüdüler kuramını çelişkili hale getiriyorsa eğer,

¹²⁴ Aslında Ricoeur Freud'un haz ile acı arasındaki orantısızlığı bilinçli olarak tasarladığını düşünmektedir. Freud düşüncesinde acı, hazzı aşmaktadır. İnsanın yaşam içindeki sefil durumunu hafifletmek için yapabileceği tek şey, anlık hazlara başvurmak, acının hazzı aştığı noktalarda ise bunu zorunluluk olarak görüp katlanmaya çalışmaktır (Ricoeur, 2007, s. 281).

haz ile gerçeklik arasındaki ilişki yeniden ele alınmalıdır. Gerçeklik artık ölüm bilincini içine alarak zorunluluk haline gelmiştir. Ricoeur, zorunluluğa ve onu kabullenmeye yönelik bilincin, Freud'un diğer dünya görüşlerine karşı sunduğu alternatif olduğunu belirtmektedir (2007, s. 282-293).

Çalışmamızda, Fromm ve Ricoeur'ün analitik okumalarına ve doğrudan kuramlara yönelik eleştirilerine değindikten sonra, Jung'un genel anlamda Freudyan psikanaliz hakkındaki tespitlerine yer veriyoruz. Jung, yaklaşık beş yıllık bir dönem boyunca, Freud ile mesleki iş birliği içinde olmuş, psikanalizi yaygınlaştırmak adına uğraşmış; fakat daha sonrasında kendi psikolojisini oluşturarak, Freud'un görüşlerinden uzaklaşmıştır. Jung, *Freud ve Psikanaliz* isimli eserinde Freudyan psikanalizin hem yöntemsel hem de yorumsal anlamdaki eksikliklerine değinmiş ve kendi kuramlarına nasıl ulaştığını aktarmıştır. Jung'un görüşleri hem kendisi ile hem de mevcut psikolojik kuramlar ile Freud'un görüşlerini karşılaştırması açısından önemlidir. Jung sayesinde psikanalizin temel kavramlarını Freud'un kişiliğinden bağımsız olarak değerlendirme imkanına sahip olmaktayız.

Jung, Freud ile yollarını ayırmasının sebebi olarak Freud'un bilimsellik takıntısını göstermektedir. Örneğin, zihinsel aygıt savı ve zihinsel süreçleri yerbetimsel olarak açıklama çabası Jung için kabul edilebilir değildir. İnsan ruhunun herhangi bir bilimin çalışma nesnesi gibi bölümlere ayrılması mümkün değildir (Jung, 2016c, s. 372). Freud'un bu tutumu psikanalizi dogmatik bir hale getirmiştir ve Freud'un sertçe eleştirdiği dini sistemlere yaklaştırmıştır. Freud'un kanıtlanabilir ve doğrulanabilir olma iddiaları, psikanalizi yozlaştırmış ve bir eleştiri olarak ortaya çıkan akımın kendisinin eleştirilemez hale getirmiştir. Jung, psikanalizin çok kısa zamanda dünya genelinde yaygınlaşmasını, dini sistemlerde de olan sarsılmaz hakikat beyanına, başka bir deyişle dogmatik olma özelliğine dayandırmaktadır. İnsanlar işe yarar bir hakikatin ortaya çıkmasını diledikleri için psikanalizin başına üşüşmüştür (Jung, 2016c, s. 355-358).

Jung, psikanaliz teorilerinin, teori sahiplerinin mizaçlarına ve dünya görüşlerine göre değiştiğini belirtmektedir. Örneğin, aynı nevroz vakasını, Freud ve Adler tamamen farklı

şekillerde, fakat aynı ikna kapasitesiyle açıklayabilmektedirler. Bilinçdışında çelişkiye yer olmaması gibi, iki farklı psikoloji sistemi de aynı anda insan ruhunu başarı ile açıklayabilmektedir. Bunun sebebi, iki düşünürün de kuramlarını, kendilerince temel kabul ettikleri güdülere dayandırmaları ve buna yönelik açıklamalarda bulunmalarındır. Jung, güdüler hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamayacağı için, tespit edilen başka “temel” güdülere yönelik, yeni psikoloji sistemlerinin icat edilmesinin mümkün olacağını belirtmektedir. Hem Freud hem de Adler, kendi psikolojilerini ve gözlem yöntemlerini kayda geçirerek sistemlerini kurmuşlardır (Jung, 2016c, s. 359-360).¹²⁵ Dolayısıyla, bu sistemler öznelidir.

Jung, insan ruhunun doğası hakkında “gerçek” ve “doğru” gibi sözcükler kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir. Jung’a göre, psikolojinin yapabileceği en iyi şey, öznel olarak gözlemlenmiş şeylerin ayrıntılı bir sunumudur. Bundan fazlasının başarıldığı, “doğruya” veya “gerçeğe” ulaşıldığı iddia edilemez. Bu yüzden psikanaliz kuramları, bireylerin itiraflarının ifade edilmesinden ve bunların birbirlerine benzerlikleri ölçüsünde gruplanmasından ibarettir. Hatta psikanalizin doğumuna sebebiyet veren şey, Freud’un kendini çözümlemesi, yani kendi itiraflarıdır. Freud, dünyaya bakışı sebebiyle, yaşamın patolojik yönüne aşırı önem atfetmiştir (Jung, 2016c, s. 366-367).

Nevrozların, problemlili geçmiş yaşantıların kalıntılarından değil, şimdiki zamanda var olan yanlış tutumlardan kaynaklandığını düşünen Jung, bu vakaların yorumlanmasında da Freud’dan ayrılmaktadır. Jung’a göre, Freud’un açıklamaları her durumda çocukluk yaşantısını referans vermesi dolayısıyla, insan doğasını sınırlayıcı ve indirgemecidir. Buna bağlı olarak, bilinçdışı da yeniden yorumlanmalıdır. Bilinçdışı, günahkâr ruhların geçmiş yaşantılarının ve Süper-Ego’ya bağlı, hastalığa sebebiyet veren, yüzlerce yıllık toplumsal değerlerin atıldığı, bir depo olarak görülmemelidir. Freud, bilinçdışını içgüdülerin kaynağı ve insanın hayvani doğası olarak gördüğü için, onu denetim altına

¹²⁵ Oldukça, basite indirgeyen bir anlatımla sunacak olursak; Adler, her nevrotik insanın “aşğılık kompleksi” olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda ister normal olsun ister patolojik her insanda, yaşama kendi yüklediği anlam çerçevesinde “üstünlük hedefi” bulunmaktadır (Adler, 2014, s. 53-72). Jung’un hem Adler’i hem de Freud’u eleştirmesinin sebebi, ikisinin de nevroz vakalarını ne olursa olsun, tek bir tarzda ve belirli ilkelere göre yorumlamaya çalışmalarıdır. Başka bir deyişle, Jung, Freud’un hemen hemen bütün hastalarında çözülemeyen bir Oedipus Kompleksi, ketvurulmuş cinsel yaşam vb. gördüğünü; Adler’in ise benzer vakaları aşğılık kompleksi-üstün gelme çabası ikiliği üzerinden yorumladığını söylemeye çalışıyor.

almak gerektiğini düşünmüştür. Tersine bilinçdışı, insanlığa ait imgeleri içinde barındıran, yaratıcı ve canlı bir yapıdır; bir bakıma yaşamın kaynağıdır. Aslında terapistin yapması gereken, hastaya bilinçdışını denetim alması için yardım etmek değil; bilinç ile bilinçdışı arasındaki bağlantıyı, iş birliğini sağlamlaştırmak veya yeniden kurmaktır. Bilinçdışının Freudçu yorumu onu küçümsemek anlamına gelmektedir. Freud'un belirttiği gibi iyi örgütlenmiş bir Ego (veya bilinç) bilinçdışının canlılığını söndürmektedir (Jung, 2016c, s. 360-362).

SONUÇ

Sokrates'in duasını hatırlayarak sonuç bölümümüze başlayabiliriz:

Ey sevgili Pan ve bu mekânın diğer bütün tanrıları! Bana içimin güzel olmasını lütfedin ve dışımda sahip olduğum her şeyin içimdeki o adamla dost olmasını sağlayın. Bilge kişinin zengin olduğuna inanayım; ve öyle bir servetim olsun ki, ölçülü insandan başkası onu ne taşıyabilsin ne de kaldırebilsin. Başka bir şeye ihtiyacımız var mı, Phaidros? Yeterince dua ettik gibime geliyor. (Platon, *Phaidros*, 279c)

Bu pasajın çalışmamız açısından önemli olmasının birçok sebebi var. İlk olarak, Platoncu anlamda “iyi yaşamın” bütün koşullarına atıfta bulunmaktadır. Bilgelik erdemine sahip olmanın asıl zenginlik olduğuna, ölçülülük erdemine ve her şeyden önce ruhun “iyi”, yani uyum içinde olmasına aynı anda atıfta bulunan bir pasajdır. Gerçekten de Platon’a göre “iyi yaşam” sürececek bir insanın daha fazla şeye ihtiyacı olmayacaktır, dolayısıyla, Sokrates haklıdır. Bununla birlikte, uzunca bir Platon anlatısı sunduğumuz için bu pasajla kısaca özetlemek istediğimiz Platon’un “iyi yaşamını” fazlaca basite indirgemiş olduğumuzu düşünmüyoruz. İkinci olarak, bu pasaj, Platon ile psikanalizi neden birlikte düşünebileceğimize dair birtakım ipuçları sunmaktadır. Tanrılardan dilenen ilk isteğe odaklandığımızda, bu isteğin Platoncu anlamda iç yaşantının, ruhun güzel olması ve hemen ardından gelen isteğin, ruhunun dış yaşantı ile dış gerçeklik ile uyumlu olması olduğunu görmekteyiz. Psikanalizin bireylerin içsel gereksinimleri ile dış gerçeklik arasında bir uyum kurmayı amaçladığını düşündüğümüzde bu pasaj daha da fazla anlam kazanmaktadır. Çalışmamız boyunca patolojik vakalarda, hastaların dış gerçeklik ile bağlarının kopukluk seviyesine göre iyileştirilebilir olduğunu tekrar edip durduk. Fakat, “hastayı” bir kez daha betimlememizin kimseye bir zararı olmayacaktır. Foucault, psikiyatrik anlamda hasta olan birini anlatmak için “örselenmiş” ifadesini kullanmaktadır. Özne karmakarışık bir durumdadır, zamanda ve mekânda yerini belirleyememektedir, içine hapsediği anı aşması imkansızdır, geçmişi ve geleceği düşünemeyecek durumdadır (Foucault, 2020, s. 27). Foucault biraz ilerleyen sayfalarda muazzam bir tespit yapmaktadır. Hasta diyalog kuramayandır; düzensiz, parça parça olan kendi içsel monoloğunu hiçbir zaman aşamayandır (Foucault, 2020, s. 29). Gerçekten de genel anlamıyla patolojik olarak kabul edilen ruhsal durumların daha güzel bir anlatımını sunmak oldukça zordur. Burada bir kez daha belirtmek gerekir ki, Freud gibi, normal olduğu kabul edilen ruhsal yaşantının patolojik olandan ruhsal çatışmaların şiddetine göre

ayrıldığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla, şöyle bir çıkarımda bulunmak yerinde olacaktır; ruhsal çatışmaların kökeninde, ister normal insanda olsun ister “hasta” olanda, “iç” ve “dış” arasındaki uyumsuzluk yatmaktadır. Sokrates, aslında içsel dünyasının monoloğunu aşabilmek, dış dünyaya yönelip diyalog kurabilmek için dua etmektedir. Tabii ki, “iyi yaşamı” “akıl hastalığına” sahip olmamakla bir tutmamaktayız. Fakat, unutmamak gerekir ki psikanaliz de dahil olmak üzere her türlü psikoterapi örneği, aynı ilkelerle “normal” insanlara da yardımcı olmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, dış dünyanın gerçekliği ile uyum içinde olmak, dış dünyada etkin olmak, *Philebos* diyalogundan da çıkarabileceğimiz üzere “iyi yaşamın” en önemli koşullarından biridir. Bu nedenle, May, Sokrates’in bu duasını en güzel psikoterapi örneği olarak nitelendirirken ve terapistlere yukarıdaki pasajı, ofislerinin duvarlarına asmayı önerirken oldukça haklıdır (2010, s. 98).

Diyalog kurabilmek üzerine yazdıktan sonra, şunu düşünelim: Platon’un diyalog şeklinde yazması. Strauss, derslerinde, öğrencilerine Platon’un diyalog şeklinde yazdığını hatırlatırken, diyalogun bir tiyatro eseri gibi düşünülebileceğini belirtmektedir (2019, s. 45). Bir tiyatro eserinin izleyicide yarattığı bir duygu vardır. Eğer Platon’un eserlerini bu sınıflandırmaya dahil edersek, her birinin bir şekilde etkin bir duygulanıma yol açtığını söylememiz gerekmektedir. Gerçekten de Platon üzerine çalışma yaparken, diyalogların genellikle öğretici yönü ön plana çıkarılır ve duygusal yönü geri planda kalır. Biliyoruz ki, Antik Yunan’da sahne sanatları izleyicilerinde birtakım duygular oluştururken, bu duygular yoluyla izleyici “katharsis” (arınma) sağlamaktaydı.¹²⁶ Peki, Platon’un eserlerinin arınma sağlayan bir yanı var mıdır? Ya da çalışmamızın açısından daha uygun bir şekilde soracak olursak: Bu diyaloglar terapi etkisi göstermekte midir? Platon’un yazma amaçlarından birinin, kendi döneminde, özellikle gençler olmak üzere, bireylerde tespit ettiği ruhsal çatışmaları dindirmek veya engellemeye çalışmak olduğunu düşünmekteyiz. Ya da en azından kendi fikirlerini yayabilmek ve toplumu değiştirebilmek için bu ruhsal çatışmaları aşması gerektiğinin farkındadır. Platon’un, ataerkil Yunan toplumunun aile ilişkilerinden (Freudyen anlamda konuşacak olursak

¹²⁶ Freud’un bir dönem birlikte çalıştığı Breuer’in hipnoz sırasında, hastaya, normalde yapamayacağı bazı itiraflarda bulunmaya telkin ettiği yöntemin adı da “katharsis” olarak koyulmuştur. Freud daha sonra Breuer’in yanından ayrılmış, yöntemi kendi başına uygulamaya devam ederken, hipnozdan tamamen vazgeçmiş ve serbest çağrışıma yönelik bir yöntem geliştirmiştir ve adını da psikanaliz koymuştur (2016, s. 37). “Arınmadan” “analize” doğru giden bu isim değişikliği, önemsiz bir detay olmayıp, belki de Freud’un bakış açısını yansıtmaktadır: Ruhun, bilimsel bir şekilde, bir nesneymiş gibi ele alınması.

Oedipus Karmaşası) ve ölüm korkusundan şekillenen psişik yapılarla mücadele ettiğini görmekteyiz (Allen, 2011, s. 30). Bir bakıma Platon, adalet hakkında konuşarak, ruhsal çatışma yaratan tutkuları dizginlemeye çalışmakta ve bu yolla katharsisi amaçlamaktadır (Strauss, 2019, s. 429). Ruhsal çatışmaları tespit etmesi ve iyileştirmeye çalışmasına vurgu yaparak, Platon'un terapötik yanını gösterebiliriz.

Çalışmamız asli olarak, Platon ile Freud'un bir karşılaştırması, birbirleriyle sınanması olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde kavramsal benzerlikleri sunmaya çalıştık, bununla birlikte birtakım temel ayrılıklar da keşfettik. Tespitlerimizi tekrardan gözden geçirip, vurgulayarak, kendi düşüncemizi belirtmemiz gerekmektedir. Çalışmamızı mümkün kılan en önemli durum, uygarlığı bir arada tutan ve gelişmesini sağlayan nedenlerin iki düşünür için de aynı şekilde belirmesidir. Platon, "polis" içinde yaşayan halkın "bir" olmasından, bütünleşmesinden bahsetmektedir ve bunun birbirlerini kardeş olarak görmekle sağlanacağını düşünmektedir. Tabii ki, "özdeşleşme" kavramı kendisinden çok sonra kuramsallaştırılmıştır, fakat Platon'un işaret ettiği tam olarak budur. Freud'un anlamda konuşacak olursak, muhakeme üstü libidinal bir bağ, sevgi bağı oluşturulması amaçlanmaktadır. Platon'un yaratmış olduğu ideal toplumda, yurttaşların kardeş olmadıklarını düşünmeleri neredeyse imkansızdır, muhakeme üstü dememizin sebebi de bunun sağlanmış olmasıdır. Dolayısıyla, mutluluk da bütünün mutluluğundan ayrı olarak düşünülemez. Günümüz modern toplumlarının bolca eşitsizlik barındıran yapısı ve yaşam şartları üzerinden hissedilen kıskançlık duyguları yüzünden görmemizin mümkün olmadığı bir bütünleşme hedeflenmiştir. Freud, yaşadığı modern toplumda, özdeşleşmenin genele yayılmasını pek de mümkün görmediği (daha sonra yapay bir şekilde yaratılmış olan özdeşleşmiş, bütünleşmiş toplum, yani faşizm üzerine fikirlerimizi belirteceğiz) için, bu süreçleri kilise ve ordu üzerinden anlatmaya girişmiştir. Platon, gerekli koşulların sağlandığı takdirde, poliste bu bütünleşmenin gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Uygarlığın gelişimini sağlayan en önemli mekanizma olarak ise iki düşünür için de "yüceltmeyi" görmekteyiz. Bilimsel ve sanatsal etkinlikler olarak yüceltmeyi çalışma boyunca, oldukça detaylı bir şekilde tartıştığımız için üzerine çok fazla söylenebilecek bir söz kalmamıştır. Fakat, gene de şunu belirtmek gerekir ki, Platon'un ideal toplumundaki yüceltme nihai olarak felsefenin, felsefi değerlerin yüceltilmesi, yani bireyin bütün ruhsal enerjisinin bu uğurda harcanmasıdır. Felsefe geri

kalan her şeyden üstün bir konumdadır. Freud ise muhtemelen, felsefeyi bilim ve sanata yaptığı gibi geçici haz elde etme yolu olarak tanımladı.

Bu iki temel noktayı belirledikten sonra, çalışmamızı geliştirirken dayanak noktası sağlayan diğer tezleri de şu şekilde sıralayabiliriz: (1) Ruhun bölümlenmesi ve zihinsel aygıt savının birlikte değerlendirilmesi. Hem Platon hem de Freud, ruhu/zihni işlevsel anlamda bölümlenmeye çalışmış ve her bir bölüme belirli özellikler, işlevler atfederek bunların insan davranışlarını şekillendirdiğini ve bireyin istenilir bir ruh hali içinde olması için bu yapıların uyum içinde olması, çalışması gerektiğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, bu noktada önemli bir uyarıda bulunabiliriz. Platon için uyum, akli yönün diğer iki bölümü bireyin iyiliği için hareket ettiğine ikna etmesinden geçiyorken, Freud için uyum Ego'nun güçlendirilmesi ve diğer iki sistem üzerinde denetim sağlamasından geçmektedir. Dolayısıyla, Freud'un sistemi daha çok baskı ve otorite yanlısı olarak düşünülebilir. (2) Platon tarafından "canı" dürtülerin tanımlanması ve Platon'un rüya sırasında birtakım direnç mekanizmalarının ortadan kalktığını düşünmesi (bu aynı zamanda uyanık yaşamda, bu direnç mekanizmalarından haberdar olduğunu göstermektedir). Başka bir deyişle, Platon'un daha sonra Freud'un ortaya koymuş olduğu, direnç, sansür vb. ruhsal mekanizmalar üzerine fikir yürüttüğünü düşünmekteyiz (3) İki düşünürün de sağlıklı bir ruhsal yaşam için eğitimin (bu eğitim, herhangi bir tekniğe yönelik eğitim olmaktan ziyade ruha yönelik bir eğitim olması bakımından önemlidir) önemine vurgu yapması ve gelecek kuşakların eğitimine önem vermesi. Bununla birlikte, şöyle bir soru sormaya hakkımız vardır: Freud'un eğitimi nasıl bir şeydir? Bahsettiğimiz eğitimin haz ilkesinin fethedilmesine yönelik olması gerektiğini biliyoruz. Fakat, Freud hiçbir zaman bu eğitimin nasıl bir eğitim olduğunu açıklamamış, eğitimi tasarlamakla neredeyse hiç ilgilenmemiş, bu görevi kızı Anna Freud'un üstlendiğini belirtmiştir (2015g, s. 185). Dolayısıyla, bireylerin otodidakt olması, kendi çabalarıyla psikanalizi öğrenmesi mi gerekmektedir? Psikanalizi kendi başlarına öğrendikten sonra eğitimin nasıl uygulanması gerektiğini mi düşünmelidirler? Görüldüğü üzere burada içine düşmemenin oldukça zor olduğu büyük bir yarık, bir çukur vardır. Freud'un önerileri hem ailelerin hem de çocukların psikanalize tabii tutulması vb. gibi, esaslı bir eğitim düşünüldüğünde pek de tatmin edici olmayan fikirlerdir. Bu nedenle, eğitim (tasarlama) konusunda Platon'un, Freud'un çok önünde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Zaten

Platon'un tasarladığı eğitimin, Helenistik dönem ve Roma'da biraz değiştirilerek, temel eğitim olarak kabul edilmesi ve klasikleşmesi bunu göstermektedir.¹²⁷ (4) Freud'un ilk içgüdü kuramından vazgeçtikten sonra, Platon'un Eros anlatısına oldukça yakın bir yaşam içgüdü fikrine ulaşması ve bunu görüşlerinin temeline yerleştirmesi. (5) Son olarak, Platoncu anımsama ve bilinçdışı ilişkisini, çalışmamızın üçüncü bölümünde ortaya koymaya çalıştık. Dolayısıyla, Platon'un da öznenin tamamen bilinçli olduğunu düşünmediğini ve Freud'un önbilinç (bilinçöncesi) niteliğine benzer bir anlatımın Platon'da mevcut olduğunu öne sürüyoruz. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, çalışmamızın bu kabulü net bir şekilde tespit edilmiş olmaktan uzaktır ve üzerine daha fazla araştırma yapmak gerekmektedir. Tez çalışmamızın ana odağı olmaması ve burada ele alınan çalışmayı oldukça uzatacak olması nedeniyle, bu tartışmayı çalışmamızdan etkilenme ihtimali olan sonraki çalışmalara bırakıyoruz.

Platon ile Freud'un üzerine tartışılması gereken, farklı görüşler ortaya koyduğu çok önemli iki büyük konu vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi adaleti tanımlama şekilleridir. Çalışmamızın giriş bölümünde sıraladığımız, Platon'un uğraşmış olduğu, sofistlere ait olan siyaset ve etik üzerine rölativist görüşler, Freud'un metinlerinde farklı yerlerde teker teker ortaya çıkmıştır. Bunun önemli sebebi, Freud'un klasik dönem siyaset felsefesi ilkelerine göre düşünmüyor oluşudur. Freud'un yaşadığı dönemde devlet, yurttaşının çıkarını ve iyiliğini her şeyin üstünde tutan bir yapı olarak değil, tam tersine kendi çıkarı için yurttaşlarını kullanan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Freud'un, siyasi olarak örgütlenmiş topluluktan, Platon'un beklediği şeyleri beklemesi mümkün değildir. Muhtemelen Freud, devlet yapılanmasını bireylerin haklarını (özel mülkiyeti) korumakla yükümlü modern dönemde rastladığımız liberal devlet olarak düşünmekteydi. Bu nedenle Freud'un adaleti bireylerin kıskançlık duyguları üzerinden temellendirmesi ve adaleti haksızlığa uğramama düşüncesine daha yakın olarak betimlemesi olağan bir durumdur. 20. Yüzyıl toplumunda bireylerin bütünün çıkarından ziyade, kendi çıkarlarını düşünmesi ve bencil olması daha olasıdır. Nitekim, Freud bunu kendi de gözlemlemiş ve bu durumun üzerine konuşmuştur. Önce kendini düşünen

¹²⁷ Eğitim konusunu tartışırken, Badiou'ye atıfta bulunabiliriz. Badiou, Platon'un Devlet'ini, modernleştirerek tekrardan yazarken, Platon'daki gibi klasikleşmiş bir eğitime olan inancını ve günümüz uygarlığının böyle bir eğitime yönelik ihtiyacını vurgulamaktadır (2015, s. 104).

bireylerin, bütün için çabalamak ve bütün adına koyulan kurallara uymaktansa, mümkün oldukça bu kuralları esnetmesi ve çiğnemeye çalışması beklenmektedir. Başka bir deyişle, Freud'un yaşadığı dönemde bireylerin gerçekten de bazı istisnai durumlar haricinde, ceza almaktan korktukları için kurallara uyacaklarını düşünebiliriz. Tabii ki, Platon'un da bu görüşlerle mücadele etmesi onun döneminde de bu şekilde düşünen çok sayıda insan olduğunu göstermektedir. Fakat, "polis" ifade ettiği düşünce, yurttaşlar için henüz tamamıyla kaybolmamıştır. Modern liberal toplumların yabancılaşmış bireyleri için ise bütüne bağlı olmanın, kendisini bütüne borçlu hissetmenin daha zor olacağını söyleyebiliriz. Fakat, bunlardan daha da önemlisi Platon'un hukukun kökenini ve adaleti, ahlaki değerlere (erdemler), Freud'un ise bambaşka bir yere, yani güce dayandırmasıdır. Bu durumu da kolaylıkla, şu şekilde açıklayabiliriz: Platon için ahlaki değerler, "iyi" ideasının bilgisinden kaynaklanmakta, akla dayanmaktadır. Bilgelik, cesaret, ölçülülük, adalet değişmez bir şekilde var olmaktadır, çünkü yaratıcıları insan değildir. Dolayısıyla, ahlaki değerler toplumdan topluma değişmezler, farklı kültürlerde yaşayan bireyler ruhlarındaki uyumu kaybettikleri için kültürleri adaletsiz (ya da ahlaksız) bir hal almış olabilir. Fakat, bu uyuma tekrar odaklanıldığı zaman adaletin yeniden tesis edilememesi için hiçbir sebep yoktur. Freud için ise ahlakın kökeni Süper-Ego'dur. Çalışmamızda sıkça bahsettiğimiz üzere, Süper-Ego içinde yaşanan toplumsal değerlere bağlıdır. Başka bir deyişle, ahlaki değerlerin üreticisi, geçmişte yaşayan insanlardır ve dolayısıyla, bu değerler değişkendir. Burada sayılmış olan bütün nedenler göz önüne alındığında Freud'un neden, sofistlerin rölativist siyaset ve etik görüşlerini paylaştığı anlaşılır hale gelmektedir.

İkinci önemli nokta ise, düşünürlerin, insan yaşamında hazzı konumlandıkları yer ve mutluluk anlayışlarıdır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde yer verdiğimiz eleştirilerin ışığında, Freud'un, haz tanımının paradoksal olduğunu fark ettiğimizde, mutluluk düşüncesi de belirsiz hale gelmektedir. Bu konuda Platon'un "mutlu (iyi) yaşamı" tanımlama çabaları daha ikna edicidir. Yüceltme mekanizması Platon'un mutlu yaşamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır; bireyin mutluluğu bilim, sanat ve felsefe gibi kültürel etkinliklere bağlı olarak sunulmuştur. Aynı zamanda, bedensel hazlar da tamamen göz ardı edilmemiştir. Freud söz konusu olduğunda ise insanın mutlu olma ihtimalinden söz etmek bile, onun görüşlerinin aksini iddia etmek olacaktır. Dolayısıyla,

Platon'un, Freud'a oranla mutluluk üzerine söyleyecek daha fazla sözü vardır. Freud gibi, insanın temel amacının doyuma, hazza ulaşmak, içgüdülerini tatmin etmek olduğunu söylemek zorunda kalırsak; insanı bütün etkinlikleriyle ve imkanlarıyla değerlendirmekten oldukça uzaklaşmış oluruz.

Çağımızın problemleri ile karşılaştığımızda, insanı Platon'un betimlediği şekilde değil de Freud'un betimlediği şekilde düşünmek için elimizde oldukça fazla sebep vardır. Günümüzde yazılmış olan çalışmamızın bakış açısından konuşacak olursak, uygarlığı gerçekten de kısıtlayıcı bir yapı, hoşnutsuzluk kaynağı olarak görmekteyiz. Dolayısıyla, Freud'un hazzı ve mutluluğu tanımlama şekli dışındaki tahlillerine katılıyoruz. Fakat, modern toplumları tahlil etmek ve neden istenmeyen bir hale geldiklerini düşünmek tek başına yeterli olmayacaktır, bir yandan da çözüm yolları bulunmalıdır. Bu noktada, Platon'a neden başvurduğumuz açıklık kazanmaktadır. Platon bireylerin bencilliğini haklı çıkaran, çoğunluğun kanaati olduğu düşünülen görüşlerle mücadele etmiştir. Biraz ileri giderek, Platon'un uygarlık (kültür) bireyler tarafından kısıtlayıcı bir yapı olarak hissedilmesin ve hoşnutsuzluk yaratmasın diye savaştığını, fikirler ürettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Badiou'ye katılmamak elde değildir. Dünyadaki adaletsizliğin farkında olan ve çözüm yolları, dayanak noktaları arayan her felsefecinin, doğal olarak aklına gelen ilk isim Platon olmalıdır. Çağımızın ivedilikle Platon'a ihtiyacı vardır (Badiou, 2015, s. 9). Biz de çalışmamızda Freud'un görüşlerinin nüfus edemediği bir nokta olarak *Philebos*'taki, haz-acı çözümlemesini ve "iyi yaşamın" (mutluluğun) nasıl bir şey olması gerektiği üzerine tartışmayı belirleyerek, katkıda bulunmaya çalıştık.

Peki, son sözler olarak Platon için ne söylenebilir? Adaletin koşullarından biri topluluk içindeki iş bölümüdür ve bu iş bölümünün gerekçesi ruhun bölünmesi olarak gösterilmektedir. Bu noktada Adorno'nun, aslında Freud'a yönelik yapıldığını düşündüğümüz eleştirisine yer verebiliriz. Adorno, insanı yetilerine ayırmanın, iş bölümü olgusunu yapay olarak tasarlanmış olan özneye yansıtma olduğunu ve bu uygulamanın insanları daha karlı biçimde kullanmak için bir çaba olarak görülmesi gerektiğini bildirmektedir (2017a, s. 68)¹²⁸. Platon için böyle bir çabanın varlığından bahsetmemiz

¹²⁸ Platon'un iş bölümü ilkesi sıklıkla, özgürlük kısıtlayıcı ve adaleti engelleyici olarak düşünülmüştür. Çünkü, bireylerin kendi işlevlerinin dışına çıkmasını ve toplumsal hayatta aktif bir rol almasını

gerekmektedir. Peki, bu noktadan yola çıkarak, Platon'un bireyselliği önemsemediğini öne sürebilir miyiz? Özellikle, üretici sınıfı düşündüğümüzde, bu sınıfa mensup yurttaşların üretime katılmaktan başka bir görevleri olmadığını görmekteyiz. Hatta, *Politeia* metninde, neden tartışmanın odağında çoğunlukla koruyucu sınıfın olduğunu ve geri kalan yurttaşlar için pek bir söz sarf edilmediğini kendi kendimize sormamız gerekmektedir. Platon'un bireyselliği topluluk uğruna minimuma indirgelediği eleştirisi çok da haksız değildir (Copleston, 2013, s. 122).

Gerçekten de *Politeia* metni, günümüzde okunduğu zaman, beraberinde bir sürü sorunu getiren bir metindir. Strauss, pozitivist görüşe sahip insanların, *Politeia* metnine dayanarak, Platon'u faşist olmakla suçladığını belirtmektedir (2019, s. 44). Günümüzde metnin üzerine titremeyen birçok modern okurun da bir zamanlar oldukça popüler olmuş ve genel kanaat haline gelmiş olan bu görüşten etkilenerek, Platon'u aynı şekilde suçlaması beklenebilir. Fakat, biz de çalışmamızda bir şekilde, Platon ile faşizmi ilişkilendirdik. Freud'un ruhbilimsel grup üzerine görüşlerini, Platon'un ideal topluluğunu yorumlamak için kullandık ve Adorno'nun aynı kuramları faşizmin yükselişini açıklamak için kullandığına işaret ettik.

Peşinen söylememiz gerekirse, Platon'un faşizm ile doğrudan bağdaştırılmasının yanlış olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte, böyle bir ilişkilendirmeyi düşündürecek birtakım "karanlık" uygulamalar olduğunu, Platon anlatımızda sunmuştuk. Fakat, sadece faşizmi andırabilecek bazı uygulamaların olduğunu düşünmekle, Platon'un faşist olduğunu düşünmek arasında bir uçurum vardır. Platon'un amacının ne olduğu, yurttaştan beklentisinin ne olduğu sorgulanmalıdır.

Faşizm, insanlık tarihinin belli bir döneminde ortaya çıkmış, dolayısıyla ortaya çıktığı dönem ve sonrası için anlamlı olan bir ideolojidir. Antik Yunan'da yaşamış olan bir insanın bu kavrama uygun olarak düşünmesi oldukça zor olacaktır. Poliste yaşayan bir

engellemektedir. Dahası, bireyleri sınıflı bir toplum yapısına sıkıştırmakta ve toplum içinde hiyerarşik bir düzen oluşturmaktadır. Gerçekten de *Politeia*'da koruyucu sınıfı üretici sınıftan üstün olarak düşünülmektedir. Bu noktada, Badiou'nun *Devlet*'i yeniden yazarken, iş bölümü ilkesini eleştirdiğini ve yerine Marx'tan devraldığı "çok biçimli işçi" düşüncesini, yani "her bireyin toplumda herhangi bir işlevi yerine getirebilecek kapasitede olmasını" koyduğunu hatırlayabiliriz (2015, s. 162).

yurttaş, kendisinin polis için var olduğunu düşünmektense, polisin kendisi için var olduğunu düşünecektir. Dahası, Platon polise hem bireysel hem de toplumsal adaleti sağlama görevini verirken bu ilkeye göre hareket etmiştir. Adalet, bireyin benliğini polise feda etmesiyle değil, kendi ruhunun bakımıyla ilgilenmesiyle, yani felsefe ile mümkün olmaktadır (Strauss, 2019, s. 429). Dolayısıyla, Platon'un ideal toplumunu faşizm ile ilişkilendirmek; ancak, Platon'un asıl amacını görmezden gelerek mümkün olabilir.

Freud'un grup ruhbilimini hem faşizmi hem de Platon'un ideal topluluğunu yorumlamak için kullanabiliyor oluşumuz ne anlama gelmektedir? Olsa olsa bu belirlenim, Platon'u haklı çıkarmaktadır. Çünkü, toplumun kültürel Süper-Ego'sunda yer edecek değerlerin üretimi filozofa değil de faşist lider gibi, Platon'un demagog, eşek arısı olarak niteleyeceği kişilere bırakıldığı zaman, toplumun birtakım felakete doğru sürüklendiğini göstermektedir. Toplumun felakete sürüklenmemesi ya da bu felaket durumundan kurtulması için, yönetim filozofa devredilmelidir. Aynı zamanda, Platoncu anlamda ahlaklı ya da adil olmayı sağlayan, felsefe tarafından üretilen değerler ile faşist liderin ürettiği yapay değerler arasında da büyük bir farklılık vardır. İyi yönetici, faşist örgütlenmeler gibi saldırgan politikalar ve savaş yanlısı olmak bir yana barışı inşa etme gücüne göre değerlendirilir (Platon, *Yasalar*, 628c)

Peki, son sözler olarak Freud için ne söylenebilir? Çalışmamız Freud'un iki temel hatası olduğunu veya yönelimlerinden kaynaklanan iki temel yanılgıya sahip olduğunu düşünmektedir. İlk olarak, ne pahasına olursa olsun yöntemini bilimsel olarak nitelendirmeye çalışmış, aksi yönde gelen eleştirilere neredeyse tamamen gözlerini kapatmış ve bu yüzden insanın önemli yönlerini göz ardı etmiştir. Bu tutumu psikanalizi dogmatik bir hale getirmiştir. Psikanalizin bilimsel bir yöntem olduğu bir yanılgıdır. Freud bu yanılgının farkına varmak yerine, insan ruhu için tasarlamış olduğu mekanik yapıların doğruluğundan kuşku duymamış; kuramları çıkmaza girdiği zamanlarda, aynı bakış açısıyla yeni varsayımlar ekleyerek çözmeye çalışmıştır. Yetiştirdiği dönemin materyalist bilimsel anlayışına olan bağlılığı yüzünden, özellikle erken dönemlerinde insanı bir nesne olarak, bir otomat olarak tasarlamıştır. Biraz ileri giderek şu şekilde yorumlayabiliriz: "Haz ilkesine göre yaşayan, gerçeklik ilkesine göre 'hastalanan' otomat." Dolayısıyla, Jung, insan ruhunu bilimsel bir nesne olarak ele alması nedeniyle,

Freud'u eleştirirken haklıdır. Aynı zamanda, Freud, bilimsel dünya görüşü olarak nitelendirdiği bakış açısı yüzünden, farklı yorum çalışmalarının önünü kapamaya çalışmıştır. Psikanalizin gelişmesi için Adler ve Jung gibi isimlerin Freud ile yollarını ayırarak, kendi düşüncelerini ortaya koymaları gerekmiştir. Fakat, bu durum genel anlamda psikanaliz yönteminin inandırıcılığını yitirmesine sebep olmuş, imajını zedelemiştir. Freud'un yapması gereken bilimsel yöntemle yaptığı katkıları aramak yerine, genel anlamda insanın düşünme şeklini nasıl değiştirdiğine odaklanmak ve felsefeyle barışmak olmalıydı. Nitekim, ona, düşünsel anlamda hakkını teslim eden de 20. yüzyılda felsefeciler (Althusser, Frankfurt okulu gibi) olmuştur.

Freud'un ikinci temel yanılgısı ise erken dönem içgüdüler teorisi ile Eros ve ölüm içgüdüleri kuramının birbiriyle uyumlu olduğunu düşünmesidir. Aslında, ikinci yanılgısının kısmi sebebi birinci yanılgısıdır. Freud gerçekte içgüdüler ile alakalı görüşlerini neredeyse tamamen değiştirmiştir. Bunun sebebi, Freud'un cinsel içgüdünün kendisini tatmin etmenin eninde sonunda kendi kendini baltalayan bir özelliği olduğunu ve ölüme yönelttiğini fark etmesidir. Dolayısıyla, yaşamı koruyan ve cinselliği kapsayan ama kesinlikle onunla eşdeğer olmayan bir Eros kuramını geliştirmek zorunda kalmıştır (May, 2010, s. 103-105). Fakat, bunu yaparken, Fromm'un belirttiği gibi, eski mekanik kuramına sadık kalmaya çalışmıştır. Freud'un yapması gereken, iki kuramın uyumsuz olduğunu kabul ederek, Eros ve ölüm içgüdüleri ikiliğinin geçerli olduğunu vurgulamaktı. Çünkü Freud düşüncesinin asıl gücü, Eros ve ölüm içgüdüleri düalizminden kaynaklanmaktadır. Muhtemelen Freud, "bilimsel" bir görüşten romantikliğe doğru geçiş yaptığını kabul etmeyecekti. Freud'un bu şekilde davranması birtakım problemlere yol açmıştır. Freud sonrasında onun görüşlerinden etkilenen kişiler, keyfi olarak ilk kuramı ya da ikinci kuramı doğru olarak kabul etmişlerdir. Bunun sonucunda iki kuram arasındaki farklar göz ardı edilmiş, Eros cinsellik ile bir tutulmuştur. İnsanı hastalandıran temel etmenin, cinselliğin (Freud'un kullandığı genişletilmiş anlamda değil, dar anlamıyla seks isteğinin) bastırılması olduğu düşünülmüş; birey üzerindeki bu baskıdan kurtulduğu, özgürleştiği ve serbest bir şekilde cinselliği dışa vurduğu takdirde nevrozdan kurtulacağı sonucuna varılmıştır.¹²⁹ Tabii ki, Freud bu görüşe katılmayacaktır. Onun için

¹²⁹ Çalışmamızda, bastırılmış cinselliğin nevroza sebebiyet verdiğini birden çok kez dile getirdik. O zaman nasıl oluyor da cinselliğin tamamen serbest bırakılmasının hastalığı engelleyici bir yönü olmadığı yargısına

cinsel gereksinimlerin tatmini kolaylaştıkça, ruhsal değerleri azalmaktadır (May, 2010, s. 102). Fakat, kendisinden sonra gelen yorumcuların yapmış olduğu hataların bir kısmını Freud'un omuzlarına yüklememiz gerekmektedir. Sonuçta, düşünürler kuramlarının hatalı veya çelişkili olduğu ölçüde, toplumda sebebiyet verdikleri değişikliklerden sorumlu olarak görülebilirler.

Gerçekliğin toplumsal yaşama indirgenmesi ise başlı başına bir sorundur. Çünkü, klinik psikiyatri, bir insanın ruhsal yapısının bozuk olup olmadığını, toplumsal yaşama uyum sağlayıp sağlayamamasına göre değerlendirmektedir. Freud'un kendisi, uygarlığın kısıtlamaları yüzünden nevrotik hale gelme ihtimalini sorgulamaktadır. Uygarlığın, başka bir deyişle, toplumsal yaşamın kendisi patolojik hale gelmişse eğer, normal insan-hasta ayrımı ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, Jung'un, Freud'a yönelik, "yaşamın patolojik yönüne fazla önem verme" eleştirisi, yerinde bir eleştiridir.

Freud'un görüşlerinin öznel ve itiraf niteliğinde olması çalışmamızın bakış açısından yararlıdır; çünkü, Freud aksini iddia etse de onu felsefe içinde konumlandırmamızı kolaylaştırmaktadır. Örneğin, yaşam ve ölüm içgüdüleri kuramı felsefi spekülasyon olarak değerlendirilmelidir, felsefe tarihindeki "arkhe" arayışına denk olarak düşünülebilir. Bu nedenle, ölüm veya yaşam içgüdüsünün, dayanak noktası olmadığını göstermeye çalışmak çok mantıklı bir davranış olmayacaktır.

Çalışmamızda, iki düşünürün insan, ruh ve uygarlık üzerine değerlendirmeleri incelenmiştir. Ruhun yapısı ve çalışma şekli, söz konusu olduğunda birtakım benzerlikler fark edilmiştir. Fakat, diğer iki kavram için aynı şeyi söylemek oldukça güçtür. Platon için, insan "iyi" ile "kötü" arasında olan, "iyi" ya da "kötü" olmayı seçebilen bir canlıdır.

varılmıştır? Bir uyarıda bulunmak gerekirse; ruhsal çatışmayı yaratan, içgüdünün oluşturduğu duyguyu Ego'nun bastırmaya çalışmasıdır. Eros âşık olmaya yönelik bir tutkuyu, kişiye yönelik bir arzuyu harekete geçirdiği zaman; birey sadece bedensel anlamda nesnesine sahip olmaya yönelik değil, aynı zamanda nesne ile ruhsal olarak bütünleşmeye yönelik arzu duymaktadır. Bu açıdan bakıldığı zaman hastalığı oluşturan durum, aşk yaşamaya yönelik arzunun bastırılması olabilir. May, açıklamaya çalıştığımız bu düşünceyi temel tezi haline getirmiştir. Çağdaş toplum bireyleri, Eros'un tutkusuna kapılmamak için, seksin heyecanına kaçmaya çalışmaktadırlar ve bu durum aslında, Eros'un bastırılması anlamına gelmektedir (May, 2010, s. 77-78). Dolayısıyla, eğer uygarlık, bir şekilde, cinselliği tamamen serbest bırakırsa; bu durum, uygarlığın Eros'u kısıtlamak üzerine aldığı tedbirlerden bir başkası olarak yorumlanmalıdır.

Freud için ise, insan, “kötü” düşünmekten başka çaresi olmayan, “iyi” olmak için çabaladıkça hastalanan, sefil bir canlıdır. Bu yüzden, Platon, içinde çatışmanın olmadığı, homojen ve adil bir uygarlık tasarlamak için çabalarken; Freud’un tasarısında zulüm, adaletsizlik ve yıkım eksik olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2014). *Yaşamın Anlamı*. (H. Can, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Adorno, T. W. (2017a). *Minima Moralia*. (O. Koçak, & A. Doğukan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2017b, Haziran 1). *Freudyen Teori ve Faşist Propagandanın Örüntüleri*. Haziran 28, 2021 tarihinde Ayrıntı Dergi: <https://ayrintidergi.com.tr/freudyen-teori-ve-fasist-propagandanin-oruntuleri/> adresinden alındı
- Allen, D. S. (2011). *Platon Neden Yazdı?* (A. Batur, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (2006). İnsan Bilimlerinde Psikanalizin Yeri. *Cogito*(49), 117-143.
- Badiou, A. (2015). *Platon'un Devleti*. (S. Kılıç, & N. Özyıldırım, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Brook, A., & Young, C. (2019). Schopenhauer and Freud. R. Gipps, & M. Lacewing (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychoanalysis [Elektronik Sürüm]* (s. 75-95). Oxford: Oxford University Press.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (2013). *Platon*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Descartes, R. (2015). *Meditasyonlar*. (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Foucault, M. (2020). *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*. (E. Bayoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. (Ş. Aktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freud, S. (1996). Aktarımın Dinamiği Üzerine. *Cogito*(9), 21-26.
- Freud, S. (2000a). Ruhçözümlemesinin Bilimsel İlişki İddiaları. S. Freud içinde, *Ruhçözümlemesinin Tarihi* (E. Kapkın, & A. T. Kapkın, Çev., s. 27-58). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2000b). Ruhçözümlemesinin Özeti. S. Freud içinde, *Ruhçözümlemesinin Tarihi* (E. Kapkın, & A. T. Kapkın, Çev., s. 361-432). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2012). Totem ve Tabu. S. Freud içinde, *Dinin Kökenleri* (A. Tekşen, Çev., s. 41-212). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013a). Bastırma. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 135-154). İstanbul: Payel Yayınevi.

- Freud, S. (2013b). Bilinçdışı. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 155-216). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013c). Ego ve İd. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 327-390). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013d). Haz İlkesinin Ötesinde. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 261-390). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013e). İçgüdüler ve Değişimleri. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 101-134). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013f). Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete. S. Freud içinde, *Psikopatoloji* (H. Atalay, Çev., s. 213-306). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013g). Mazoşizmin Ekonomik Sorunu. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 391-406). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013h). Narsisizm Üzerine: Bir Tanıtım. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 57-94). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013i). Ruhçözümlemesinde Bilinçdışı Üzerine Bir Not. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 43-56). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013j). Yas ve Melankoli. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 237-260). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2013k). Zihinsel İşleyişin İki İlkesi Üzerine Formülasyonlar. S. Freud içinde, *Metapsikoloji* (E. Kapkın, & A. Tekşen, Çev., s. 27-42). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2014a). *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*. (H. Can, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Freud, S. (2014b). *Rüyaların Yorumu*. (D. Muradoğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2015a). "Uygarlaşmış" Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinir Hastalığı. S. Freud içinde, *Uygarlık Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 27-52). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2015b). Bir Yanılsamanın Geleceği. S. Freud içinde, *Uygarlık Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 165-222). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2015c). Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme. S. Freud içinde, *Cinsellik Üzerine* (E. Kapkın, Çev., s. 27-158). İstanbul: Payel.
- Freud, S. (2015d). Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi. S. Freud içinde, *Uygarlık Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 83-164). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2015e). *Musa ve Tektanrıcılık*. (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

- Freud, S. (2015f). Neden Savaş? S. Freud içinde, *Uygarlık, Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 315-336). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2015g). *Psikanaliz Üzerine, Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*. (A. A. Öneş, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2015h). Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine Düşünceler. S. Freud içinde, *Uygarlık Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 53-82). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2015i). Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları. S. Freud içinde, *Uygarlık, Toplum ve Din* (E. Kapkın, Çev., s. 223-315). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2016). *Otobiyografi*. (A. Demir, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Fromm, E. (1995). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri 2*. (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2011). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri 1*. (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2018). *Psikanalize Yeni Bir Bakış*. (F. Sezer, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*. (A. Arıtan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Geçtan, E. (2020). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gemes, K. (2019). A Better Self: Freud and Nietzsche on the Nature and Value of Sublimation. R. Gipps, & M. Lacewing (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychoanalysis [Elektronik Sürüm]* (s. 122-147). Oxford: Oxford University Press.
- Gillot, P. (2009). *Althusser ve Psikanaliz*. (N. Başer, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. (S. Tamgüç, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hutton, P. (2021). Foucault, Freud ve Kendini Biçimlendirme Teknikleri. M. Foucault içinde, *Kendini Bilmek* (s. 158-188). İstanbul: Profil Kitap.
- Jay, M. (2019). 'In Psychoanalysis Nothing is True but the Exaggerations': Freud and the Frankfurt School. R. Gipps, & M. Lacewing (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychoanalysis [Elektronik Sürüm]* (s. 199-224). Oxford: Oxford University Press.
- Jung, C. G. (2016a). *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. (N. Nirven, Çev.) İstanbul: Pinhan

Yayıncılık.

- Jung, C. G. (2016b). *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2016c). *Freud ve Psikanaliz*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2017). *Dört Arketip*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kuhn, T. S. (2017). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Lacan, J. (2017). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (N. Erdem, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Laertios, D. (2017). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Le Bon, G. (2014). *Kitleler Psikolojisi*. (H. Can, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Leibniz, G. W. (2011). *Monadoloji*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- May, R. (2010). *Aşk ve İrade*. (Y. Namer, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Nietzsche, F. (2017). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. (A. İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Özcüler, E. (2015). *İsteme ve Akıl İlişkisi Üzerine İki İnsan Görüşü: Freud ve Lacan, Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Platon. (2005). *Devlet*. (C. Saraçoğlu, & V. Atayman, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah.
- Platon. (2007). *Symposion*. (E. Çoraklı, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2011). *Gorgias*. (A. Cevizci, Dü., & F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2011). *Lysis*. (N. P. Boyacı, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2012). *Phaidon*. (N. Kalaycı, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2012). *Yasalar*. (C. Şentuna, & S. Babür, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Platon. (2013). *Philebos*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015). *Mektuplar*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2016). *Phaidros*. (B. Akar, Çev.) Ankara: BilgeSu.
- Ricoeur, P. (2007). *Yoruma Dair, Freud ve Felsefe*. (N. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2020). *İsteme ve Tassavvur Olarak Dünya*. (O. A. Aktaş, Çev.) İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Sheratt, Y. (2004). *Adorno's Concept of the Self : A Marriage of Freud and Hegelian*

- Marxism. *Revue internationale de philosophie*(227), 101-117.
- Skirbekk, G., & Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (E. Akbaş, & Ş. Mutlu, Çev.) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Spinoza, B. (2011). *Ethica*. (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Strauss, L. (2019). *Platon'un Politik Felsefesi Devlet*. (Ö. Orhan, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Tura, S. M. (2021). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Zeller, E. (2017). *Grek Felsefesi Tarihi*. (A. Aydoğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

